

**ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA
V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Meze projevů náboženského vyznání v současných demokratických státech

Milan KISVETR

Plzeň 2020

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA

V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

KATEDRA EVROPSKÉHO A ÚSTAVNÍHO PRÁVA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Meze projevů náboženského vyznání v současných demokratických státech

Milan KISVETR

Studijní program: Právo a právní věda

Obor: Právo

Vedoucí práce: JUDr. Zuzana Vostrá, Ph.D.

Katedra ústavního a evropského práva

Plzeň 2020

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

Plzeň, duben 2020

.....
Milan Kisvetr

Obsah

Seznam použitých zkratk.....	1
1. Úvod.....	2
2. Vztah státu a náboženství v demokratických státech.....	4
2.1. Náboženství jako pojem a hodnotový systém.....	4
2.2. Vývoj vztahu mezi státem a náboženstvím.....	5
2.3. Modely vztahů mezi státem a náboženstvím.....	7
2.3.1. Konfesní stát.....	7
2.3.2. Světský stát.....	8
3. Svoboda náboženského vyznání.....	10
3.1. Vývoj ochrany náboženské svobody.....	10
3.2. Moderní základy ochrany náboženské svobody.....	13
3.2.1. Ochrana náboženské svobody v rámci OSN.....	14
3.2.2. Evropská ochrana náboženské svobody.....	15
3.2.3. Jiné regionální formy ochrany náboženské svobody.....	17
3.3. Svoboda náboženského vyznání v právním řádu ČR.....	20
4. Projevy náboženského vyznání a jejich meze.....	22
4.1. Projevy náboženského vyznání.....	22
4.1.1. Vztah ke svobodě projevu.....	26
4.2. Omezení projevů náboženského vyznání.....	27
4.2.1. Omezení podle EÚLP.....	28
4.2.2. Projevy náboženského vyznání a jejich omezení v českém právním řádu.....	37
5. Judikatura.....	42
5.1. Náboženské symboly ve veřejném prostoru.....	42
5.1.1. Dahlab proti Švýcarsku	42

5.1.2. Lautsi proti Itálii	44
5.1.3. S.A.S. proti Francii	46
5.1.4. Lachiri proti Belgii.....	50
5.2. Nábožensky přijatelné stravování a porážky.....	52
5.2.1 Cha'are Shalom Ve Tsedek proti Francii	54
5.2.2 II.ÚS 227/97 – košer stravování v pankrácké věznici.....	55
5.3. Odmítání léčby nebo očkování.....	56
5.3.1. Moskevští Svědkové Jehovovi proti Rusku.....	56
5.3.2. III. ÚS 459/03 – aplikace krevních derivátů.....	59
5.3.3. III.ÚS 449/06 – povinné očkování.....	61
6. Závěr.....	63
Resumé.....	66
Seznam použitých zdrojů.....	68
Knižní zdroje.....	68
Odborné články.....	70
Internetové zdroje.....	70
Judikatura Ústavního soudu ČR.....	71
Judikatura ESLP a EKLP.....	71
Právní předpisy.....	72

Seznam použitých zkratek

ČR	Česká republika
OSN	Organizace spojených národů
EU	Evropská unie
SEU	Smlouva o Evropské unii
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
EKLP	Evropská komise pro lidská práva
EÚLP	Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, též Evropská úmluva o lidských právech
LZPS	Listina základních práv a svobod České republiky
ÚS ČR	Ústavní soud České republiky
ASEAN	Sdružení národů jihovýchodní Asie

1. Úvod

Pro svou diplomovou práci jsem si zvolil téma Meze projevů náboženského vyznání v současných demokratických státech, neboť jsem přesvědčen, že jde o velmi zásadní problematiku, která v současnosti nabývá na významu více než kdy jindy. Jelikož se změnami ve společnosti a v důsledku migrace dochází k mísení nejrůznějších kultur i náboženství, jsme ve veřejném prostoru svědky velmi živé diskuse, zda jsou nově příchozí schopni se plně začlenit do společnosti na kterou jsme byli zvyklí. Vlády jednotlivých zemí jsou v současném rychle se měnícím světě nuceny čelit novým výzvám, aby zachovaly úroveň ochrany základních lidských práv, a přitom dokázaly zajistit jak otázky bezpečnosti, tak i uchování kulturní identity a zvyklostí vlastních zemí. Je nesporné, že současný vývoj směřuje globálně ke společnosti mnohem více nehomogenní, než jaká bývala v minulosti a je jen na současných generacích, jak se s tím dokáží vyrovnat.

Ve své práci se tak pokusím o pojednání nejen o možnostech omezit projevy náboženského vyznání ze strany veřejné moci, ale rovněž o komplexní pojednání o otázkách náboženské svobody a jejím vývoji. Jsem přesvědčen, že pro správné uchopení problematiky omezení náboženské svobody je klíčové se zaměřit i na její historický vývoj, přičemž zvláštní pozornost bych z výše uvedených důvodů chtěl věnovat i vztahům státu k náboženství.

Hned v počáteční kapitole bych se pro snazší pochopení rád zaměřil na vztah mezi státem na straně jedné a náboženstvím na straně druhé. To zahrnuje krátký historický exkurz a také teoretické vymezení pojmů, stejně jako zmínění variant uspořádání poměrů mezi náboženstvím a státní mocí. Pokusím se vysvětlit jednotlivé modely uspořádání těchto vztahů a uvést příklady na konkrétních státech.

V kapitole třetí hodlám poskytnout náhled do náboženské svobody v obecném slova smyslu a skrze studium historického vývoje tohoto fenoménu i zkoumání současných textů bych se rád pokusil nalézt samotné jádro svobody vyznání a porovnat rozdíly. Zvláštní zřetel bude věnován mezinárodním dokumentům na globální i regionální úrovni, přičemž se nabízí i možnost prozkoumat platnou domácí úpravu.

Konečně ve čtvrté kapitole se dostanu k samotným projevům náboženského vyznání a jejich mezím, přičemž teoreticky i prakticky rozeberu, co se dá považovat za projev vyznání, a následně se budu zabývat podmínkami omezení jednotlivých projevů. Komparativními metodami bych rád poukázal na podobnosti i odlišnosti v pojetí omezení svobody projevů náboženského vyznání v rámci mezinárodních dokumentů (například Evropskou úmluvou o lidských právech) a právním prostředím České republiky, zejména s přihlédnutím k LZPS.

Pátá kapitola má pak úkol převést do praxe principy uvedené v částech výše zmíněných, její funkcí je nahlédnout do rozhodovací praxe nejen ÚS ČR, ale především ESLP, jakožto garanta základních lidských práv v Evropě a jakýsi etalon jejich ochrany. Analýzou jednotlivých vybraných případů se pokusím zjistit, v čem přesně spočívá hranice k omezení projevů náboženského vyznání, která nemusí být zcela jasná ze znění právních textů. V této kapitole bych na vybrané judikatuře rád poukázal na podobnosti i odlišnosti v rozhodovací praxi Ústavního soudu ČR a Evropského soudu pro lidská práva.

S přihlédnutím k prostoru, který mi diplomová práce dává, jsem nucen se omezit jen na určitou výšeč a nemám ambici obsáhnout veškerá omezení svobody vyznání v rámci všech dostupných dokumentů, ani pokrýt situaci ve všech demokratických státech světa. Proto jsem se rozhodl práci pojmout jako úvod do tohoto tématu, a to zejména s přihlédnutím k domácí a celoevropské situaci.

Cílem práce je tedy zjistit, které projevy náboženského vyznání požívají ochrany a prozkoumat podmínky jejich omezení. Dílčím cílem je poukázat na podobnosti a rozdíly mezi právní úpravou evropskou, OSN a neopomenout ani úpravu této problematiky v České republice. Na cestě k těmto cílům si zároveň připomeneme historický vývoj a nahlédneme do procesu utváření současné podoby ochrany náboženské svobody a podmínek omezení projevů náboženského vyznání.

K ucelenému zpracování a zhodnocení tématu práce hodlám použít několik vědeckých metod. V první polovině bych využil především metody popisu a selekce, neboť pro úvod do problematiky musí postačit vybrané statě, není mým cílem postihnout kompletní historii problematiky ani provést vyčerpávající výklad v oblasti náboženské svobody. V rámci celé práce budu pracovat při rozboru určitých pojmů i s jazykovými metodami, stejně jako s analýzou obsahu právních textů.

Jako zdroje budu volit soudobou odbornou literaturu české i zahraniční provenience, komentáře, články, monografie i elektronické zdroje nejrůznějšího druhu. Zásadní roli v této práci však budou zaujímat mezinárodněprávní dokumenty i vnitrostátní právní předpisy všech druhů a především judikatura. Užity budou případy z rozhodovací praxe jak domácího Ústavního soudu, tak i Evropského soudu pro lidská práva. Při výběru konkrétních případů v závěru práce jsem bral ohled na jejich zajímavost a snažil se naleznout přelomové případy, které podnítily mezi odbornou i laickou veřejností diskuzi o svobodě vyznání a jejích mezích.

2. Vztah státu a náboženství v demokratických státech

Jelikož základním předpokladem omezení projevů náboženského vyznání je existence nějaké státní moci, bude hned v úvodu potřeba si ujasnit v jakém postavení se náboženství vůči státu ocitá. Tato kapitola má tudíž představovat jakýsi náhled do vývoje vztahů mezi náboženstvím na straně jedné a státem na straně druhé.

Nejprve se pokusím nahlédnout do složité problematiky náboženství a ujasnit si jeho pojmové znaky, stejně jako ukázat, kterak náboženství definují různí myslitelé nebo právní dokumenty.

2.1. Náboženství jako pojem a hodnotový systém

Jestliže se máme v dalších částech této práce zabývat náboženstvím a posléze projevy náboženského vyznání, bude nutné si nejprve vymezit, co vlastně můžeme za náboženství považovat. Předem nutno podotknout, že v podstatě neexistuje jednotně uznávaná definice náboženství. Už od dávné minulosti se však celá řada filosofů pokoušela tento pojem definovat a vystihnout při tom klíčové znaky náboženství.

Tak například dle I. Kanta je náboženství „*uvědoměním si mravního zákona, jakéhosi kategorického imperativu, jako příkazu božského.*“¹ Podle francouzského sociologa E. Durkheima je zase náboženství v první řadě „sociálním faktem“ a rozděluje věci na oblast věcí sakrálních a profánních (světských). Durkheim definoval náboženství jako ucelený systém víry a obřadů, které se vztahují k posvátným věcem, tj. věcem zapovězeným. Jde podle něj o systém věr a obřadů, které „*spojují do morální obce všechny ty, kdo tyto víry a obřady vyznávají.*“² Další definici poskytuje například doc. Štálpach, který považuje náboženství za „*reálný, životní a osobní vztah člověka k transcendentní zkušenosti.*“³

V češtině je obecně vzato náboženství považováno za jakousi formu společenského vědomí, která nevědecky odráží skutečnost. Náboženství má být navíc neodmyslitelně spojené s vírou ve zjevené poznání a v nadpřirozené bytosti (v boha, v bohy).⁴

V oblasti lidských práv se dnes však pod pojmem náboženství rozumí poněkud širší oblast, která reflektuje i současné tendence přístupu k otázkám víry. Tak například byla slova náboženství a víra v roce 1993 definována Výborem pro lidská práva OSN jako: „*teistické i*

¹ KANT, Immanuel. *Náboženství v hranicích pouhého rozumu*. Přeložil Karel ŠPRUNK. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-350-4.

² DEMJANČUKOVÁ, Dagmar. *Religionistika pro právníky*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1998. s. 20. ISBN 80-7082-397-6.

³ ŠTAMPACH, Ivan. *Malý přehled náboženství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s. 10. ISBN 80-04-26123-X.

⁴ *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011 [cit. 2020-01-15]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=n%C3%A1bo%C5%BEnstv%C3%AD&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

*neteistické směry či ateistické přesvědčení, stejně jako právo nevyznávat žádné náboženství nebo víru.*⁵ Tato definice tak jako jedna z mála bere ohled na všechny formy přístupu k náboženským otázkám a není v konfliktu s žádným z moderních směrů.

Jak již vyplývá z absence jednotné definice náboženství, mohou existovat rozdílné pohledy na to, které přesvědčení lze považovat za náboženství a které už nikoliv. Je proto žádoucí při pokusu o uchopení tohoto pojmu přihlížet i k přístupu praxe. Tak například Evropský soud pro lidská práva se v rámci svého rozhodování k této problematice musel postavit hned několikrát. Zjednodušeně lze říci, že ESLP dospěl k závěru, že se má jednat především o systém víry, který musí dosáhnout rozumné míry přesvědčivosti, vážnosti, soudržnosti a v neposlední řadě i významu pro jednání jedince.⁶ Z rozhodovací praxe vyplývá, že Evropský soud pro lidská práva, respektive i bývalá Evropská komise pro lidská práva, uznaly nejen všechna etablovaná náboženství, včetně jejich méně rozšířených směrů, ale rovněž i některé netradiční či málo známé. Z těch nejzajímavějších uveďme pro příklad Scientologickou církev, hnutí Osho nebo pradávňý druidismus. Kromě toho je ale na evropské úrovni chráněn taktéž ateismus, jakožto typ filosofického přesvědčení. Navíc jak vyplývá z rozhodovacího procesu ve věci Kokkinakis, stejnou ochranu jako vyznavačům některého náboženství poskytuje ESLP nejen ateistům, ale také agnostikům, skeptikům a nezúčastněným.⁷

Závěrem lze tedy říci, že náboženství je nutno především považovat za komplexní systém hodnot. Jako takové v sobě náboženství obsahuje celou řadu osobních názorů na vznik a význam vlastní existence, jež čerpají ze společného myšlenkového základu. Odpovědi, které náboženství poskytuje na různé otázky života tvoří pak dohromady jeho celistvý systém. Nezbytným prvkem náboženství je tedy také víra, která ovšem významově není jeho synonymem. Náboženství je navíc oproti pouhé víře mnohem více strukturované a nese s sebou systém norem, podle kterých se má člověk řídit, což zahrnuje koneckonců i otázky projevu náboženství.

2.2. Vývoj vztahu mezi státem a náboženstvím

Jak už bylo předestřeno výše, pro lepší pochopení a náhled do nitra tématu je potřebné uvědomit si vývoj vztahu náboženství a státu v historickém kontextu. Nutno podotknout, že

---

⁵ *Freedom of Religion or Belief* [online]. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2016 [cit. 2020-01-02]. Dostupné z: <http://hrlibrary.umn.edu/edumat/studyguides/religion.html>

⁶ KMEC, Jiří, David KOSAŘ, Jan KRATOCHVÍL a Michal BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2012, Velké komentáře. s. 972. ISBN 978-80-7400-365-3.

⁷ Rozsudek ESLP ze dne 25. 5. 1993, ve věci Kokkinakis proti Řecku, stížnost č. 14307/88. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827>

vztah státu a náboženství prodělal za uplynulá staletí bouřlivý vývoj, přičemž nejvýraznějších změny přineslo zřejmě století minulé.

Výsadní postavení náboženství ve fungování státu má svůj původ v dávných dobách, kdy monarchie představovala jakési sakrální království, které má na zemi realizovat božskou moc.⁸ Monarcha proto nebyl ryze světskou, nýbrž rovněž významnou náboženskou figurou. Ve starověkém Egyptě byl faraon přímo osobou božskou. Podobně v Mezopotámii byl panovník prostředníkem mezi bohy a lidmi a jakýsi zástupce božských patronů království, tudíž světská a náboženská moc se scházely v jedné osobě.

Významným v ohledu zakotvení státního náboženství byl východořímský císař Justinián, který se ve své snaze o jednotu říše tvrdě vypořádal s pozůstatky pohanství a hereze. Jeho záměrem bylo obnovit moc římské říše pod sjednocujícím prvkem křesťanství, jako tzv. *imperium sacrum*. V jeho představách impériu vládl císař s mocí, kterou mu propůjčuje Bůh, a jemuž jedinému je zodpovědný.⁹ Tímto konceptem v podstatě předjímal pojetí vladařství z boží milosti, které se ve středověku uchytilo takřka v celé Evropě. Jako titulatura panovníka se spojení „z boží milosti“ (lat. *Dei Gratia*) užívá v některých státech do dnešních dnů, byť spíše už jen ve smyslu formálním.

Ještě na konci 19. století však počítal jindy progresivní papež Lev XIII. s tím, že monarchie je už ze své podstaty Bohem ustanovena a že právě a jen od Boha král získává svou autoritu. Proto ve své encyklice *Diuturnum Illud* zavrhoval odloučení státu od církve.¹⁰

V průběhu 20. století však přesto k odluce státu od církve došlo v celé řadě států. Richard Rorty a Gianni Vattimo si ve své knize *Budoucnost náboženství* pokládají otázku, zda a případně do jaké míry má být náboženství z veřejné sféry vyloučeno. K jednoznačné odpovědi ale nakonec nedospějí a své názory shrnou tak, že proti náboženství nelze cokoliv namítat, dokud zůstává soukromou otázkou jednotlivců. Tedy vše je podle nich v pořádku, dokud se církevní instituce nezačnou pokoušet shromáždit své věrné na základě politických cílů, a dokud se věřící i nevěřící shodnou na tom, že se budou přidržovat politiky „žít a nechat žít“.¹¹ Troufám si říci, že podobný pragmatický postoj zastávám i já osobně.

---

⁸ ROUX, Jean-Paul. *Král: mýty a symboly*. Praha: Argo, 2009. Historické myšlení. s. 117. ISBN 978-80-257-0205-5.

⁹ SUCHÁNEK, Drahomír a DRŠKA Václav. *Církevní dějiny*. Praha: Grada, 2013. s. 104. ISBN 978-80-247-3719-5.

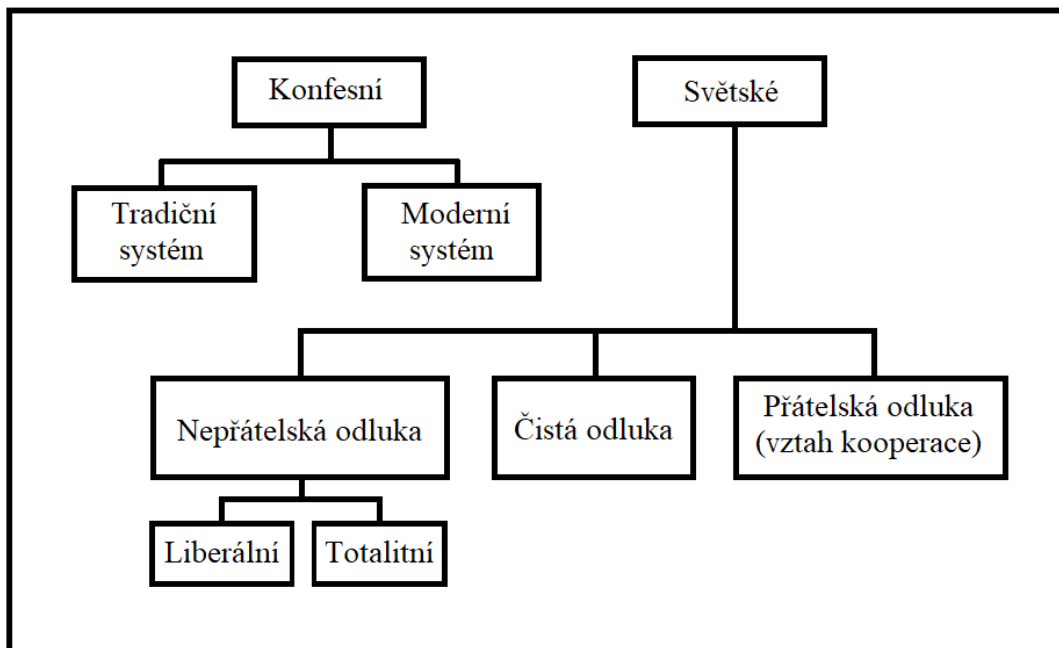
¹⁰ ŠIMSA, Martin, ed. *Náboženství a filosofie v sekulární demokracii*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J.E. Purkyně v Ústí n. Labem, 2016. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis philosophicae. s. 69. ISBN 978-80-7561-001-0.

¹¹ RORTY, Richard a Gianni VATTIMO, ZABALA, Santiago, ed. *Budoucnost náboženství*. Praha: Karolinum, 2007. s. 38. ISBN 978-80-246-1310-9.

2.3. Modely vztahů mezi státem a náboženstvím

Protože vztah státu k náboženství velmi úzce souvisí s úrovní náboženské svobody v zemi, považuji za vhodné provést krátký nástin v této oblasti. Je to koneckonců i v dnešní době především stát, který reguluje své vnitřní záležitosti, byť tak činí s respektem k mezinárodním závazkům. Pro popsání těchto vztahů se postupně utvořily jisté modely, které má za úkol představit a popsat tato podkapitola.

V současné době jsou konfesněprávní vědou obecně uznávány dva základní modely úpravy vztahu států k náboženství, potažmo církvím a náboženským společnostem. Jedná se o státy konfesní (někdy též konfesijní) a státy nekonesní, též světské nebo sekulární. Rozdíl mezi nimi spočívá v míře identifikace státu s konkrétním náboženstvím. Tyto dva základní typy se dají nadále rozdělovat, což si rozebereme v následujících odstavcích. Pro lepší orientaci jsem zpracoval přehledný obrázek:

Obrázek 1 - Modely vztahů státu k náboženství (vlastní zpracování autora)

2.3.1. Konfesní stát

Prvním typem státu, jehož principy sahají daleko do historie, je stát konfesní. Podstata tradičního konfesního státu spočívá v existenci privilegovaného náboženství, které zpravidla bývá uznáváno jako státní. Tento systém lze ještě rozdělit podle přístupu k ostatním náboženstvím, protože stát může existenci ostatních vyznání buď zcela vyloučit nebo ostatní náboženství pouze tolerovat. Profesor Tretera připomíná, že míra tolerance bývá v tradičních konfesních státech omezená a tolerovaná náboženství se netěší stejné podpoře ze strany státu jako náboženství preferované. Typickým příkladem tradičního konfesního státu je například

Saúdská Arábie a do značné míry i další země islámského světa.¹² Moderní konfesní stát oproti tomu neuznává jen jednu náboženskou doktrínu jako jedinou správnou, ale pouze formálně uznává výsadní postavení jednoho náboženství na základě společensky-historického základu. Na rozdíl od konfesního státu tradičního ražení zde také existuje opravdová garance svobody náboženského vyznání a rovný přístup k věřícím všech náboženství.

Za zcela specifický typ konfesního státu lze podle některých autorů považovat i tzv. konfesní stát *à rebours*. Zde se jedná o státy, které povýšily státní ideologii, jejíž součástí je ateismus, do postavení, které by v klasických konfesních státech mělo některé náboženství.¹³ Tento přístup byl charakteristický zejména pro komunistické režimy, avšak jeho prvky lze spatřovat například i v „kultu rozumu“ za jakobínské diktatury ve Francii nebo kultu krve a půdy v období národního socialismu v Německu. Přestože ve většině států už je tento fenomén minulostí, tak zářným příkladem ze současnosti budiž Korejská lidově demokratická republika s propracovaným kultem vládnoucí strany a zbožštěním svých vůdců z dynastie Kimů.¹⁴

2.3.2. Světský stát

Protipólem ke státům konfesním jsou státy nekonfesní neboli světské či sekulární. Dá se říci, že historický vývoj dospěl v moderních demokratických státech od původní ideje identifikace státu s jediným správným náboženským vyznáním ke státu nábožensky neutrálnímu. Například profesor Tretera pak rozlišuje na jedné straně státy odlukové, kde došlo zpravidla revolučním počínáním či legislativní cestou k úplné odluce, a státy kooperační, kde stát s církvemi a náboženskými společnostmi spolupracuje i nadále, zejména ve věcech společného zájmu.¹⁵

Oproti tomu profesor Krukowski z Katolické univerzity Jana Pavla II. v Lublinu pojímá státy odlukové spíše za synonymum pro státy světské, přičemž podle něj existují v zásadě tři druhy odluky: odluka čistá, odluka nepřátelská a odluka přátelská, též označována různými autory za koordinovanou nebo kooperační.¹⁶

Za případ odluky čisté jsou považovány zejména Spojené státy americké, kde už 1. dodatek k Ústavě říká, že „*Kongres nesmí vydávat zákony zavádějící nějaké náboženství nebo*

¹² TRETERA, Rajmund Jiří a Záboj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015. Teoretik. s. 41. ISBN 978-807-5021-182.

¹³ TRETERA, Rajmund Jiří a Záboj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015. Teoretik. s. 42. ISBN 978-807-5021-182.

¹⁴ CHOL-HWAN Kang, RIGOULOT Pierre. *The Aquariums of Pyongyang: Ten Years in the North Korean Gulag*, Basic Books, s. 3. ISBN 0-465-01104-7.

¹⁵ TRETERA, Rajmund Jiří a Záboj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015. Teoretik. s. 46. ISBN 978-807-5021-182.

¹⁶ KRUKOWSKI, Józef: *Wstęp do nauki o państwie i prawie*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2002, s. 47-52. ISBN 978-83-7306-202-3

zákony, které by zakazovaly svobodné vyznávání nějakého náboženství.“¹⁷ V USA rovněž platí, že na státních školách není náboženství vyučováno. Navíc stát přímo finančně nepodporuje církve ani církevní školy.¹⁸

Dalším typem odluky je odluka nepřátelská. Typickým představitelem tohoto modelu jsou totalitní komunistické režimy, které se vyznačují potíráním náboženského přesvědčení obyvatelstva a často i tendencí diktovat občanům novou ateistickou ideologii na místo náboženství. Kromě nich ale nepřátelská odluka proběhla také v některých státech, které jsou jindy považované za liberální. Kupříkladu ve Francii došlo k nepřátelské odluce v podstatě už za Velké francouzské revoluce, kdy byl jako státní náboženství jasně odmítnut katolicismus a občanství získali bez rozdílu protestanté i židé. Právě až do těchto dob můžeme vystopovat původ konceptu *laïcité*, který poté prošel vývojem v rámci antiklerikálních třenic v průběhu 19. století. Zpečetění tohoto přístupu představoval pak Zákon o odluce církve a státu z 9. prosince 1905.¹⁹ Restriktivní přístup francouzského státu je pochopitelný zejména s ohledem na vypořádání se s neklidnou minulostí, a proto principy *laïcité* ve Francii přetrvávají s drobnými změnami dodnes.

Poslední ze tří typů odluky, totiž odluku přátelskou nebo též kooperační model, lze v případě demokratických států považovat za ideální stav úpravy těchto vztahů. Podle V. Valeše má tento vztah spolupráce vzor v Německu, konkrétně tzv. Výmarské ústavě z roku 1919.²⁰ V současnosti lze takový vztah pozorovat ve většině demokratických států, a to nejen v Evropě. Pro příklad takového vztahu však nemusíme chodit daleko, neboť i sama Česká republika má zásadu náboženského pluralismu a tolerance vyjádřenou v Listině základních práv a svobod. Z těchto principů vychází i zákon č. 3/2002 Sb. o církvích a náboženských společnostech. I Ústavní soud České republiky se nechal v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 9/07 přímo slyšet, že „*Ústřední princip konfesně neutrálního státu je České republice realizován kooperačním modelem vztahu státu a církví a jejich vzájemnou nezávislostí.*“²¹

Závěrem lze tedy říci, že za ideální pro rozvoj náboženské svobody je, když stát a církev či náboženské společnosti spolu komunikují a spolupracují, avšak nezasahují navzájem

¹⁷Ústava Spojených států amerických. Dostupné z: <http://klempera.tripod.com/usustava.htm>

¹⁸ ŠIMSÁ, Martin, ed. *Náboženství a filosofie v sekulární demokracii*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J.E. Purkyně v Ústí n. Labem, 2016. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis philosophicae. s. 64. ISBN 978-80-7561-001-0.

¹⁹ ŠIMSÁ, Martin, ed. *Náboženství a filosofie v sekulární demokracii*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J.E. Purkyně v Ústí n. Labem, 2016. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis philosophicae. s. 87. ISBN 978-80-7561-001-0.

²⁰ VALEŠ, Václav. *Konfesi právo: průvodce studiem*. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2008. s. 15. ISBN 978-80-7380-135-9.

²¹ Nález Ústavního soudu ze dne 1. 7. 2010, sp. zn. Pl. ÚS 9/07. Dostupné z: https://nalus.usoud.cz:443/Search/GetText.aspx?sz=Pl-9-07_2

do svých záležitostí. Z mého pohledu se proto jako nejlepší pro zdravě fungující vztahy státu a církvi v demokratických státech jeví kooperační model, který zaručuje spolupráci ve věcech společného zájmu, a přitom neposkytuje živnou půdu pro nepřipustné zásahy do záležitostí ani jedné za stran.

3. Svoboda náboženského vyznání

Jelikož jsme si v první kapitole vymezili, co se dá považovat za náboženství a také nastínili vývoj vztahů mezi státem a náboženstvím, budeme z těchto faktů vycházet i v této kapitole. V jejím rámci si představíme základy svobody vyznání, respektive náboženské svobody. Tato dvě slovní spojení bývají obvykle považována za synonymum a pro účely této práce je tedy budu volně zaměňovat.

První část má představovat stručný historický exkurz do vývoje náboženské svobody v uplynulých stovkách a tisících let, jehož účelem má být uvědomění si postupného formování myšlenek náboženské tolerance a postupný zrod principů náboženské svobody v moderním pojetí. Této etapě vývoje se věnuje část druhá, která dokumentuje vývoj institucionální ochrany náboženské svobody ve 2. polovině 20. století, která je dodnes platná a z níž vycházíme i v rámci této práce. Tuto kapitolu pak zakončí náhled do zakotvení náboženské svobody v právním řádu České republiky.

3.1. Vývoj ochrany náboženské svobody

V dnešní době je svoboda vyznání neodmyslitelnou součástí základních lidských práv a požívá ochrany nejen na úrovni mezinárodní, ale v demokratických státech i na úrovni vnitrostátní. Ne vždy tomu tak ale bylo. Jak už bylo naznačeno v kapitole předchozí, ve starověku bylo často náboženství přímo spjato se státní mocí a to, že status boha měl i samotný panovník bylo spíše pravidlem než výjimkou. Za takového stavu se nedá o náboženské svobodě v dnešním slova smyslu příliš uvažovat. Přesto však existují výjimky, například politika perského krále Kýra II. Velikého, jenž ponechával národům svého impéria značnou autonomii i v otázkách náboženství. Kupříkladu americký filosof J. W. Talbott ho dokonce považuje možná za jednoho z prvních zastánců náboženské tolerance.²² Do dnešních dnů se nám dochoval i hmatatelný důkaz, tzv. *Kýrův válec*, který se datuje do dob po dobytí Babylonie v roce 539 př. n. l. a obsahuje mimo jiné i potvrzení respektu nového vládce k místním náboženským tradicím. Není bez zajímavosti, že ještě v 60. letech 20. století byl

---

²² TALBOTT, W. J. *Which rights should be universal?*. New York: Oxford University Press, 2005. s. 40. ISBN 978-0-19-517347-5

využit propagandou posledního íránského šáha, jenž jej dokonce označil za „první listinu lidských práv na světě“.²³

Do jisté míry podobný pragmatický přístup zaujímali k náboženství v nově dobytých provinciích i Římané. Po rychlé expanzi Římské říše bylo podrobeným národům umožněno zachovat si vlastní náboženství, avšak sjednocujícím prvkem pro všechny části impéria býval kult císaře.²⁴ Po rozvoji křesťanství, které se objevilo v 1. století n.l., museli Římané čelit nové výzvě. Z počátku pronásledovaní křesťané se dočkali potvrzení svobodné možnosti volit si víru roku 313, kdy došlo k vydání tzv. Ediktu milánského. Ačkoliv v něm Konstantin Veliký především poskytl svobodu vykonávat své náboženství křesťanům, dovolil zároveň i jiným náboženským menšinám volit si svobodně náboženství, které chtějí.²⁵

Tvrdé pronásledování, kterému museli raní křesťané čelit, formovalo zřejmě jejich postoje a požadavky na náboženskou toleranci, která měla své východisko v koncepci přirozeného práva. Jako taková se objevuje náboženská svoboda i v některých spisech starých církevních teologů.²⁶ Tak například v dopise africkému prokonzulovi píše Tertullianus: „*Je to právo lidské a přirozené, že každý může uctívat, co uzná za vhodné. Vždyť náboženství druhého ani neprospěje ani neuškodí. Ale také nepřísluší náboženství nutit k náboženství, protože má být přijato dobrovolně, a nikoliv z přinucení.*“²⁷

Navzdory tomu zaznamenal přístup křesťanů k jiným náboženstvím jistý posun, možná daný tím, že se postupně stali z utlačované menšiny dominantním náboženským směrem. Takzvaný Soluňský edikt z roku 380 skoncoval z vůle Theodosia I., Gratiana a Valentiniana II. s náboženskou svobodou v její římské podobě, neboť byl namířen proti pohanům a heretikům a směřoval k nastolení jediného státního náboženství v podobě křesťanství.²⁸ Toto směřování dále potvrdila doba justiniánská. Nové nábožensko-politické uspořádání bylo tedy nakonec vůči nestátním náboženstvím a kultům podobně nepřátelské jako uspořádání předkonstantinovské, *de facto* se pouze vystřídaly role pronásledovaných a pronásledovatelů. Následující období středověku představovalo v tomto ohledu pro

²³ MACGREGOR, Neil. *The whole world in our hands* [online]. The Guardian, 2007-07-24 [cit. 2020-02-08]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2004/jul/24/heritage.art>

²⁴ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. s. 26. ISBN 978-80-87127-13-1.

²⁵ HRDINA, Ignác Antonín: *Texty ke studiu konfesního práva I. – Evropa a USA*. Praha: Karolinum, 2006. s. 28. ISBN 80-246-1095-7

²⁶ JOHNSON, Luke T.: *Religious Rights and Christian Texts. Religious Human Rights in Global Perspective. Part 2. Religious Perspectives*. Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1996, s. 91

²⁷ *The Address of Q. Sept. Tertullian, To Scapula Tertullus, Proconsul of Africa.* [online]. 2003 [cit. 2020-02-15]. Přeložil Sir David Dalrymple. Dostupné z: http://www.tertullian.org/articles/dalrymple_scapula.htm

²⁸ ŠIMSÁ, Martin, ed. *Náboženství a filosofie v sekulární demokracii*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J.E. Purkyně v Ústí n. Labem, 2016. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis philosophicae. s. 68. ISBN 978-80-7561-001-0.

náboženskou svobodu v Evropě poměrně neúrodné období, neboť síla dominující církve prostupovala napříč panovnickými dvory a k poskytování náboženské svobody nebylo příliš důvodů. Menšinová náboženství jako například judaismus byla střídavě tolerována a pronásledována, což vedlo mnohé jejich zastánce k nuceným konverzím ke křesťanství. V tomto ohledu je velmi pestrá náboženská historie Španělska, zejména s přihlédnutím k situaci po pádu Granadského emirátu, tedy poslední muslimské výspy na pyrenejském poloostrově, v roce 1492. V kapitulční smlouvě bylo sice dovoleno zůstat muslimům, nikoliv však židům, kteří byli ještě téhož roku vyhnáni z celého Španělska nebo donuceni konvertovat. Ani tolerance k zůstávajícím muslimům však neměla dlouhého trvání, neboť na základě několika povstání došlo začátkem 16. století i k jejich vypuzení.²⁹

Mezitím se na přelomu středověku a novověku stalo zásadním mezníkem pro oblast náboženské svobody reformační hnutí. V celoevropském kontextu to byly v průběhu 15. a 16. století právě české země, které se mohly pochlubit náboženskou tolerancí, která dosud byla v jiných zemích nevídaná. Tzv. Basilejská kompaktáta formálně ukončila období husitských válek a zaručila v roce 1436 smír mezi katolíky s utrakvisty a svobodu obou vyznání.³⁰ Pomyslného vrcholu dosáhly náboženské svobody v Českém království roku 1609, kdy byly potvrzeny majestátem císaře Rudolfa II. Nelze však opomenout fakt, že pozadu nezůstalo ani sousední Polsko, kde roku 1573 smír mezi konfesemi zaručil sněm ve Varšavě.³¹

Události 17. století, zejména pak Třicetiletá válka, však znamenaly pro celou Evropu uvržení do marasmu náboženských válek v měřítku dosud nevídaném. Ukončení tohoto stavu přinesl až vestfálský mír z roku 1648, který v oblasti náboženské svobody přinesl zrovnoprávnění kalvinistů s katolíky a luterány. Rovněž měla být zaručena náboženská svoboda všem, kteří ji požívali k 1.1. 1624. V případě českých zemí, které se nacházely pod katolickou habsburskou nadvládou, však nadále platila zásada *cuius regio, eius religio*, která de facto znamenala spoutání vyznání panovníka s vyznáním obyvatel země.³² Po dlouhém období rekatolizace byl pro naši oblast velmi zásadním počinem na poli náboženské svobody toleranční patent Josefa II. z roku 1781. Ten povoloval kromě dosud jediného možného římsko-katolického vyznání i tři vyznání protestantská – augšpurské (luterské), helvétské a

---

²⁹ CARR, Matthew. *Blood and faith: the purging of Muslim Spain*. New York: New Press, 2009. New Press. s. 51–57. ISBN 978-1-59558-361-1

³⁰ ŠMAHEL, František. *Basilejská kompaktáta: příběh deseti listin*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012. s. 182. ISBN 978-80-7422-155-2.

³¹ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. s. 30. ISBN 978-80-87127-13-1.

³² SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. s. 31. ISBN 978-80-87127-13-1.

řeckopřavoslavné.³³ Přesto ho však nelze chápat jako univerzální zajištění náboženské svobody, neboť i nadále tyto náboženské směry nebyly ani zdaleka postaveny na roveň s katolicismem. Slovo tolerance tedy přesně vystihuje jeho omezený obsah.

V této době končícího 18. století měly celoevropsky významný dosah myšlenky Velké francouzské revoluce. Jmenovitě obsahovala zakotvení náboženské svobody především Deklarace práv člověka a občana z roku 1789. Z něj se v článku 10 můžeme dočíst, že „*nikdo nesmí býti stíhán pro své názory, i náboženské, jestliže jejich projev neporušuje veřejný pořádek stanovený zákonem.*“³⁴ Tuto formulaci je navíc nutné chápat v kontextu článku 4, který volně přeloženo říká, že výkon přirozených práv člověka má své meze tam, kde začíná právo ostatních užívat týchž práv. Navíc Deklarace ve svém článku 4 předznamenává i jeden fakt důležitý pro tuto diplomovou práci. A to totiž, že tyto meze mají být stanoveny pouze zákonem. Není tedy sporu, že svým celkovým vyzněním se v případě Deklarace práv člověka a občana jedná o nadčasový dokument, který sehrál stěžejní roli v pozdějším určení základních lidských práv a utváření demokracie, jakou v Evropě známe dnes.

Dějinný proces naznačuje, že náboženská svoboda není v našem prostředí zcela novým prvkem, ovšem její pojetí v dobách dřívějších nelze podrobit dnešním měřítkům. Proces, který dospěl až k současnému konceptu náboženské svobody se neobešel bez rozbrojů a drsných konfliktů. Na cestě k ní bylo prolito mnoho krve, a proto bychom si jí měli vážit a poskytovat jí náležitou ochranu.

3.2 Moderní základy ochrany náboženské svobody

Garance náboženské svobody a respektování svobody myšlení a víry je jedním ze základních stavebních pilířů moderních demokratických států. Jako taková je obsažena nejen v ústavních pořádcích jednotlivých zemí, ale vzhledem k celosvětovému vývoji v oblasti lidských práv rovněž požívá ochrany na mezinárodním i regionálním poli. Překotný vývoj zaznamenala institucionální ochrana náboženské svobody spolu s jinými lidskými právy především v druhé polovině století dvacátého, čímž reagovala na historickou zkušenost z předešlých období.

3.2.1. Ochrana náboženské svobody v rámci OSN

V reakci na zločiny proti lidskosti spáchané během 2. světové války došlo k tomu, že dne 10. prosince 1948 přijalo Valné shromáždění OSN **Všeobecnou deklaraci lidských práv**. Přihlásilo se k ní 48 států světa, 8 se hlasování zdrželo, mezi nimi i tehdejší

³³ MELMUKOVÁ, Eva. *Patent zvaný toleranční*. 2., dopl. vyd. Neratovice: Verbum, 2013. s. 43. ISBN 978-80-903920-4-5.

³⁴ HRDINA, Ignác Antonín: *Texty ke studiu konfesního práva I. – Evropa a USA*. Praha: Karolinum, 2006. s.138. ISBN: 80-246-1095-7

Československo.³⁵ Ačkoliv tato deklarace měla více méně programový charakter, tak vytvořila a dosud tvoří mezinárodněprávní základ institutu lidských práv a představuje jejich jakýsi minimální standard.

Právě tento dokument lze považovat i za předobraz soudobé ochrany náboženské svobody, který dává základ pro další kodifikace lidských práv. Konkrétně v článku 18 se dozvíme, že: *„Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství; toto právo zahrnuje v sobě i volnost změnit své náboženství nebo víru, jakož i svobodu projevat své náboženství nebo víru, sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, vyučováním, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou a zachováváním obřadů.“*³⁶

Přes svou nespornou potřebnost zůstala však Deklarace nadále nevynutitelnou a neexistovaly konkrétní sankce pro státy za její porušení. I navzdory tomuto faktu z ní vycházejí v podstatě všechny další mezinárodní smlouvy o lidských právech a je dodnes využívána jako univerzální katalog lidských práv.³⁷

Jak už bylo řečeno výše, tak Všeobecná deklarace lidských práv představuje obecně uznávaný standard lidských práv, avšak otázku kontroly nad dodržováním lidských práv dále rozpracovává až **Mezinárodní pakt o občanských a politických právech**, přijatý na zasedání Organizace spojených národů v New Yorku dne 19. prosince 1966. V platnost pakt vstoupil až 23. března 1976 spolu s Mezinárodním paktem o hospodářských, sociálních a kulturních právech.³⁸ Tyto pakty byly přelomové především tím, že nově položily základy pro vymahatelnost lidských práv.

Co se týká ochrany náboženské svobody, tak už na první pohled lze spatřit jasné odlišnosti Mezinárodního paktu o občanských a politických právech od starší Všeobecné deklarace. Pro názornou ukázkou uvádím doslovný přepis článku 18:

Článek 18

1. Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství. Toto právo zahrnuje v sobě svobodu vyznávat nebo přijmout náboženství nebo víru podle vlastní volby a svobodu projevat své náboženství nebo víru sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou, zachováváním obřadů a vyučováním.

³⁵ KUBA, Jaroslav. *Filosofie lidských práv*. 2. Plzeň: ZČU Plzeň, 1999. s. 31. ISBN 80-7082-540-5.

³⁶ Všeobecná deklarace lidských práv OSN. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>.

³⁷ KMEC, Jiří, David KOSAŘ, Jan KRATOCHVÍL a Michal BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2012, Velké komentáře. s. 6. ISBN 978-80-7400-365-3.

³⁸ UNTC: International Covenant on Civil and Political Rights. [online]. [cit. 2020-02-01]. Dostupné z: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&lang=en

2. Nikdo nesmí být podroben donucování, které by narušovalo jeho svobodu vyznávat nebo přijmout náboženství nebo víru podle své vlastní volby.

3. Svoboda projevat náboženství nebo víru může být podrobena pouze takovým omezením, jaká předpisuje zákon a která jsou nutná k ochraně veřejné bezpečnosti, pořádku, zdraví nebo morálky nebo základních práv a svobod jiných.

4. Státy, smluvní strany Paktu, se zavazují respektovat svobodu rodičů, a tam, kde je to vhodné, poručníků, zajistit náboženskou a morální výchovu svých dětí podle vlastního přesvědčení rodičů nebo poručníků.³⁹

Jak lze vyčíst z odstavce 3, nově se zde objevuje možnost podrobit svobodu projevat určitě náboženství nebo víru nějakému omezení, přičemž znění třetího odstavce výslovně zmiňuje i podmínky takového omezení. Prvním předpokladem je existence zákonné úpravy, která určí možnost omezení. To však samo o sobě nestačí a již tehdy byla současně za další podmínku stanoví i nutnost takového zásahu v zájmu ochrany veřejné bezpečnosti či pořádku, zdraví, morálky nebo základních práv a svobod jiných.

Dalším významným dokumentem pocházejícím z činnosti OSN je *Úmluva o právech dítěte* z roku 1989. Otázky náboženské svobody v ní upravuje především článek 14, jehož znění více méně vychází z dokumentů zmíněných výše. Ve vztahu k dětem se však vymezuje odstavec druhý, který říká, že signatářské státy se zavazují uznávat práva a povinnosti rodičů spočívající v usměrňování dítěte při výkonu jeho práva způsobem, který odpovídá jeho rozvíjejícím se schopnostem.⁴⁰

3.2.2. Evropská ochrana náboženské svobody

Přelomovým počinem na poli ochrany lidských práv a svobod byla **Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod**, zkráceně též **Evropská úmluva o lidských právech** (EÚLP). Tento dokument podepsaný v Římě dne 4. listopadu 1950, který vstoupil v platnost o tři roky později, dal vzniknout regionální ochraně lidských práv v Evropě. S přístupováním dalších států do Rady Evropy a potažmo k Úmluvě od 50. let až do současnosti se z Evropské úmluvy o lidských právech stal skutečný celoevropský standard lidských práv.

Uvádí se, že za jeho vznikem stála poválečná snaha o sjednocení Evropy, reprezentovaná tzv. Evropským hnutím. Bývalý ministerský předseda Churchill, který vedl svou zemi v době, kdy byla zkoušena válečnými útrapami, prohlásil dne 8.5. 1948 ve svém

---

³⁹Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. Dostupné z: http://www.lidskaprava.cz/uploads/03_dokumenty/04_uvod/01_ICCPR.pdf

⁴⁰ *Úmluva o právech dítěte a související dokumenty*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2016. ISBN 978-80-7421-120-1.

projevu v Haagu, že „*Hnutí za evropskou jednotu musí být pozitivní silou, čerpající svoji sílu z našeho smyslu pro společné duchovní hodnoty. Je dynamickým výrazem demokratické víry založené na morálních koncepcích a inspirované smyslem pro poslání. Ve středu našeho hnutí stojí myšlenka Charty lidských práv, střežené svobodou a podporované právem*“⁴¹. Právě po tomto kongresu byl zveřejněn tzv. Vzkaz Evropanům, který nejen vyzýval k přijetí Charty lidských práv, ale také k vytvoření nezávislého soudního orgánu, k němuž by se mohli v případě porušení svých práv obracet občané signatářských států. Právě tak vznikla Evropská úmluva o ochraně lidských práv a byly položeny první kroky k ustavení Evropského soudu pro lidská práva.

Porovnáním znění článku 18 Všeobecné deklarace lidských práv OSN s prvním odstavcem článku 9 Evropské úmluvy o lidských právech lze snadno dojít k závěru, z čeho její autoři vycházeli. Oproti tomu odstavec druhý představuje omezující klauzuli ve vztahu ke svobodám zmíněným v odstavci prvním, kterou Všeobecná deklarace ještě neobsahovala. Podobným způsobem obsahujícím limitující ustanovení jsou koncipovány i jiné články Úmluvy, z nichž nejvíce patrná je podobnost s články 8, 10 a 11.

Kromě EÚLP, která je nesporně nejdůležitějším evropským dokumentem v oblasti lidských práv obecně, upravuje dílčí náboženské otázky i *Listina základních práv Evropské unie* (někdy též označovaná jako Charta). Ta byla vyhlášena roku 2000 v Nice, nicméně v období po jejím přijetí existovala pouze jako nezávazná politická deklarace.⁴² Právní závaznost jí propůjčila až Lisabonská smlouva z roku 2009, na jejímž základě se stala součástí primárního práva EU. Právní sílu na úrovni základních smluv propůjčuje Listině základních práv EU konkrétně článek 6 Smlouvy o Evropské unii, jímž se EU zároveň zavazuje uznávat všechna práva, svobody a zásady v Listině obsažené.

Otázky náboženské svobody v jejím rámci upravuje konkrétně článek 10, jenž svým obsahem v prvním odstavci odpovídá předešlým výše zmíněným mezinárodním standardům. Odstavec druhý potom v souladu s vývojem lidských práv přiznává právo odmítnout výkon vojenské služby z důvodu svědomí, přičemž toto právo uznává v souladu s vnitrostátními zákony upravující tyto záležitosti. Nadto článek 22 stanovuje, že EU respektuje kulturní, společenskou a náboženskou rozmanitost členských států. Velmi důležitý je také článek 52, neboť právě zde se v prvním odstavci stanovují podmínky omezení práv a svobod v Listině obsažených, což platí i pro svobodu projevu vyznání. Každé takové omezení základních práv

---

⁴¹ SIMPSON, A.W.B. *Human Rights and the End of Empire. Britain and the Genesis of the European Convention*. Oxford: Oxford University Press, 2001, s.605.

⁴² BLAHOŽ, Josef, Josef SKÁLA a Karel KLÍMA. *Ústavní právo Evropské unie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003. s. 485. ISBN 80-864-734-81.

a svobod musí být podle tohoto odstavce stanoveno zákonem a respektovat jejich podstatu. Vzhledem k dodržení zásady proporcionality mohou být omezení zavedena pouze tehdy, pokud jsou nezbytná. Musí rovněž odpovídat cílům obecného zájmu, které EU uznává, nebo potřebě ochrany práv a svobod druhého.⁴³

Bez zajímavosti není ani vztah Evropské unie, respektive Listiny základních práv EU k Evropské úmluvě o lidských právech. Článek 52 odst. 3 Listiny stanovuje, že pokud tato obsahuje práva, která odpovídají právům zaručeným Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod, jsou smysl a rozsah těchto práv stejné jako ty, které jim přikládá EÚLP. Jak však tento odstavec sám dále připouští, znění tohoto ustanovení není překážkou k tomu, aby právo EU poskytovalo ochranu v širší míře. Přestože již dlouhou dobu existuje závazek Evropské unie k přímému přistoupení k EÚLP, který je jasně stanovený i v druhém odstavci článku 6 SEU, dosud se přístupový proces táhne. Ačkoliv byl už v roce 2014 přijat protokol č.14 k EÚLP, který umožňuje Evropské unii přistoupit, zdá se, že nyní proces stojí spíše na straně EU. Evropský soudní dvůr totiž dospěl k závěru, že návrh dohody o přistoupení Evropské unie k EÚLP není za současného stavu slučitelný s unijním právem.⁴⁴

3.2.3. Jiné regionální formy ochrany náboženské svobody

Ačkoliv ochrana náboženské svobody podle EÚLP a rozhodovací praxe ESLP je dnes celosvětově považována za nejbohatší zdroj a jistý vzor, bylo by krátkozraké myslet si, že Evropa je jediným kontinentem s rozvinutou regionální ochranou náboženské svobody. I na americkém kontinentě byla přijata Americká deklarace práv a povinností člověka.⁴⁵ Stalo se tak na ustavujícím zasedání Organizace amerických států v Bogotě a svým podpisem v dubnu 1948 dokonce předcházela Všeobecnou deklaraci lidských práv z pera OSN. Proto je jí připisováno prvenství jakožto prvnímu všeobecnému katalogu lidských práv, který byl mezinárodně uznán. Otázky náboženské svobody se v ní vyskytovaly pod články 3 a 22. Nad dodržováním měla dohlížet Meziamerická komise pro lidská práva ustanovená jako autonomní orgán Organizace amerických států se sídlem ve Washingtonu. Roku 1969 na deklaraci z Bogoty navázala Americká úmluva o lidských právech, v níž je svoboda vědomí a náboženství zakotvena v článku 12. Ten svým obsahem odpovídá jiným obdobným ustanovením v dokumentech OSN nebo EÚLP (včetně možnosti omezit projevy

---

⁴³Listina základních práv Evropské unie. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Listina_z%C3%A1kladn%C3%ADch_pr%C3%A1v_Evropsk%C3%A9_unie

⁴⁴Posudek Soudního dvora 2/13 ze dne 18. prosince 2014 [online]. [cit. 2020-02-01]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?doclang=CS&text=&pageIndex=0&part=1&mode=DOC&docid=160882&occ=first&dir=&cid=240894>

⁴⁵KREJČÍ, Oskar. *Lidská práva*. Praha: Professional Publishing, 2011. s. 40. ISBN 978-80-7431-056-0.

náboženského vyznání podle třetího odstavce).⁴⁶ Dohled nad dodržováním byl svěřen Meziamerickému soudu pro lidská práva, který sídlí v San José a funguje po boku starší Meziamerické komise pro lidská práva, se kterou společně tvoří Meziamerický systém pro podporu a ochranu lidských práv. Na rozdíl od Evropského soudu pro lidská práva však k tomuto soudu neexistuje přímý přístup pro jednotlivce.⁴⁷

Dalším příkladem regionálního systému ochrany lidských práv, který řeší i otázky náboženské svobody, je Africká charta práv člověka a národů z roku 1981. Ta v článku 8 zaručuje svobodu vyznání a svobodného výkonu náboženství, čímž by toto ustanovení mělo odpovídat univerzálním standardům vyjádřených už v dokumentech OSN. Roku 1986, kdy Africká charta vstoupila v účinnost, zahájila svou činnost Africká komise pro práva člověka a národů. Roku 1998 pak Organizace africké jednoty (dnes Africká unie) přijala protokol k Africké chartě, kterým se zřizoval Africký soud pro práva člověka a národů. Na základě rozhodnutí summitu Africké unie byl tento soud sloučen s Africkým soudním dvorem. Tak vznikl Africký soudní dvůr spravedlnosti a lidských práv, který je mimo jiné způsobilý vyřizovat stížnosti týkající se neplnění Africké charty.⁴⁸

Asie dlouhodobě v oblasti jednotného systému institucionální ochrany lidských práv zaostávala, a tudíž za hlavní autoritu v této oblasti byla považována pouze nevládní Asijská komise pro lidská práva. Roku 2009 však došlo k ustanovení Mezivládní komise na ochranu lidských práv při ASEAN (Sdružení národů jihovýchodní Asie). Jedním z jejích cílů bylo přijetí Deklarace lidských práv ASEAN, což se povedlo roku 2014. Přestože tento dokument čelil vlně kritiky pro neobsažení některých již všeobecně uznávaných svobod, tak náboženská svoboda je v deklaraci zmíněna pod článkem 22 takto: „*Každý člověk má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Všechny formy nesnášenlivosti, diskriminace a podněcování k nenávisti založené na náboženství a víře musí být odstraněny.*“⁴⁹

Pro zajímavost bych zmínil zcela specifický přístup k otázce náboženské svobody, který panuje v islámských státech. Jeden z prvních pokusů o zakotvení základních práv a svobod představuje již Káhirska deklarace lidských práv v islámu. Zde však nemůže být řeč o žádné opravdové rovnosti a lidská práva jsou v ní přiznávána jen v rozsahu, v jakém neodporují tradičnímu islámskému právu *šari‘a*. Zcela evidentní je také přiznávání některých

⁴⁶ FLÉGL, Vladimír: *Významné mezinárodní dokumenty k ochraně lidských práv*. Praha: C.H. Beck, 1998, s. 304. ISBN 80-7179-204-7

⁴⁷ *Meziamerický soud pro lidská práva - mladší a méně zkušený kolega Evropského soudu pro lidská práva* [online]. Epravo, 2018 [cit. 2020-02-01]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/meziamericky-soud-pro-lidska-prava-mladsi-a-mene-zkuseney-kolega-evropskeho-soudu-pro-lidska-prava-107141.html>

⁴⁸ KREJČÍ, Oskar. *Lidská práva*. Praha: Professional Publishing, 2011. s. 41. ISBN 978-80-7431-056-0.

⁴⁹ Deklarace lidských práv ASEAN. Dostupné z: https://www.asean.org/storage/images/ASEAN_RTK_2014/6_AHRD_Booklet.pdf

práv pouze muslimům a vyhýbání se některým kontroverzním otázkám.⁵⁰ V rámci Ligy arabských států byla poté mimo jiné i na základě této deklarace přijata Arabská charta lidských práv, v platnost však vstoupila až roku 2008. Ta zmiňuje svobodu vyznání pod článkem 27 takto: „*Přívrženci všech náboženství mají právo vykonávat své náboženské obřady a projevovat své názory prostřednictvím projevu, praktikování nebo vyučování, aniž jsou dotčena práva druhých. Výkon svobody vyznání, myšlení a názoru nesmí být omezen, pokud to zákon nestanoví.*“⁵¹ Ze znění textu si lze například povšimnout, že oproti mezinárodnímu standardu postačí podle Arabské charty pro omezení náboženské svobody pouhý zákonný základ, což bez dalšího objasnění poskytuje státům značný prostor pro manipulaci s touto základní svobodou.

K ochraně Charty byl roku 2014 ustanoven i Arabský soud pro lidská práva, avšak všeobecně je považován za neefektivní. Navíc podle jeho statutu není ani dovoleno obracet se na soud jednotlivcům.⁵² Ačkoliv se v případě těchto pokusů o vytvoření institucionalizované ochrany lidských práv pro muslimské státy jedná nesporně o chvályhodné počínání, nelze se ubránit dojmu, že státy islámského světa se stále zdráhají dát přednost univerzálním normám před tradičními náboženskými normami. To je do jisté míry logické, neboť systému práva *šari'a* je cizí dualismus práva světského a náboženského. Tyto dva světy tvoří nerozbornou jednotu a v hierarchii právních norem stojí u muslimů vždy šaría nad všemi ostatními normami chování, a to i včetně práva mezinárodního.⁵³ Záleží proto podle mého názoru nyní na muslimském světě, zda prožije jakousi obrodu a zda islám projde reformací. Teprve poté je možná plošná demokratizace v islámských státech a posun v oblasti lidských práv směrem k mezinárodně uznávaným standardům. Koneckonců se domnívám, že v oblasti náboženské svobody to platí dvojnásob.

3.3. Svoboda náboženského vyznání v právním řádu ČR

Výsadní postavení v oblasti ochrany náboženské svobody má v českém právním řádu Listina základních práv a svobod. Za základní ukotvení náboženské svobody v Listině lze považovat už první odstavec článku 2, podle kterého je Česká republika státem založeným na demokratických hodnotách a jeho vazba na výlučnou ideologii nebo náboženské vyznání je

⁵⁰ ZBOŘIL, Josef: *Káhířská "Deklarace lidských práv v islámu" z roku 1990*, Ihned.cz 2015, [cit. 2020-01-02]. Dostupné z: <https://ihned.cz/c1-63944160-kahirska-deklarace-lidskych-prav-v-islam-u-z-roku-1990>

⁵¹ Arabská charta lidských práv. Dostupné z: <http://www.humanrights.se/wp-content/uploads/2012/01/Arab-Charter-on-Human-Rights.pdf>

⁵² *The Arab Court of Human Rights: A Flawed Statute for an Ineffective Court*. Ženeva: International Commission of Jurists 2015. s. 26

⁵³ SUDRE, Frédéric. *Mezinárodní a evropské právo lidských práv*. Brno: Masarykova univerzita 1997, s. 92-93. ISBN 80-210-1485-7.

vyloučena. Toto ustanovení v sobě obsahuje hodnoty pluralismu a náboženské tolerance, přičemž kromě toho vyjadřuje zároveň náboženskou neutralitu státu.⁵⁴

Hlavní těžiště úpravy náboženské svobody v rámci Listiny však představují zejména články 15 a 16. První jmenovaný článek především v prvním odstavci říká, že svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Stát se tedy zaručuje poskytnout ochranu každému, kdo by jakkoliv byl postihován pro uplatňování těchto svobod.⁵⁵

První odstavec je potřeba chápat primárně jako ochranu vnitřní sféry jednotlivce, tzv. *fora interna*, tedy svobodu každého jednotlivce vyznávat určité náboženství. Ve vztahu ke státu jde jednak o závazek státu do základního práva nezasahovat, ale rovněž i povinnost vytvářet příznivé podmínky pro výkon tohoto práva a chránit ho před jakýmkoliv zásahy.⁵⁶ Uvedená ustanovení se nevztahují jen na občany České republiky, ale stejná ochrana je poskytována všem lidem. Mají proto univerzální povahu.

Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 2. 6. 1999 dospěl k závěru, že práva uvedená v prvním odstavci nelze ani omezit, neboť mají absolutní charakter a nikdo tudíž nemůže být podroben takovému opatření, jehož cílem by byla změna procesu a způsobu myšlení.⁵⁷ Podle Ústavního soudu nelze nikoho nutit, aby změnil svoje myšlení, náboženské vyznání nebo víru. Při ochraně těchto práv se pak podle soudu jedná o respektování vnitřního rozměru těchto práv, který vylučuje jakýkoliv nátlak nebo ovlivňování myšlení, svědomí a náboženského vyznání.

K osobní vnitřní autonomii člověka neodmyslitelně patří i svoboda rozhodovat o vlastním náboženském vyznání. To je explicitně vyjádřeno ve větě druhé prvního odstavce tak, že každý může svobodně změnit své náboženství nebo víru, případně se rozhodnout být bez náboženského vyznání. V odstavci třetím se pak pamatuje i na osoby, které by mohly mít problém s výkonem vojenské služby, pokud by tato byla v rozporu s jejich svědomím nebo náboženským vyznáním. V návaznosti na první odstavec stanovuje výjimky z jinak státem vyžadované občanské povinnosti vykonávat vojenskou službu.⁵⁸

Ustanovení Listiny dále provádějí zákony, konkrétní ustanovení o náboženské svobodě obsahuje zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a

⁵⁴ WAGNEROVÁ, Eliška, Vojtěch ŠIMÍČEK, Tomáš LANGÁŠEK a Ivo POSPÍŠIL a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. s. 371. ISBN 978-807-3577-506.

⁵⁵ PAVLÍČEK, Václav. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář*. 2., dopl. a podstatně rozš. vyd. Praha: Linde, 1999. Zákony s poznámkami (Linde). s. 164. ISBN 80-7201-170-7.

⁵⁶ WAGNEROVÁ, Eliška, Vojtěch ŠIMÍČEK, Tomáš LANGÁŠEK a Ivo POSPÍŠIL a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. s. 372. ISBN 978-807-3577-506.

⁵⁷ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 2. 6. 1999, sp. zn. Pl. ÚS 18/98. Dostupné z: <https://nalus.usoud.cz:443/Search/GetText.aspx?sz=PI-18-98>

⁵⁸ PAVLÍČEK, Václav. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář*. 2., dopl. a podstatně rozš. vyd. Praha: Linde, 1999. Zákony s poznámkami (Linde). s. 168. ISBN 80-7201-170-7.

náboženských společností. Druhý paragraf obsahuje v odstavci prvním formulaci přímo kopírující znění článků 15 odst. 1 a 16 odst. 1 Listiny, která jednak zaručuje svobodu vyznání, jednak zaručené způsoby projevu svobody vyznání a v neposlední řadě i možnost změnit své náboženství či víru anebo být bez náboženského vyznání.⁵⁹ V tomto ohledu poznamenává například J. Kříž, že Česká republika formálně neeviduje náboženské vyznání občanů (na rozdíl třeba od Německa, kde se tak děje z důvodů placení církevní daně), a tudíž není nutné ke změně náboženství nebo členství v církvi podstoupit jakýkoliv formální úkon. Skutečnost, že některé církve náboženské společnosti vstup a výstup formalizují nebo ho zcela nepřipouští, nelze však chápat jako omezující ve vztahu ke svobodě změnit své náboženství.⁶⁰ Navíc jak Kříž správně dodává, nelze klást rovnítko mezi změnu náboženství a změnu členství v církvi či náboženské společnosti. Každý si tedy může náboženství svobodně zvolit, stejně jako změnit či konvertovat k jinému.

Kromě toho výše zmíněný zákon myslí i na postavení nezletilých dětí, neboť obsahuje v druhém odstavci článku 2 ustanovení, které jim explicitně zaručuje právo ke svobodě vyznání nebo možnost být bez vyznání. Připouští však možnost zákonných zástupců nezletilého dítěte výkon jeho práva usměrňovat. Musí tak však činit způsobem odpovídajícím rozvíjejícím se schopnostem dítěte. Obsah tohoto ustanovení koresponduje s článkem 34 odst. 4 Listiny, podle kterého platí, že výchova dětí je právem rodičů. Je ho však potřeba chápat rovněž v kontextu Úmluvy o právech dítěte, kterou je Česká republika vázána (viz podkapitola o ochraně náboženské svobody v rámci OSN). Třetí odstavec pak upravuje svobodu jednotlivců nebýt nucen ke vstupu do církve či náboženské společnosti ani k vystoupení z ní, stejně jako nesmí nikdo být nucen k účasti nebo neúčasti na náboženských úkonech. K tomu J. Kříž dodává, že ačkoliv to ustanovení výslovně neuvádí, je logickou součástí tohoto práva i zákaz bránění jednotlivcům do církví a náboženských společností vstupovat nebo z nich volně vystupovat.⁶¹

Důležitým prvkem svobody vyznání je i právo volit si svobodně svůj duchovní či řeholní stav, které je spojeno s možností žít v řádech či jiných komunitách. V církvi římskokatolické například platí, že všichni křesťané mají právo volit si bez jakéhokoliv donucení životní stav.⁶² Fakt, že se toto ustanovení explicitně objevilo v zákoně pod

⁵⁹ Zákon č. 3/2002 Sb. o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech) ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁰ KŘÍŽ, Jakub. *Zákon o církvích a náboženských společnostech: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, ISBN 978-807-4003-622, str. 11

⁶¹ KŘÍŽ, Jakub. *Zákon o církvích a náboženských společnostech: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 27. ISBN 978-807-4003-622,

⁶² Kánon 219, Kodex kanonického práva: úřední znění textu a překlad do češtiny : latinsko-české vyd. s věc. rejstř. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-082-6.

samostatným odstavcem č. 4, lze přikládat dřívější perzekuci věřících ze strany totalitního komunistického režimu, jenž výrazně omezil možnosti volit si svobodně duchovní stav.⁶³ Poslední odstavec pátý pak obsahuje ve své podstatě antidiskriminační ustanovení, které ve zkratce říká, že nikdo nesmí být omezen na svých právech z náboženských důvodů. Jako nepřipustné důvody výslovně zmiňuje skutečnost, že se někdo hlásí k církvi, podporuje její činnost nebo se takové činnosti účastní, anebo že je bez vyznání.

Z rozboru české zákonné úpravy na poli svobody vyznání tedy v konečném důsledku vyplývá, že kopíruje nebo dále rozvádí zásady stanovené v Listině základních práv a svobod a poskytuje náboženskému vyznání standardní ochranu i ve srovnání s výše zmíněnými mezinárodními dokumenty. Podle článku 10 Ústavy ČR navíc víme, že stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se právě ona dotyčná smlouva. Proto shledávám, že česká právní úprava v této oblasti je zcela dostačující a drží krok i s mezinárodními standardy.

4. Projevy náboženského vyznání a jejich meze

V následující kapitole se postupně dostáváme k jádru samotné práce. Rozebereme si tedy nejprve, co se rozumí pod pojmem projev náboženského vyznání, a poté se zaměříme přímo na otázku, jaké mají projevy náboženského vyznání meze.

4.1 Projevy náboženského vyznání

Pro pochopení, za jakých okolností je možné omezit projevy náboženského vyznání, bude nutné si nejprve zodpovědět otázku, co všechno lze za projev náboženského vyznání považovat. Odpověď na tuto otázku nebude nikdy zcela jednoznačná, ale můžeme se pokusit srovnat alespoň jednotlivé přístupy k tomuto pojmu.

Z čistě lingvistického hlediska má slovo projev několik příbuzných významů. Může například znamenat projev v rovině proslovu, tedy veřejně vedené řeči. I tato definice zajisté má v rovině náboženství své místo, neboť bohoslužbu a hlásání víry lze chápat i jako veřejný proslov. Především ale slovník spisovné češtiny definuje slovo projev jako „*dání něčeho najevo*“ nebo „*to, čím se něco projevuje*“.⁶⁴ Právě taková definice je pro naše potřeby určitě vhodnější, neboť si pod ní lze dosadit celou řadu situací spojených s náboženstvím. V každém případě je evidentní, že projev je cosi rozpoznatelné z vnějšku, čímž se odlišuje od myšlenek a vnitřních pochodů jedince (*forum internum*), které není možné na první pohled seznat ve

---

⁶³ KRŮŽ, Jakub. *Zákon o církvích a náboženských společnostech: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 28. ISBN 978-807-4003-622

⁶⁴ *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011 [cit. 2020-01-15]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledaj=Hledat&heslo=projev&sti=EMPTY&where=hesla&hsubst=no>

vnější sféře jednotlivce. Projevy náboženského vyznání se proto řadí do tzv. *fora externa*, neboť je jimi náboženské přesvědčení vyjadřováno navenek.⁶⁵ Ve stručnosti lze tedy říci, že po jazykové stránce jde v případě projevu náboženského vyznání o jednání, kterým se toto vyznání projevuje. Jinými slovy jde o dání svého náboženského přesvědčení najevo.

Obecně vzato tedy už víme, co lze považovat za projev. Otázkou však zůstává, co konkrétního v souvislosti s náboženstvím si pod tímto slovem představit. Většina lidí si pravděpodobně dovede vybavit specifické úkony různých náboženství, jako je například bohoslužba nebo odívání podle náboženských pravidel. Protože ale v právu potřebujeme poněkud určitější vymezení, budeme muset prozkoumat konkrétní ustanovení mezinárodních dokumentů o lidských právech a pokusit se najít odpověď.

Tak například text Evropské úmluvy o lidských právech výslovně zmiňuje pod článkem 9 svobodu „*projevovat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů*“.⁶⁶

Takřka totožnou formulaci obsahuje rovněž článek 18 *Všeobecné deklarace lidských práv* z roku 1948 a dokonce i článek 18 *Mezinárodního paktu o občanských a politických právech* z roku 1966. Lze tedy prohlásit, že minimálně od vzniku OSN panuje mezinárodně uznávaný konsensus o tom, co lze považovat za projevení náboženského vyznání. Na tyto základy reagovaly jak regionální, tak i národní instituce při vzniku vlastních katalogů lidských práv. V demokratických státech tudíž lze předpokládat respektování mezinárodních smluv a ochranu práv na projev náboženského vyznání na obdobné úrovni.

Pro srovnání česká Listina základních práv a svobod pod článkem 16, odstavcem prvním říká, že „*každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadů*“.⁶⁷ Jak lze vyčíst ze všech výše zmíněných dokumentů, za obecně přijímané projevy náboženského vyznání se dá tedy považovat bohoslužba, vyučování, provádění náboženských úkonů a zachovávání obřadů.

Na poli mezinárodním dále blíže upravuje způsoby projevení náboženského vyznání navenek především *Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace*

---

⁶⁵ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. s. 75. ISBN 978-80-87127-13-1.

⁶⁶ Evropská úmluva o ochraně lidských práv. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

⁶⁷ Usnesení předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod (Úst. zák. č. 2/1993 Sb.), Listina základních práv a svobod.

založených na náboženství či víře z roku 1981. Zde pod článkem 6 nalezneme demonstrativní výčet, který obsahuje mimo jiné následující svobody:

(a) svobodný výkon kultu a shromažďování v souvislosti s náboženstvím nebo vírou a právo zřizovat a udržovat místa pro tyto účely;

(b) svobodu vytvářet a udržovat vhodné charitativní nebo humanitní instituce;

(c) svobodu vytvářet, získávat a používat v odpovídajícím množství nezbytné předměty a materiály, vyžadované rituálem nebo zvyklostmi náboženství nebo víry;

(d) svobodu psát, tisknout a rozšiřovat publikace o těchto tématech;

(e) svobodu vyučovat náboženství nebo víru na místech vhodných pro tyto účely;

(f) svobodu žádat a přijímat dobrovolné finanční a jiné příspěvky od jednotlivců a institucí;

(g) svobodu školit, jmenovat a volit nebo určovat v závěti vhodné vedoucí představitele v souladu s potřebami a normami každého náboženství nebo víry;

(h) svobodu dodržovat dny klidu a oslavovat svátky a ceremoniály v souladu s tím, jak to předepisuje určité náboženství nebo víra;

(i) svobodu navazovat a udržovat spojení s jednotlivci a společnostmi v záležitostech náboženství a víry na národní a mezinárodní úrovni.⁶⁸

Nutno podotknout, že formální začlenění konkrétního jednání pod některý z výslovně zmíněných projevů je právně nepřilíš významné, neboť hranice mezi jednotlivými projevy je značně neostrá. Co se kupříkladu u jednoho náboženství jeví jako náboženský úkon, nemuselo by za něj být považováno u náboženství jiného. Formální klasifikace projevu také už z principu nemůže jít k tíži nositele základního práva.

Ze znění výše zmíněných článků kromě typických způsobů projevování náboženského vyznání dále vyplývá, že tyto projevy mohou mít individuální i kolektivní rozměr. Tento fakt odráží svobodu jednotlivce počínat si při výkonu svého náboženského přesvědčení samostatně nebo se pro naplnění tohoto účelu spojovat a sdružovat s dalšími jednotlivci. Profesor Pavlíček tuto eventualitu považuje za specifickou formu práva shromažďovacího a sdružovacího.⁶⁹ Existují projevy vysloveně soukromého charakteru jako například modlitbou o samotě s růžencem, nebo na veřejnosti společně s jinými, kupříkladu účastí na poutích nebo bohoslužbách. U soukromých projevů se však vždy počítá s účastí jen omezeného okruhu osob a zpravidla v uzavřeném prostoru. Oproti tomu projevy veřejného charakteru se konají na místech přístupných veřejnosti, typicky v kostele, mešitě, synagoze, ale i třeba na náměstí.

---

⁶⁸ Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/de01-81.htm>

⁶⁹ PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda*. Praha: Linde, 2004. Vysokoškolské právnické učebnice. s. 118. ISBN 80-7201-472-2.

Účastnit se jich tak může předem neurčený okruh osob.⁷⁰ Pro většinu náboženství v podobě, jak je známe, je typický právě kolektivní aspekt projevení víry spočívající v realizování náboženství spolu se svými souvěrci nebo v rámci komunit. Tento fakt je možno v právním smyslu chápat jako zakotvení postavení církví a náboženských společností ve smyslu korporací.⁷¹ K projevům náboženství neodmyslitelně patří i právo svobodně si volit duchovní nebo řeholní stav, respektive se rozhodovat pro život v řádech nebo náboženských společenstvích.⁷² Podle profesora Hrdiny pak právu jednotlivce na vyznávání své víry v rámci církve nebo náboženské společnosti odpovídá povinnost na straně státu umožnit takové náboženské společnosti existenci na svém území.⁷³ Oproti svobodě svědomí, myšlení a vyznání jakožto ochraně *fora interna* jednotlivce lze tedy v případě svobody projevu náboženského vyznání přiznat tato práva nejen osobám fyzickým, ale rovněž i právnickým.⁷⁴ Nabízí se konstatovat, že církve a náboženské společnosti v podstatě přímo vznikají za účelem projevení náboženství navenek.

Ne každé nábožensky motivované jednání je ovšem možné automaticky považovat za projev náboženství. Hranice mezi tím, co lze považovat za projev a co už nikoliv, je stále poměrně neostrá. Na tyto otázky se pokouší odpovídat především judikatura, přičemž některá rozhodnutí jsou obecně přijímána jako základ, ze kterého se dodnes vychází. Tak se například pokoušela Evropská komise pro lidská práva roku 1978 v případě Arrowsmith odlišit činy pouze motivované určitým náboženstvím nebo přesvědčením od činů, které jsou daným náboženstvím nebo přesvědčením přímo vyžadovány.⁷⁵

Paní Arrowsmith byla přesvědčenou pacifistkou, která distribuovala mezi britskými vojáky letáky s touto tematikou. V letáčích stěžovatelka naváděla vojáky, kterak by se mohli více či méně legálně vyhnout službě v Severním Irsku. Komise sice překvapivě uznala pacifistické postoje coby relevantní přesvědčení spadající pod ochranu článku 9, nicméně se stížnosti se vypořádala jinak. Komise totiž zaujala stanovisko, že pro projev přesvědčení nestačí, aby byl jen prostě motivován nebo ovlivněn náboženstvím či přesvědčením. Její

---

⁷⁰ KŘÍŽ, Jakub. *Zákon o církvích a náboženských společnostech: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, ISBN 978-807-4003-622, str. 13

⁷¹ WAGNEROVÁ, Eliška, Vojtěch ŠIMÍČEK, Tomáš LANGÁŠEK a Ivo POSPÍŠIL a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. s. 396. ISBN 978-807-3577-506.

⁷² PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda*. Praha: Linde, 2004. Vysokoškolské právnické učebnice. s. 118. ISBN 80-7201-472-2.

⁷³ HRDINA, Ignác Antonín. *Náboženská svoboda v právu České republiky* Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 106. ISBN 80-864-3267-X.

⁷⁴ BARTOŇ, Michal, Jan KRATOCHVÍL, Martin KOPA, Maxim TOMOSZEK, Jiří JIRÁSEK a Ondřej SVAČEK. *Základní práva*. Praha: Leges, 2016. Student (Leges). s. 337. ISBN 9788075021281.

⁷⁵ MURDOCH, JIM. *Protecting the right to freedom of thought, conscience and religion under the European Convention on Human Rights*. Štrasburk: Council of Europe Publishing, 2012. s. 22

počinání podle Komise nebylo projevem přesvědčení, ale pouhým jednáním, které bylo přesvědčením motivováno.⁷⁶

Na základě tohoto rozhodnutí je do dnešních dnů všeobecně uznáván tzv. *Arrowsmith test*, na jehož základě se posuzuje míra sepjetí určitého počínání s normami chování, které tvoří podstatnou součást určitého přesvědčení nebo náboženství.

4.1.1. Vztah ke svobodě projevu

Pokud však máme na slovo projev nahlížet v širším kontextu, nelze opominout svobodu projevu, která, ač má k svobodě projevu své vyznání značně blízko, přece jen její obsah je poněkud odlišný. Jako taková je svoboda projevu pojímána samostatně i v různých deklaracích, úmluvách a katalozích lidských práv. Není ale náhodou, že někteří autoři (např. profesor Hrdina) se přiklání k pojetí svobody projevu náboženského vyznání jakožto jakéhosi *lex specialis* k obecné svobodě projevu.⁷⁷ Pravdou je, že příbuznost svobody projevu k svobodě projevu náboženského vyznání je velmi zřetelná už z názvu těchto dvou institutů, zejména pak v českém jazyce. Při studiu cizojazyčných textů si nelze nevšimnout toho, že to, co my v češtině označujeme jako svobodu projevu, bývá například v anglickém jazyce nazýváno jako *freedom of speech* nebo *freedom of expression*.⁷⁸ Oproti tomu ona součást náboženské svobody, tedy svoboda projevu své vyznání navenek, bývá označována jako *freedom to manifest a religion*. Samotný projev náboženského vyznání pak obvykle nese označení *religious expression*, tedy je chápán jako vyjádření náboženské svobody jednotlivce do vnější sféry.

Podle P. Jägera význam zakotvení ochrany projevu své náboženské vyznání spočívá v záruce širšího spektra činností, než by plynulo z pouhé svobody projevu ve smyslu svobody slova. Projev náboženství totiž zahrnuje i celou řadu jednání, která jsou spojena s dodržováním náboženských pravidel a zvyklostí.⁷⁹

V tomto směru je zajímavou otázkou rovněž střet svobody projevu s náboženskou svobodou. Jsou to především otázky tzv. blasfemie, tedy hanobení náboženského vyznání druhých. Značnou kontroverzi vyvolaly v evropském veřejném prostoru například karikatury proroka Mohameda a následná reakce některých muslimských věřících. Pro urážku náboženského cítění uměleckým projevem nemusíme chodit ani příliš daleko. I českým

⁷⁶ Rozhodnutí EKLP ze dne 12. 10. 1978, ve věci *Arrowsmith* proti Spojenému království, stížnost č. 7050/75. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104188>

⁷⁷ HRDINA, Ignác Antonín. *Náboženská svoboda v právu České republiky* Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 105. ISBN 80-864-3267-X.

⁷⁸ Pojem *freedom of expression* používá například Evropská úmluva o lidských právech.

⁷⁹ WAGNEROVÁ, Eliška, Vojtěch ŠIMÍČEK, Tomáš LANGÁŠEK a Ivo POSPÍŠIL a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. s. 395. ISBN 978-807-3577-506.

mediálním prostorem rezonovaly reakce na divadelní hru *Vaše násilí, naše násilí*, odehranou roku 2018 v Brně. Někteří věřící, včetně samotného kardinála Duky, pocíťovali názory svobodně prezentované ve hře pochopitelně za urážku a zásah do svého náboženského citění, tudíž obrátili se na soud. Ten nakonec rozhodl, že tvůrci hry se omluvit nemusí.⁸⁰ Ačkoliv v České republice v současnosti trestnost blasfemie neznáme, není bez zajímavosti, že celá řada států tuto skutkovou podstatu dodnes používá, z nichž některé se nachází i v našem bezprostředním okolí, například Německo nebo Rakousko.⁸¹ Nicméně vzhledem k rozsahu a tématu této práce není jejím cílem se této obšírné problematice podrobněji věnovat, byť by toto téma jistě stálo za samostatné zpracování.

4.2. Omezení projevů náboženského vyznání

V předchozí části jsem se pokusil objasnit, co se rozumí projevem náboženského vyznání. Nyní se máme dostat k jádru této práce, tedy k mezím projevů náboženského vyznání. Ze striktně jazykového hlediska se v češtině mezi mimo jiné rozumí „*konečné vymezení nějaké působnosti; hranice*“.⁸² Příbuzné slovo omezení pak slovník spisovného jazyka českého definuje jako „*něco, co omezuje*“. S tím, co už víme o projevech náboženského vyznání, lze tudíž dovodit, že každý projev náboženského vyznání má určité meze a může být už z principu podroben omezením. V této podkapitole se tedy budu zabývat okolnostmi a podmínkami takových omezení. Se zvláštním zřetelem budu přistupovat k Evropské úmluvě o lidských právech a rozhodovací praxi Evropského soudu pro lidská práva. Rovněž se pokusím rozebrat některé nuance omezení v českém právním prostředí.

Předně nutno podotknout, že důležitým rozdílem oproti výše zmíněné svobodě vyznání jest, že se v případě svobody projevu vyznání se jedná o právo relativní, nikoliv absolutní. Absolutní (těž neomezená) práva totiž fungují jako daná pravidla a nepřipouští možnost zásahu. Jinak řečeno pro ně platí, že neexistuje jiné základní právo, se kterým by mohlo být uvedené právo vyvažováno.⁸³ Legitimní omezení tedy z jejich podstaty není možné, protože by tím došlo k porušení daného práva. Oproti tomu svoboda projevovat své náboženské vyznání je všeobecně považována za právo relativní, a tudíž k ní náleží i určité limity a možnosti omezení.

⁸⁰ *Divadla se nemusejí omlouvat Dukovi, jemuž inscenace zasáhly do vyznání*. Lidovky.cz [online]. 2018-07-12 [cit. 2020-02-02]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/duka-se-omluvy-za-kontroverzni-brnenske-inscenace-nedocka-40304243>

⁸¹ *Strafgesetzbuch*. Legal Information System of the Republic of Austria. [online]. [cit. 2020-02-02]. Dostupné z: <https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Dokumentnummer=NOR12029737>

⁸² *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011 [cit. 2020-01-15]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=mez&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

⁸³ BARTOŇ, Michal, Jan KRATOCHVÍL, Martin KOPA, Maxim TOMOSZEK, Jiří JIRÁSEK a Ondřej SVAČEK. *Základní práva*. Praha: Leges, 2016. Student (Leges). s. 75. ISBN 9788075021281.

Úvodem je potřeba říci, že veřejná moc je povinna respektovat svobodu projevat náboženské vyznání s tím, že zasahovat do výkonu tohoto práva je možné pouze za splnění předem daných podmínek. P. Jäger zmiňuje, že jako omezení základního práva lze kvalifikovat jakékoliv právní nebo faktické donucení nositele práva k určitému jednání, či zdržení se určitého jednání. Při tom nezáleží, zda se tak stane z přímého záměru veřejné moci nebo jde o vedlejší důsledek.⁸⁴ V obou případech se ale předpokládá rozpor takového zásahu s náboženským přesvědčením.

4.2.1. Omezení podle EÚLP

V rámci Evropské úmluvy o lidských právech je omezení projevů vyznání blíže specifikováno pod druhým odstavcem článku 9. Ten lze rozdělit na celkem čtyři základní práva:

- svobodu myšlení
- svobodu svědomí
- svobodu náboženského vyznání a přesvědčení
- svobodu projevat své náboženské vyznání nebo přesvědčení

Za pomyslnou dělicí rovinu mezi jednotlivými dílčími právy lze považovat právě kritérium jejich omezení. U prvních třech jmenovaných, tedy svobody myšlení, svědomí a vyznání, lze hovořit o vnitřní názorové volnosti jednotlivce, jinými slovy o tom, co jest obvykle považováno za tzv. *forum internum*. Tato oblast je absolutní, což vylučuje jakýkoliv zásah ze strany státu do vnitřní svobody jednotlivce.⁸⁵ Tak ostatně konstatoval i ESLP ve svém rozsudku 55170/00 ve věci *Kosteski proti Makedonii*: „*Představa, že stát soudí stav občanských vnitřních a osobních přesvědčení, je odporná a může nešťastně zavánět minulým neblaze proslulým pronásledováním.*“⁸⁶

Oproti tomu u čtvrtého jmenovaného práva, tedy svobody projevat náboženské vyznání, se věci mají jinak. Zde je omezení nejen že v praxi reálnější, ale je i samotnou úmluvou připuštěno. Druhý odstavec článku 9 totiž výslovně zmiňuje možnost omezení projevů vyznání nebo přesvědčení za taxativně stanovených podmínek. Konkrétně je pro takové omezení podle Úmluvy vyžadováno, aby bylo stanovené zákonem a nezbytné v demokratické společnosti. Tato nezbytnost je dále rozvedena a podmíněna požadavkem ochrany veřejného pořádku, veřejné bezpečnosti, zdraví a morálky, nebo ochrany práv a

⁸⁴ WAGNEROVÁ, Eliška, Vojtěch ŠIMÍČEK, Tomáš LANGÁŠEK a Ivo POSPÍŠIL a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. s. 411. ISBN 978-807-3577-506.

⁸⁵ KMEC, Jiří, David KOSAŘ, Jan KRATOCHVÍL a Michal BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2012, Velké komentáře. s. 965. ISBN 978-80-7400-365-3.

⁸⁶ Rozsudek ESLP ze dne 13. 4 2006, ve věci *Kosteski proti Makedonii*, stížnosti č. 55170/00. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73342>

svobod jiných.⁸⁷ Souhrn těchto požadavků dává tušit vysoký zájem na ochraně svobody jednotlivců projevat své náboženské vyznání. Jinak řečeno, státy by se měly zdržet zásahů do náboženské svobody občanů, pokud pro taková omezení nemají velmi závažné důvody. Požadavky kladené na zákonný podklad omezení, legitimní cíl a nezbytnost zásahu pro demokratickou společnost představují to, co někteří autoři souhrnně označují jako trojstupňový test.⁸⁸

4.2.1.1 Zákonný podklad

Důležité pro aplikaci těchto limitujících ustanovení bude nutné si vymezit už výraz *stanoveno zákonem*, který ztělesňuje požadavek zákonnosti omezení. Jelikož původní znění Úmluvy jsou zpracována v jazyce anglickém i francouzském, lze tušit drobné odlišnosti způsobené odlišnými právními kulturami. Ačkoliv obě znění jsou si rovna v autenticitě, jsou jazykové odlišnosti pochopitelné. Zatímco ve francouzském jazyce je slovo *loi* považováno (podobně jako u nás) za výraz označující spíše hierarchickou úroveň právního předpisu, tak v jazyce anglické slovo *law* může být chápáno jako právo v materiálním slova smyslu. To by tedy znamenalo, že pro omezení práva projevu vyznání by postačovaly například soudní rozhodnutí nebo podzákonné předpisy. S problematikou vymezení toho, co se pro účely Úmluvy rozumí zákonem se ESLP vyrovnal v rozsudku ve věci Sunday Times proti Spojenému království, když stanovil, že za zákon (pod slovy *law/loi*) se považuje pravidlo chování, které je přístupné a dostatečně jasné.⁸⁹ Zákon tedy musí být v první řadě dostupný, což obnáší, že občan musí mít přiměřenou možnost, aby se mohl seznámit s právními normami aplikovatelnými na jeho případ. Kromě toho nemůže být norma považována za zákon, jestliže není formulována s dostatečnou mírou přesnosti tak, aby občanům umožnila přizpůsobit jí odpovídajícím způsobem své chování. Soud tak upřednostnil materiální hledisko nahlížení na pojem zákon před hlediskem striktně formálním. Tím ponechal státům do jisté míry volnost, jakou formu takovým omezením propůjčí, avšak zároveň stanovil jasné podmínky pro jejich akceptovatelnost.

Prvním požadavkem omezení je tedy soulad zásahu do *fora externa* se zákonem, což bývá označováno také jako „test legality“. Ten je v principu společný pro všechna omezení práv vycházejících z článků 8 až 11 EÚLP.⁹⁰ Jak už bylo zmíněno výše, z judikatury ESLP

⁸⁷ *Evropská úmluva o ochraně lidských práv* [online]. Strasbourg: European Court of Human Rights, [cit. 2020-01-02]. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

⁸⁸ MURDOCH, JIM. *Protecting the right to freedom of thought, conscience and religion under the European Convention Human Rights*. Štrasburk: Council of Europe Publishing, 2012. s. 35

⁸⁹ Rozsudek ESLP ze dne 26. 4. 1979, ve věci Sunday Times proti Spojenému království, stížnost č. 6538/74. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>

⁹⁰ KMEC, Jiří, David KOSAR, Jan KRATOCHVÍL a Michal BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2012, Velké komentáře.. s. 977. ISBN 978-80-7400-365-3.

tedy vyplývá, že pro omezení není nutný zákon v přísně formálním smyslu, ale postačují i podzákonné předpisy nebo také soudní judikatura.

Otázku existence zákonného podkladu omezení například ESLP řešil v kauze Kokinnakis proti Řecku. V tomto případě stěžovatel tvrdil, že řecký právní předpis trestal jednání, které postrádá přesné vymezení. Podle něj nebylo dostatečně přesně definováno, co lze podřadit pod skutkovou podstatu proselytismu. Soud však konstatoval, že není nezbytně nutné vyčerpávajícím způsobem pojem proselytismu definovat, neboť u zákonů je zcela běžné, že nejsou zcela přesné. Ve zmíněném rozsudku doslova stojí, že „*potřeba vyhýbat se nadměrné strnulosti a držet krok s měnícími se okolnostmi znamená, že v mnohých zákonech je užito výrazů více či méně neurčitých*“ a že „*výklad a použití takových ustanovení závisí na praxi*“. ⁹¹ V konkrétním případě kromě toho existovala ustálená soudní judikatura, která byla řádně publikována a volně přístupná. Tato judikatura podle názoru soudu vhodně doplnila literu vnitrostátního právního předpisu a pomáhala objasnit význam proselytismu, čímž bylo panu Kokkinakisovi dostatečně umožněno přizpůsobit své jednání. Tento závěr však není přijímán všeobecně bez výhrad.⁹² Koneckonců v některých státech, včetně České republiky, vnitrostátní úprava poskytuje poněkud vyšší ochranu, když připouští na rozdíl od ESLP zákonnost zásahu pouze na základě ustanovení, které má přímo formu zákona. Jak bude zmíněno dále v této práci, právě požadavek české LZPS je tedy v tomto ohledu vykládán přísněji – musí se jednat o pramen práva se silou zákona (popř. silou vyšší).

Oproti tomu v případě Hasan a Chaush proti Bulharsku test zákonnosti dopadl negativně. ⁹³ Jádrem případu bylo, že bulharské orgány sesadily vůdce bulharské muslimské náboženské obce (muftího) a dosadily na jeho místo jiné vedení. Zde vedly nedostatky ve vnitrostátní úpravě ke konstatování porušení článku 9, neboť soud dospěl k závěru, že neexistovala žádná zákonná opora takového jednání v bulharských právních předpisech. Vnitrostátní právo navíc neposkytovalo dostatečnou ochranu proti svévolnému výkonu uvážení ze strany aplikujících orgánů, jakým by bylo například sporné řízení před nezávislým orgánem. Soud v tomto případě došel k závěru, že zásah do organizace muslimského společenství a do náboženské svobody stěžovatelů nebyl v souladu se zákonem, protože byl ze své podstaty svévolný a měl základ v předpisech, které umožňovaly neomezenou úvahu exekutivy, a tudíž nesplňovaly požadované standardy jasnosti a předvídatelnosti.

---

⁹¹ Rozsudek ESLP ze dne 25. 5. 1993, ve věci Kokkinakis proti Řecku, stížnost č. 14307/88. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827>

⁹² SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. s. 184. ISBN 978-80-87127-13-1.

⁹³ Rozsudek ESLP ze dne 26. 10. 2000, ve věci Hasan a Chaush proti Bulharsku, stížnost č. 30985/96. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58921>

4.2.1.2 Legitimní cíl

Druhým nezbytným kritériem, který musí zásah splňovat je legitimita. Jinými slovy legitimní cíl, za jehož účelem může k omezení dojít. Odstavec druhý článku 9 EÚLP obsahuje taxativní výčet pěti cílů, v jejichž zájmu může stát omezit projevy náboženského vyznání nebo přesvědčení. Porovnáním počtu těchto cílů pod článkem 9 s jejich obdobou pod články 8,10 a 11 dospějeme k nižšímu počtu, neboť článek 9 oproti nim mimo jiné postrádá národní bezpečnost nebo třeba předcházení nepokojům a zločinnosti. Podle M. Bobka však státy obvykle nemívají problém důvody omezení podřadit pod některý z těchto pěti uznaných cílů.⁹⁴ To je zajisté umocněno i faktem, že státy se mohou před ESLP dovolávat i více legitimních cílů zároveň.

Výhrada veřejné bezpečnosti spolu s výhradou ochrany veřejného pořádku mají poměrně široké spektrum uplatnění, neboť pokrývají situace od řádného provozu nápravných nebo školských zařízení, přes ochranu kulturních památek až po potlačování hnutí směřujících k odstranění demokratického zřízení.⁹⁵

Poměrně hojně bývají případy zahrnující omezení náboženských práv vězňů. S ohledem na ochranu veřejného pořádku zde stojí za zmínku například rozhodnutí tehdejší Evropské komise pro lidská práva v případě masového vraha odsouzeného k trestu odnětí svobody, který byl držen v izolaci od ostatních vězňů, neboť často způsoboval konflikty s ostatními vězni. Z těchto důvodů mu nebyla povolena ani účast na společných bohoslužbách, neboť vězeňská služba měla důvodnou obavu, že by i zde mohl konfrontovat ostatní vězně. Komise nespatriila v takovém omezení porušení náboženských práv vězně, neboť mimo jiné existoval legitimní cíl, který spočíval v ochraně veřejného pořádku. Kromě toho mu byly umožněny i soukromé návštěvy vězeňského kaplana, tudíž náboženská práva vězně byla vzhledem k okolnostem šetřena v nejvyšší možné míře.⁹⁶

Nejde však zdaleka jen o práva vězňů, jak dokazuje i případ turecké studentky medicíny, která se měla dopustit porušení pravidel na istanbulské univerzitě. Ta zakazovala nosit ženám šátky a mužům dlouhé vousy jakožto opatření sledující na akademické půdě náboženskou neutralitu, která je v Turecku stále živou součástí veřejné diskuze. Vzhledem k okolnostem případu a argumentaci vnitrostátních soudů nakonec ESLP souhlasil se

---

⁹⁴ KMEC, Jiří, David KOSAŘ, Jan KRATOCHVÍL a Michal BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2012, Velké komentáře. s. 978. ISBN 978-80-7400-365-3.

⁹⁵ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. s. 101. ISBN 978-80-87127-13-1.

⁹⁶ Rozhodnutí EKLP ze dne 1. 3. 1983, ve věci Childs proti Spojenému království, stížnost č. 9813/82

závěrem, že opatření sledovalo legitimní cíl ochrany veřejného pořádku (spolu s ochranou práv a svobod jiných).⁹⁷

Z poněkud jiné oblasti veřejného pořádku bylo rozhodnutí o stížnosti britských druidů, kterým bylo roku 1986 znemožněno pořádat slavnosti slunovratu. Komise pro kulturní památky tak rozhodla na základě předchozí zkušenosti, kdy se o rok dříve tisíce účastníků dopouštěly protiprávního jednání a ohrožovaly známou kulturní památku Stonehenge. EKLP shledala argumenty vlády Spojeného království za oprávněné a učiněná opatření byla tedy v zájmu ochrany veřejného pořádku.⁹⁸

Co se týče veřejné bezpečnosti, tak i zde existuje celá řada případů, za všechny bych zmínil alespoň několik. Tak kupříkladu bylo rozhodnuto roku 2005 ve věci Phull proti Francii, že podrobení se letištní kontrole v zájmu bezpečnosti není porušením článku 9. Stěžovatelem byl tehdy praktikující Sikh, a právě z tohoto důvodu odmítal v rámci kontroly předložit ke kontrole svůj tradiční turban. Zde zřejmě není potřeba příliš zdůvodňovat rozhodnutí soudu, neboť bezpečnost cestujících byla samozřejmě vyhodnocena jako významnější faktor než náboženství.⁹⁹ Zatímco v předešlém případě byla otázka veřejné bezpečnosti poměrně snadno spatřitelná, byl ESLP nucen se vypořádat i například s argumentací moldavské vlády, která nechtěla povolit registraci Metropolitní církvi Besarábie pod záminkou ochrany veřejné bezpečnosti a pořádku.¹⁰⁰ Klíčovým faktorem pro rozhodnutí nakonec bylo, že mladý moldavský stát by mohl být skutečně ohrožen, neboť tato církev spadala pod patriarchát v Bukurešti a politicky podporovala opětovné připojení dnes již moldavského území Besarábie zpátky k Rumunsku. Tím by mohla nově registrovaná církev podkopávat územní celistvost státu a způsobovat sociální nepokoje mezi obyvatelstvem, které se jinak většinou hlásí k moldavské ortodoxní církvi (spadající pod moskevský patriarchát). I zde byl tedy shledán legitimní cíl spočívající v zachování veřejné bezpečnosti i veřejného pořádku.

Další z legitimních cílů zase umožňuje veřejné moci zasáhnout do náboženské svobody s cílem chránit zdraví osob. Důležitost tohoto cíle je nesporná, neboť součástí některých náboženství mohou být i zásahy do tělesné integrity. Nejde jen o přímé či nepřímé ovlivnění zdraví uvnitř náboženské společnosti, ale co je v tomto ohledu nejnebezpečnější,

---

⁹⁷ Rozhodnutí ESLP ze dne 10. 11. 2005, ve věci Leyla Sahin proti Turecku, stížnost č. 44774/98. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70956>

⁹⁸ Rozhodnutí EKLP ze dne 14. 7. 1987, ve věci Chappell proti Spojenému království, stížnost č. 12587/86. Dostupné z <http://echr.ketse.com/doc/12587.86-en-19870714/view/>

⁹⁹ Rozsudek ESLP ze dne 11. 1. 2005, ve věci Phull proti Francii, stížnost č. 35753/03

¹⁰⁰ Rozsudek ESLP ze dne 13. 12. 2001, ve věci Metropolitní církve Besarábie proti Moldavsku, stížnost č. 45701/99. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59985>

důsledky mohou působit i navenek, tedy vůči osobám stojícím mimo náboženskou společnost. Obecně nutno podotknout, že existuje tendence poskytovat zvláštní ochranu především osobám stojícím mimo náboženskou společnost, osobám nezletilým a rovněž osobám nesvéprávným. Za typický případ ochrany osob stojících vně náboženské společnosti lze označit například případ stěžovatele sikhského vyznání, který si ve výkonu trestu odmítal provádět řádný úklid své cely.¹⁰¹ Především podle něj odporovalo jeho náboženství vytírání podlahy, neboť by se jí jakožto příslušník vyšší kasty neměl dotýkat. EKLP se ale vyslovila, že dané opatření bylo ospravedlnitelným zásahem do náboženské svobody stěžovatele, neboť bylo nezbytné pro ochranu zdraví nejen jeho samotného, ale i jeho spoluvězňů.

Za ještě vážnější situaci lze považovat, když z náboženských důvodů dochází k ohrožení zdraví osob, které se nemohou bránit, neboť jsou nezletilé či nesvéprávné. Nejtypičtější se jedná o ohrožení zdraví dětí z důvodu náboženského přesvědčení jejich rodičů. Zřejmě nejznámější bývají případy odmítání krevní transfúze ze strany příslušníků svědků Jehovových, kterým byla věnována mediální pozornost i v českém prostředí. ESLP se k této problematice měl možnost vyjádřit pouze okrajově ve věci Hoffmann proti Rakousku¹⁰², kde soud de facto mlčky akceptoval argumenty rakouského okresního soudu, že odmítnutí transfúze matkou dítěte může být zvráceno soudním rozhodnutím. Z toho se dá i podle D. Spratka vyvozovat, že kdyby soud shledal nějaký nesoulad, tak by tuto skutečnost ve svém rozhodnutí výslovně uvedl.¹⁰³ Navíc je nesporné, že povinnost chránit děti před náboženskými praktikami, které by mohly ohrozit jejich zdraví, ukládá státům i *Úmluva o právech dítěte*, konkrétně pod článkem 24. Obdobné ustanovení nalezneme i v *Deklaraci o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře* pod článkem 5.¹⁰⁴ Není bez zajímavosti, že konkrétně odmítání transfúze u dítěte řešil i český Ústavní soud, k čemuž se ještě dostaneme další kapitole.

Pokud jde o ochranu dospělých a svéprávných členů náboženské společnosti před nežádoucími dopady praktikování jejich náboženství na vlastní zdraví, jde už o složitější otázku. Evropská komise pro lidská práva však již v roce 1978 připustila i takovou možnost ochrany zdraví v rámci rozhodnutí X. proti Spojenému království.¹⁰⁵ Stěžovatel indického

¹⁰¹ Rozhodnutí EKLP ze dne 6. 3. 1982, ve věci X. proti Spojenému království, stížnost č. 8231/78

¹⁰² Rozsudek ESLP ze dne 23. 6. 1993, ve věci Hoffmann proti Rakousku, stížnost č. 12875/87. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57825>

¹⁰³ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. s. 105. ISBN 978-80-87127-13-1.

¹⁰⁴ Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/de01-81.htm>

¹⁰⁵ Rozhodnutí EKLP ze dne 12. 7. 1978, ve věci X. proti Spojenému království, stížnost č. 7992/77. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73598>

původu bych v letech 1973 až 1976 několikrát sankcionován za řízení motocyklu bez povinné ochranné helmy, protože jeho sikhské náboženství vyžadovalo nesundávat z hlavy turban. Tvrdil, že britský předpis z roku 1973, který vyžadoval povinné nošení ochranné přilby během jízdy na motocyklu, zasahuje do jeho náboženské svobody. Tehdejší komise však dospěla k závěru, že zásah byl ospravedlnitelný za účelem ochrany zdraví účastníků silničního provozu, a tudíž nedošlo k porušení článku 9. Zajímavostí je, že kvůli podobným případům byla Sikhům mezitím ve Spojeném království poskytnuta výjimka z nošení přileb při jízdě, ale ani to podle Komise neoslabuje účel původního opatření.

Z praxe vyplývá, že morálky jakožto legitimního cíle pro omezení náboženské svobody se státy příliš často nedovolávají, což je pochopitelné, neboť to bývá u tak abstraktního pojmu poněkud problematické. Morálka je těžko měřitelnou veličinou, která se stát od státu může lišit, takže teoreticky by tento cíl mohl skýtat široký prostor pro uvážení. Na druhou stranu ale veřejná morálka často odráží mravní kodex většinového náboženství v daném státě.¹⁰⁶ Na otázku, kterak přistupovat k otázkám morálky, se pokoušel odpovědět i Výbor pro lidská práva OSN, když v obecné poznámce č. 22 uvádí, že pojem morálky, kterým se ospravedlňuje zásah do náboženské svobody, by neměl být založen výlučně na jedné společenské, filozofické nebo náboženské tradici.¹⁰⁷

Jelikož právo projevat náboženské vyznání je jakožto součást tzv. *fora externa* praktikováno ve vnější sféře jednotlivce, může při jeho požívání dojít k potenciálním střetům s právy a svobodami ostatních jednotlivců nebo skupin. Tím se dostáváme k poslednímu z výčtu legitimních cílů, jenž spočívá v ochraně práv a svobod jiných. Jistě nemusíme vést spor o tom, že právo na život by mělo mít přednost před svobodou projevat vyznání. V případě kolize práv nemusí ale být vždy takto dostatečně jasné, které právo má přednost, proto ve sporných otázkách vždy záleží na posouzení případ od případu.

V tomto směru například namítal stěžovatel židovského vyznání v případě H. proti Norsku¹⁰⁸, že došlo k narušení jeho náboženských práv, když mu nebylo umožněno zabránit jeho družce, aby postoupila umělé přerušování těhotenství. Tehdejší EKLP však stížnost jednomyslně prohlásila za nepřijatelnou s odůvodněním, že jakákoliv náboženská interpretace jeho práva otce rozhodovat o osudu plodu musí ustoupit v první řadě právům matky, neboť právě především ona nese následky těhotenství a jeho eventuálního ukončení.

---

¹⁰⁶ EVANS, Carolyn: *Freedom of Religion Under the European Convention of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press. 2001, s. 159

¹⁰⁷ CCPR General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion), ze dne 30. 7. 1993. [online] 1993. [cit. 2020-01-02]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/453883fb22.html>

¹⁰⁸ Rozhodnutí EKLP ze dne 19. 5. 1992, ve věci H. proti Norsku, stížnost č. 17004/90

Zajímavý střet práv se nabízí ve dvou případech trestného činu proselytismu, oba případy pochází z Řecka, jde konkrétně o rozhodnutí v kauze Kokkinakis z roku 1993¹⁰⁹ a mladší případ Larrisis a spol. z roku 1998.¹¹⁰

V prvně jmenovaném případě šlo o případ příslušníka svědků Jehovových, který byl za svůj život více než šedesátkrát zadržen a souzen pro proselytismus. Soud však nemohl vyhovět jeho argumentům, že náboženské vyznání je součástí neustálého toku lidských myšlenek a že jeho vyloučení z veřejné diskuse je nemožné. Především pokud připustil argumentaci řecké vlády, že úkolem demokratického státu je zajistit pokojné požívání osobních svobod všem, kteří žijí na jeho území, obzvláště poskytovat ochranu náboženského vyznání a důstojnosti před pokusy je ovlivňovat nemorálním a klamným způsobem.

V druhém případě šlo o tři příslušníky řeckých leteckých sil a zároveň stoupence tzv. letnicové církve, kteří se pokoušeli obrátit na víru své armádní kolegy i několik civilistů. Řecká vláda později v řízení před komisí uvedla, že opatření proti stěžovatelům byla přijata v souladu s legitimním cílem ochránit práva a svobody jiných, navíc v případě proselytismu vůči vojenským letcům i s cílem udržet pořádek v ozbrojených silách, a tím chránit veřejný pořádek a bezpečnost. V obou případech tehdy ESLP dal řecké vládě za pravdu a shledal legitimitu cíle chránit práva a svobody jiných.

Legitimní cíl spočívající v ochraně práv a svobod jiných bývá velmi často spojován s dalšími legitimními cíli, což v praxi pomáhá vládám ve svém vyjádření legitimizovat určité počínání tím, že je podřazeno alespoň za některý z možných cílů. V některých případech potom soud uznává na základě argumentace vlády i několik legitimních cílů zároveň, což lze dobře vidět i na výše zmíněných případech. Tak například v citovaném případě Childs jde o kombinaci ochrany práv a svobod jiných spolu s ochranou veřejného pořádku a zdraví. Přestože by stačilo splnění i jediného legitimního cíle, shledávám v naplnění dvou a více cílů zároveň ještě o něco větší obhajitelnost takového zásahu do práva projevat své vyznání. Taková kumulace legitimních cílů podle mého názoru smazává pochybnosti o oprávněnosti zásahu, pokud nějaké po vyřčení rozsudku zůstaly.

4.2.1.3 Nezbytnost zásahu v demokratické společnosti

Konečně třetí, ale neméně důležitou podmínkou omezení projevů náboženského vyznání a přesvědčení je nezbytnost zásahu v demokratické společnosti. I když zásah splňuje kritéria zákonnosti a sleduje některý z legitimních cílů, nemůže být považován za

---

¹⁰⁹ Rozsudek ESLP ze dne 25. 5. 1993, ve věci Kokkinakis proti Řecku, stížnost č. 14307/88. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827>

¹¹⁰ Rozsudek ESLP ze dne 24. 2. 1998, ve věci Larrisis a další proti Řecku, stížnost č. 23372/94. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58139>

odůvodněný, pokud nenaplnuje tuto poslední podmínku. V rámci posuzování jednání státu si soud pokládá otázku, zda byla pro takové jednání dána *naléhavá společenská potřeba* a zda byl zásah *přiměřený ve vztahu ke sledovanému legitimnímu cíli*, jak soud zmiňuje tyto dva předpoklady například v rozsudku k případu muftího Ibrahima Serifa¹¹¹ Nebylo to ovšem poprvé, co ESLP použil tato slovní spojení. Ta byla užita již dříve, konkrétně v případě omezení podle článku 10, ovšem z formulace vycházel poté soud i v dalších případech.¹¹² Jak už bylo zmíněno výše, soud se při posuzování nezbytnosti zásahu pro demokratickou společnost zabývá i přiměřeností. Tuto veličinu je pak potřeba chápat jako vztah proporcionality provedeného omezení k chráněnému legitimnímu cíli.

Posuzování naléhavé společenské potřeby spočívá primárně na bedrech států a jejich orgánů. Státům je totiž poskytnut určitý prostor pro vlastní uvážení, který je v anglickém jazyce označován jako „*margin of appreciation*“, ve francouzštině pak *marge d'appréciation*. Tato doktrína má původ v rozdílnosti jednotlivých států zastoupených v Radě Evropy a její historie sahá ještě před vznik samotného soudu.¹¹³ Podle Kratochvíla je předpokladem pro ponechání prostoru k uvážení dobrá víra na straně států.¹¹⁴ Proto ESLP praktikuje ve vztahu ke státům jistou zdrženlivost a ponechává jim určitou míru diskrece ve výkladu a aplikaci ustanovení Úmluvy na jednotlivé skutečnosti. Tento prostor nelze ale v žádném případě považovat za oblast zcela volné úvahy, neboť je stále pod dozorem ze strany ESLP, který zkoumá slučitelnost každého jednotlivého počínání s principy charakterizujícími demokratickou společnost. Z judikatury lze vyčíst, že v oblasti náboženské svobody soud pak nejčastěji zmiňuje principy rovnosti, tolerance, otevřenosti, dialogu a náboženského pluralismu. Tato autonomie v uvážení tedy například podle J. Murdocha není popřením dozorové funkce ESLP, neboť soud sám by byl stěží schopen uchopit každou odlišnost jednotlivých států, ale v konečném důsledku je to opět soud ve Štrasburku, kde dochází k přezkoumání toho, která situace vyhodnotily státní orgány.¹¹⁵

Uvedená zdrženlivost opřená o doktrínu prostoru pro uvážení spolu s jistou nejednotností v přístupu k tomu, jaké aktivity je možné pod článek 9 zařadit, činí však

---

¹¹¹ Rozsudek ESLP ze dne 14. 12. 1999, ve věci Serif proti Řecku, stížnost č. 38178/97. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58518>

¹¹² Rozsudek ESLP ze dne 25. 11. 1996, ve věci Wingrove proti Spojenému království, stížnost č. 17419/90. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58080>

¹¹³ SPIELMANN, Dean. *Allowing the Right Margin the European Court of Human Rights and the National Margin of Appreciation Doctrine: Waiver or Subsidiarity of European Review?* CELS Working Paper Series, 2012, s. 3.

¹¹⁴ KMEC, Jiří, David KOSAŘ, Jan KRATOCHVÍL a Michal BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech: komentář*. Praha: C.H. Beck, 2012, Velké komentáře. s. 90. ISBN 978-80-7400-365-3.

¹¹⁵ MURDOCH, JIM. *Protecting the right to freedom of thought, conscience and religion under the European Convention on Human Rights*. Štrasburk: Council of Europe Publishing, 2012. s. 42

judikaturu ESLP těžko zobecnitelnou a značně kazuistickou. Existují sice společné principy, avšak konečná rozhodnutí soudu vždy závisí na řadě faktorů. Navíc nezáleží jen na okolnostech případu, ale rovněž na tom, z jaké země případ před soud přichází, neboť soud k věci přistupuje i s přihlédnutím k poměrům ve státě.

4.2.2. Projevy náboženského vyznání a jejich omezení v českém právním řádu

Hned úvodem je třeba říct, že obecně vzato je česká úprava omezení projevů náboženského vyznání podle Listiny základních práv a svobod velmi podobná výše zmíněné úpravě v rámci Evropské úmluvy a vychází i z dokumentů OSN, jmenovitě z Všeobecné deklarace lidských práv a Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. Právě tyto dokumenty pochopitelně sloužily začátkem 90. let jako zdroje při sestavování nově vznikající Listiny.

Otázky související s náboženstvím jsou v rámci Listiny základních práv a svobod upraveny hned na několika místech. Kromě článku 2, odstavce 1, který zmiňuje nezávislost státu na ideologii nebo náboženské vyznání, čímž vyjadřuje náboženskou neutralitu státu se nachází i v následujícím článku 3, kde se v prvním odstavci mimo jiné řeší rovnost přístupu k základním právům bez rozdílu náboženství. Pro potřeby této práce jsou však stěžejní články 15 a 16.

Pokud máme přistoupit k rozebírání projevů vyznání a jejich omezení, bude nutné si nejprve krátce připomenout znění článku 15. Pod článkem patnáctým je hned v prvním odstavci svoboda náboženského vyznání zařazena po bok svobody myšlení a svědomí. T. Pezl interpretuje v komentáři ustanovení článku 15 tak, že jelikož jde o vnitřní myšlenkové pochody jednotlivce, nelze považovat jejich regulaci za možnou, a to alespoň do té doby, než jim jednotlivce propůjčí vnější formu.¹¹⁶ Z toho lze vyvodit, že se v případě tohoto ustanovení jedná o oblast *fora interna* jedince, které je v demokratických státech nijak neregulovatelné. Profesor Pavlíček však připomíná, že v minulosti existovaly jisté pokusy o podmanění i vnitřní duševní sféry člověka, zejména pokud vzpomeneme na státy s totalitními režimy.¹¹⁷ V demokratické společnosti je však něco takového nemyslitelné a představa kontroly myšlenek je absurdní. Zmíněné svobody tak mají podle Pavlíčka nezpochybnitelný přirozenoprávní charakter. Jedná se o projev svobody a důstojnosti člověka v oblasti duševní a duchovní a jakožto taková jsou tato práva považována za absolutní ve smyslu neomezenitelná. Článek 15 upravující náboženskou svobodu ve vnitřní rovině proto představuje jakýsi

---

¹¹⁶ KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. s. 713. ISBN 80-86898-44-X.

¹¹⁷ PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda*. Praha: Linde, 2004. Vysokoškolské právní učebnice. s. 113. ISBN 80-7201-472-2.

základní kámen pro svobodu projevovat své názory a přesvědčení navenek. Dalo by se říci, že se jedná o dvě strany téže mince, neboť svoboda vyznání je pouze poloviční, pokud ji nelze projevovat i navenek.

Zatímco článek 15 řeší základní náboženskou svobodu jakožto oblast vnitřního přesvědčení, v článku 16 dojdou tyto otázky větší konkretizace. První odstavec tohoto článku pojednává o právu každého svobodně projevovat své náboženství či víru navenek. Dává jednotlivcům možnost činit tak buď samostatně nebo společně s jinými, čímž poskytuje i základ pro sdružování se a shromažďování za účelem uplatňování náboženství, což z něj činí podle profesora Pavlíčka rovněž speciální ustanovení ve vztahu ke svobodě sdružovací a shromažďovací.¹¹⁸ To by se dalo odůvodnit tím, že jedním z projevů náboženského vyznání je i shromažďovat se spolu s jinými osobami, přičemž toto právo požívá zvýšené ochrany zejména ve smyslu vyjmutí takových náboženských shromáždění z oznamovací povinnosti. Rovněž podle T. Kříže se v tomto případě jedná o *lex specialis* ve vztahu ke článku 19.¹¹⁹ Toto ustanovení lze tudíž mimo jiné považovat i za základ práva na tvorbu církví a náboženských společností, které jsou dále přímo zmíněny v odstavci 2. Ten poskytuje církvím a náboženským společnostem autonomii ve správě svých záležitostí a nezávislost na státních orgánech. *Lex specialis* k tomuto ustanovení představuje zákon č. 3/2002 Sb. o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností.

Odstavec 3 připouští vyučování náboženství na státních školách, přičemž podmínky svěřuje zákonu. Tím je v tomto případě zákon č. 561/2004 Sb., známý jako školský zákon. Ten stanovuje pro státní školy povinnost vyučovat náboženství pouze jako předmět nepovinný, přičemž právo tak činit poskytuje registrovaným církvím a náboženským společnostem, které získaly zvláštní oprávnění.¹²⁰

Konečně odstavec 4 článku 16 představuje omezující klauzuli k právům zaručeným v předcházejících odstavcích. Oproti právům plynoucím z článku 15 totiž už v článku 16 nejde o práva absolutní, nýbrž relativní. Jakožto k právům relativním k nim přísluší možnost je za určitých podmínek omezit. Obecně stanovené meze veškerých základních práv obsažených v Listině nalezneme pod článkem 4. Konkrétně se jedná o ustanovení odstavce druhého, který výslovně zmiňuje jejich stanovení toliko zákonem a pouze za podmínek předpokládaných Listinou. Třetí odstavec má chránit rovnost, aby zákonná omezení platila

---

¹¹⁸ PAVLÍČEK, Václav. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář. 2., dopl. a podstatně rozš. vyd.* Praha: Linde, 1999. *Zákony s poznámkami* (Linde). s. 171. ISBN 80-7201-170-7.

¹¹⁹ KŘÍŽ, Jakub. *Zákon o církvích a náboženských společnostech: komentář.* Praha: C. H. Beck, 2010, ISBN 978-807-4003-622, str. 13

¹²⁰ § 15 zákona č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) ve znění pozdějších předpisů.

stejně pro všechny případy, které splňují podmínky. A v neposlední řadě odstavec čtvrtý článku 4 obsahuje varování, že veškerá omezení mají šetřit podstaty a smyslu základních práv a svobod. Jinými slovy má být minimalizována intenzita zásahu do takových práv, a navíc nesmí být tato ustanovení vykládána v kontextu jiného účelu, než ke kterému byla stanovena. K tomu nutno podotknout, že pokud by bylo primárním cílem zákonodárce jen omezit základní právo, a nikoliv chránit hodnoty vyjmenované pod konkrétním ustanovením, jednalo by se podle Jägera o akt ze své podstaty protiústavní.¹²¹

Profesor Hrdina chápe článek 16 Listiny jako *lex specialis* k článku 17, který chrání svobodu projevu v obecné rovině.¹²² Pokud máme vycházet z tohoto předpokladu, měli bychom si srovnat i podmínky omezení podle obou článků. Ze znění čtvrtého odstavce článku 17 lze vyčíst, že oproti obdobnému omezujícímu ustanovení článku 16 obsahuje navíc ještě možnost omezení v zájmu bezpečnosti státu.

Litera článku 16 Listiny výslovně jmenuje podmínění takových omezení zákonem, přičemž zároveň se musí jednat o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých. Již na první pohled si nelze nevšimnout jisté podobnosti s mezinárodní úpravou, přesněji řečeno podmínky stanovené v Listině se ve svém významu prakticky shodují s podmínkami uvedenými v druhém odstavci článku 9 Evropské úmluvy o lidských právech nebo v Mezinárodním paktu o občanských a politických právech pod třetím odstavcem článku 18. Tento fakt pochopitelně není náhodný, jelikož zákonodárci při koncipování znění LZPS samozřejmě mimo jiné vycházeli i z těchto dokumentů. To však nic nemění na tom, že v jejich aplikaci se od nich česká úprava může mírně odlišovat.

První odlišnost je možné spatřovat hned v první podmínce omezení, a to sice v požadavku omezení pouze na základě zákona. Zatímco v předchozí podkapitole věnující se podmínkám omezení podle EÚLP jsme dospěli k závěru, že slovem zákon se v praxi ESLP rozumí rovněž podzákonné právní předpisy nebo i normy *common law*, v České republice se i vzhledem k naší právní kultuře a tradici vyžaduje striktně přímo forma zákona, tj. předpisu s právní silou zákona nebo vyšší. To ostatně vyplývá i ze znění článku 4 Listiny. Tento přístup není v rozporu s chápáním legality podle ESLP, nýbrž je třeba ho chápat jako zajištění vnitrostátní ochrany základních práv a svobod na ještě vyšší úrovni. To koneckonců napomáhá i lepší dostupnosti a předvídatelnosti právního předpisu pro adresáty omezení ve

---

¹²¹ WAGNEROVÁ, Eliška, Vojtěch ŠIMÍČEK, Tomáš LANGÁŠEK a Ivo POSPÍŠIL a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. s. 411. ISBN 978-807-3577-506.

¹²² HRDINA, Ignác Antonín. *Náboženská svoboda v právu České republiky* Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 105. ISBN 80-864-3267-X.

smyslu požadavků, které na kvalitu zákonného podkladu omezení klade Evropský soud pro lidská práva.

Ani zákon však nemůže stanovit opatření, které by v demokratické společnosti nebylo nezbytné k ochraně několika taxativně vymezených hodnot. Těmi podle odstavce 4 jsou ochrana veřejné bezpečnosti či pořádku, zdraví, mravnosti a rovněž práv a svobod druhých. Profesor Pavlíček připomíná, že tyto hodnoty jsou samozřejmě chápány alternativně, nikoliv kumulativně.¹²³ To znamená, že postačí alespoň jedna z nich. Listina záměrně v případě těchto cílů užívá pojmů značně obecných, aby je mohla specifikovat zákonná úprava.

V tomto směru důležité zákonné ustanovení obsahuje například trestní zákoník, který v § 176 obsahuje trestný čin omezování svobody vyznání. Ten spočívá v jednání, kterého se dopustí kdokoliv, kdo násilím, pohrůzkou násilí nebo pohrůzkou jiné újmy donutí jiného k účasti na náboženském úkonu, nebo naopak jiného od takové účasti bez oprávnění zdržuje, případně mu v užívání svobody vyznání jinak brání.¹²⁴ Důležité je právě slovní spojení „bez oprávnění“, neboť pokud by k tomu daná osoba oprávněna v dané situaci byla, je trestnost takového jednání vyloučena. Toto ustanovení lze chápat jako projev faktu, že stát je nejen zavázán se zdržet neopodstatněných zásahů do náboženské svobody, ale rovněž je povinen její výkon aktivně chránit.

Pokud jde o ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, lze zmínit i jiné právní předpisy, které bezprostředně souvisejí se svobodným projevováním víry:

Zákon č. 221/1999 Sb. o vojácích z povolání obsahuje pod § 46 negativní vymezení, když říká, že: „voják nesmí pořádat náboženské obřady a bohoslužby a účastnit se jich, brání-li tomu důležitý zájem služby.“¹²⁵ Jedinou výjimku zákon připouští, pokud by voják konal službu duchovního podle § 43 téhož předpisu. Duchovní službu mohou v rámci Armády ČR vykonávat duchovní z řad registrovaných církví a náboženských společností se zvláštním právem. Toto právo jim propůjčuje zákon č. 3/2002 Sb. o církvích a náboženských společnostech (konkrétně § 7 odstavec 1, písm. b) Tento fakt je třeba chápat nejen jako výsadu pro tyto církve ze strany státu, nýbrž především jako prostředek, který umožňuje výkon základního práva jednotlivce v situaci, kdy je ze závažných důvodů omezena jeho volnost. Zájem na bezproblémovém chodu ozbrojených sil a řádném plnění úkolů daných jednotlivým příslušníkům předpokládá vyšší míru omezení, než je obvyklá v běžném životě.

---

¹²³ PAVLÍČEK, Václav. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář. 2., dopl. a podstatně rozš. vyd.* Praha: Linde, 1999. *Zákony s poznámkami* (Linde). s. 175. ISBN 80-7201-170-7.

¹²⁴ §176 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁵ Zákon č. 221/1999 Sb. o vojácích z povolání ve znění pozdějších předpisů.

V mnoha ohledech podobný režim panuje ve vězeňství, kde je také nutné zachovávat určitou úroveň pořádku a bezpečnosti. Tak například zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody pamatuje sice na konání společných náboženských obřadů odsouzených, jedním dechem však dodává, že dobu konání společných náboženských obřadů vymezí vnitřní řád věznice. Toto ustanovení je možné chápat jako zákonné zmocnění k omezení svobody odsouzených v zájmu řádného výkonu trestu a zachování pořádku ve vězeňském zařízení.¹²⁶

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody dále v § 27 uvádí, že odsouzení jsou povinni se podrobit omezením některých práv a svobod, jejichž výkon by byl v rozporu s účelem trestu nebo která nemohou být vzhledem k výkonu trestu uplatněna. Fakt, že některá práva vězňů podléhají omezením, je však logický důsledek povahy trestu odnětí svobody, jakož i nezbytný předpoklad k naplnění jeho účelu.¹²⁷

Navíc je věznice podle § 20, odst. 8 oprávněna odepřít možnost výkonu duchovní služby osobám, které se dopustily porušení povinností, které vyplývají z právních předpisů pro výkon trestu nebo z vnitřního řádu věznice. Analogicky jsou tyto záležitosti upraveny i pod § 15 zákoně č. 293/1993 Sb. o výkonu vazby. Je tedy vidět, že omezení nejsou mířena jen proti osobám ve výkonu trestu nebo vazby, nýbrž také proti samotným duchovním, pokud by svou činností narušovali provoz zařízení.

5 Judikatura ÚS ČR a ESLP

V poslední kapitole se pokusím ukázat přístup k omezení projevů náboženského vyznání na konkrétních případech z praxe. V této části se budu věnovat vybraným oblastem projevů náboženského vyznání, ke kterým uvedu konkrétní příklady obsažené v judikatuře. Není mým cílem obsáhnout veškeré aspekty jednotlivých projevů vyznání a jejich omezení, nýbrž přiblížit ty případy, které považuji za zajímavé či důležité pro tuto oblast, a ukázat na nich aplikaci zásad a pravidel, které byly předestřeny v kapitolách předcházejících.

5.1. Náboženské symboly ve veřejném prostoru

Za náboženský symbol lze považovat předmět náboženského uctívání, který je určitým způsobem užíván v souvislosti s výkonem svobody projevovat své náboženství navenek. Takovým předmětem mohou být například oděvní součásti, náboženské předměty, psané texty, obrazy a podobně.¹²⁸ Je nutno rozlišovat náboženské symboly v soukromí, kde jejich

¹²⁶ Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁷ KALVODOVÁ, Věra. *Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody: Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 83

¹²⁸ EVANS, Malcolm. *Manual on the Wearing of Religious Symbols in Public Areas*. Strasbourg: Council of Europe, 2009, 63 s. ISBN 978-92-871-6616-6.

používání nebo nošení obvykle nepůsobí žádné potíže, s jejich používáním na veřejnosti. Zde je ještě důležitý aspekt, kdo a kde přesně náboženský symbol užívá. Obecně uznávaným předpokladem je, že veřejní zaměstnanci nebo osoby vstupující do prostorů veřejných institucí jsou podrobováni mnohem přísnější regulaci, než tomu je u prostého pohybování se na veřejnosti. Nedávná zkušenost s úplnými zákazy zahalování na veřejnosti, ke kterým došlo například ve Francii či Belgii, však ukazuje jistý posun i v tomto směru. Konkrétní příklady z judikatury obsažené na následujících stranách se nám pokusí tuto oblast projevů náboženského vyznání a jejich regulaci přiblížit.

5.1.1. Dahlab proti Švýcarsku ¹²⁹

Jedním z významných případů, který se týkal nošení muslimského šátku v prostředí veřejného školství, byl případ švýcarské učitelky, paní Lucie Dahlab. Ta vyučovala už od 80. let na základní škole v kantonu Ženeva, roku 1991 však konvertovala k islámu. Proto začala do školy nosit jako pokrývku hlavy typický muslimský šátek, tzv. *hidžáb*, k čemuž jí měla zavazovat pravidla Koránu, podle něhož se ženám ukládá povinnost zahalovat se v přítomnosti mužů a chlapců. Tento stav fungoval bez problémů až do roku 1995, kdy školní inspektor při kontrole nabyl znepokojení nad tím, že ve škole učí někdo, kdo nosí během vyučování náboženský symbol v podobě šátku. Po prošetření regionálním Ředitelstvím pro základní vzdělání obdržela učitelka písemnou výzvu, která jí vyzývala k zanechání nošení šátku během výuky na základě jeho neslučitelnosti s § 6 zákona o veřejném vzdělávání. Ten totiž stanovoval, že ve veřejných školách je učitel povinen dodržovat náboženskou neutralitu a zdržet se jakéhokoliv užívání náboženských symbolů, které by mohly narušit náboženskou neutralitu a sekulární charakter švýcarského veřejného vzdělávání. Stěžovatelka se proti rozhodnutí neúspěšně odvolávala jak u Ženevské kantonální vlády, tak u Federálního soudu Švýcarska, který potvrdil rozhodnutí vlády. Své rozhodnutí odůvodnil tak, že stěžovatelka *hidžáb* nenosí z estetických důvodů, ale z důvodu prosazování náboženských pravidel a zásad, které vycházejí z Koránu.

Stěžovatelka s výsledkem nesouhlasila a podala proto stížnost k ESLP, ve které namítala, že bylo nepřipustně zasaženo do jejích náboženských práv vyplývajících z článku 9 Úmluvy a dodala i porušení článku 14 Úmluvy, neboť podle jejího názoru byla diskriminována na základě svého pohlaví, protože muži muslimského vyznání by se jakýmkoliv omezením podrobit nemuseli.

---

¹²⁹ Rozhodnutí ESLP ze dne 15. 2. 2001, ve věci Dahlab proti Švýcarsku, stížnost č. 42393/98. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22643>

Evropský soud pro lidská práva sice uznal, že k zásahu do práv stěžovatelky došlo, hned v úvodu však poznamenal, že byla zaměstnána ve veřejném sektoru a veřejní zaměstnanci se musí podrobit určitým regulím v oblasti náboženských práv, která jim přísluší požívat pouze omezeně, nikoliv v plném rozsahu. Z těchto důvodů uvedl, že takový zásah je nutno považovat za legitimní, neboť sleduje legitimní cíl ochrany práv a svobod jiných. V tomto směru je ospravedlnitelný především z důvodu zajištění náboženské neutrality a soužití jednotlivých náboženství. Soud se zabýval i možným proselytickým působením šátku, neboť paní Dahlab jako učitelka vyučovala malé děti, které jsou nejnáchylnější vůči jakémukoliv ovlivňování. Podle soudu berou děti v tomto věku učitele za vzor a pokud by se je snažil ovlivnit, je velmi vysoká pravděpodobnost, že se mu to povede. Proto dochází k závěru, že pozitivní svoboda stěžovatelky demonstrovat svou víru ve veřejném prostoru naráží na negativní svobodu ostatních nebýt vystaven působení náboženských symbolů.

Tradiční poměrování nezbytnosti v demokratické společnosti se tedy neslo v duchu posuzování míry omezení svobody projevat své vyznání na straně paní Dahlab k zájmům společnosti na straně druhé. Nutno podotknout, že nakonec skončilo ve prospěch takového omezení. ESLP navíc dal částečně za pravdu i Federálnímu soudu ve věci genderové role šátku, který má být symbolem podřízenosti žen a jde podle něj jen obtížně dohromady s poselstvím tolerance, respektu k druhým a zásadám rovnosti, které by mělo školství v demokratické společnosti předávat žákům.

K namítanému porušení čl. 14 Úmluvy o diskriminaci soud konstatoval, že k opatření nebylo přistoupeno z důvodu k ženskému pohlaví stěžovatelky a mohlo být stejně tak uloženo muži, pokud by nosil oděv, který by jasně označoval jeho náboženské vyznání. Evropský soud pro lidská práva tedy věc uzavřel s tím, že obě části stížnosti považuje za zjevně neopodstatněné, a proto stížnost označuje za nepřijatelnou.

Tento judikát se řadí v oblasti muslimských šátků ve veřejném prostoru mezi ty starší, přesto má značný přesah a ESLP z něj vycházel i v budoucnu. Osobně mě v něm překvapila poněkud silná slova na adresu šátku ze strany soudu, která ačkoliv se mohou zakládat na pravdě, je otázkou politická vhodnost takového hodnocení. Sice nepokládám toto vyjádření za bezprostředně nutné k vynesení rozsudku a soud se mu mohl vyhnout, jinak však závěry plynoucí z rozsudku dávají smysl a ve veřejném školství je zákaz náboženského odívání opodstatněný.

5.1.2. Lautsi proti Itálii¹³⁰

Jedním z nesporných náboženských symbolů je i krucifix, tedy kříž symbolicky zobrazující ukřižování Ježíše Krista. Dříve v tradiční křesťanské společnosti se kříže často nacházely na zdech v domácnostech i veřejných budovách. To je případ i Itálie, kde se krucifixy na základě tradice nacházely mimo jiné i ve školách. Za těchto podmínek navštěvovaly děti paní Soile Tuulikki Lautsi veřejnou školu v obci Abano Terme. V každé třídě zmíněné školy byl umístěn na zdi krucifix, což bylo podle matky v rozporu se zásadou náboženské neutrality, na jejímž základě chtěla vychovávat své děti. Stěžovatelka proto apelovala na vedení školy, aby byly kříže odstraněny, přičemž argumentovala mimo jiné rozhodnutím Kasačního soudu, který obdobnou věc již řešil v případě voleb a rozhodl o odstranění křížů z volebních místností. Vedení školy se přesto rozhodlo kříže ponechat na místě. Stěžovatelka se proto obrátila na příslušný správní soud, avšak věc dospěla až k Ústavnímu soudu, který měl posoudit ústavnost pravidel o vyvěšování křížů. Místo toho však rozhodl, že k takovému přezkumu nemá pravomoc, protože sporná ustanovení nejsou obsažena v zákoně, nýbrž v podzákonných předpisech. Konkrétně byla povinnost vybavit školy kříži stanovena článkem 140 královského nařízení Sardinsko-Piemontského království č. 4336 ze dne 15. 9. 1860. I v éře fašismu bylo vydáno několik dalších nařízení, které potvrzovaly povinnost kříže vyvěšovat a tato nařízení soud považuje za stále platná. Správní soud tedy pokračoval v řízení a žalobu stěžovatelky zamítl. Odůvodněním bylo, že krucifix symbolizuje historii i kulturu Itálie, a tudíž identitu země, stejně jako principy rovnosti, svobody, tolerance a náboženské neutrality státu. O opravném prostředku proti tomuto rozhodnutí měla rozhodnout Státní rada (Consiglio di Stato), která dospěla k závěru, že kříž se stal jednou z nábožensky neutrálních hodnot italské ústavy a reprezentuje hodnoty občanského života. Proto o opravném prostředku rozhodla negativně.

Stěžovatelka se tedy nakonec obrátila na Evropský soud pro lidská práva se stížností na porušení článku 9 Úmluvy. V té uvedla, že kříž symbolizuje jedno určité náboženství a může vyvolávat v dětech pocit, že stát tudíž upřednostňuje jediné náboženství. Oproti tomu vláda argumentovala tak, že kříž v sobě obsahuje i jiné významy a že poselství kříže je proto i poselstvím humanismu, které lze vykládat nezávisle na jeho náboženském rozměru a které se skládá z hodnot a principů, které formovaly základy moderní demokracie.

Ve věci nejprve rozhodoval malý senát ESLP, který dospěl k závěru, že došlo k porušení článku 9. Není bez zajímavosti, že senát odkazoval i na výše zmíněnou kauzu

¹³⁰ Rozhodnutí ESLP ze dne 18. 3. 2009, ve věci Lautsi proti Itálii, stížnost č. 30814/06. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95589>

Dahlab proti Švýcarsku z roku 2001, kdy ESLP odmítl jako zjevně neopodstatněnou stížnost muslimské učitelky základní školy, které se dotýkal zákaz nosit do vyučování svůj šátek (hidžáb). ESLP tehdy judikoval, že v tomto případě se jednalo o „silný vnější symbol,“ u nějž nelze vyloučit určitý proselytický efekt, zejména s přihlédnutím k tomu, že děti jsou snadno názorově ovlivnitelnou skupinou.

Tento bezprecedentní krok však vzbudil velkou vlnu nevole, a to nejen v Itálii. Do té doby se totiž tato oblast považovala za volné uvážení státu. Na žádost vlády byla proto věc předložena velkému senátu, který k velkému překvapení rozhodl přesně opačně.

Z odůvodnění velkého senátu lze navíc vyčíst, že státy by měly poskytovat vzdělání, které je nábožensky neutrální, to však není překážkou k tomu, aby státy do učebních osnov zařadily informace, které mají náboženský či filosofický charakter. Takové učivo však musí být podáváno objektivně, kriticky a pluralisticky, přičemž zároveň musí být respektováno náboženské a filozofické přesvědčení rodičů.

Jak už to u významných rozsudků bývá, zajímavá jsou i odlišná stanoviska jednotlivých soudců. Za pozornost stojí podle mého názoru stanovisko maltského soudce Bonella, který se nechal slyšet, že ani ESLP se nemůže cítit být povolán k tomu, aby rozvrátil staletí evropské tradice. Žádný soud podle něj nemá právo oloupit Itálii o její kulturní svébytnost. Stížnost paní Lautsi dokonce neváhal označit za pokus o „krucifixovou čistku“. K otázkám svobody vyznání a sekularismu uvádí, že je nelze chápat jako totéž. Svoboda vyznání není oddělením církve a státu a sekularismus je podle něj otázkou volby, svoboda vyznání nikoliv. Disentující stanovisko oproti tomu zaujali soudci Malinverni (Švýcarsko) a Kalajdzijevová (Bulharsko). Dle jejich názoru je nutné v oblasti veřejného školství vyžadovat přísnou neutralitu. Oba připomínají, že jde o vliv na žáky v prostředí, v němž se vzhledem k povinné školní docházce musí pohybovat a nemají z něj úniku. Zpochybňují zároveň i úvahy o pasivním charakteru kříže, který podle nich zůstává stále v první řadě náboženským symbolem.

Závěrem lze říci, že zatímco malý senát postupoval spíše restriktivně a postačovala mu pouhá teoretická možnost ovlivnění, tak velký senát zvolil opačný přístup a požadoval nejprve prokázání, že krucifix ovlivňuje žáky při utváření jejich názorů. Odlišný přístup obou senátů proto nemusíme nutně považovat za právní nesoulad, nýbrž rozpor spíše skutkový a filozofický. V tomto ohledu je zajisté pozitivní, že pokud nepadne shoda v těchto otázkách, je lépe, pokud Evropský soud pro lidská práva raději ponechá prostor pro uvážení na členských státech. Za nedostatek rozhodnutí velkého senátu však považuji, že se nedostatečně vyjádřil k argumentu, kterým stěžovatel odkazoval na případ Dahlab proti Švýcarsku, u kterého lze

v některých ohledech spatřovat určitou podobnost. Minimálně by bylo žádoucí zodpovědět v čem se liší proselytický efekt hidžábu na hlavě učitelky od kříže na zdi učebny. Celé dělení na aktivní a pasivní symboly, které tento rozsudek zmiňuje, je podle mého názoru problematické. V obou případech vidím celou řadu podobností, ale pokud bych měl vyslovit svůj názor, zřejmě bych se ztotožnil s rozhodnutím ESLP, neboť kříž pasivně visící na zdi symbolizuje spíše prastarou tradici a odkazuje na historii země. Oproti tomu muslimský šátek na hlavě učitelky představuje jakýsi cizí prvek, na který nemusí být evropská společnost a obzvláště malé děti připravené, proto vzbuzuje takové kontroverze. Na druhou stranu představuje svoboda projevovat své náboženské vyznání individuální svobodu pro každého jednotlivce, pokud svým počínáním nezasahuje do práv jiných osob. Je proto v tomto ohledu nezbytné naleznout rovnováhu ve vztahu k veřejnému prostoru a veřejným institucím.

5.1.3. S.A.S. proti Francii ¹³¹

Tento případ se liší od výše zmíněných, neboť meritem věci je přímo úplný zákaz zahalování na veřejnosti, tedy nikoliv pouze opatření, které by platilo v určitých veřejných prostorech, školách a podobně. Není však náhodou, že mezi prvními státy, které zavedly plošný zákaz zahalování byla právě Francie. Jak již vyplývá z faktů zmíněných v druhé kapitole této práce, přistoupil k tomuto zákazu francouzský stát především na základě dlouhodobé doktríny *laïcité* a s ní spojených značně přísných pravidel sekulárního státu a náboženské neutrality. Historie současného zákazu sahá do roku 2009, kdy parlamentní komise vydala stanovisko, že zahalení tváře je neslučitelné s hodnotami Francouzské republiky. Ze zprávy vyplývalo, že zahalování celé tváře je ve Francii moderním fenoménem, protože před rokem 2000 šlo o zcela zanedbatelný problém. Na základě zprávy parlamentní komise se možností zákazu zabývala Národní poradní komise pro lidská práva a dospěla k závěru, že úplný zákaz zahalování tváře není ku prospěchu. Princip sekularismu sám o sobě by nemohl podle komise obhájit tak rozsáhlé opatření. Přesto byla následujícího roku jednomyslně schválena Národním shromážděním rezoluce, která žádala „*respekt k republikánským hodnotám v době, kdy jsou podkopávány rozvojem radikálních praktik*“. Proces přijetí samotného zákona byl završen 14. července 2010, kdy byl po téměř jednomyslném přijetí v Národním shromážděním schválen i senátem. Poté co i Ústavní soud rozhodl ve prospěch souladu zákona s Ústavou, nabyl účinnosti k 11. dubnu 2011. Ačkoliv zákon pochopitelně nespécifikoval, jaké konkrétní oděvy chce zakázat, bylo primárním cílem úpravy vymýtit z francouzské společnosti nošení tzv. *burky* a *nikábu*. Podle různých zjištění

---

¹³¹ Rozsudek ESLP ze dne 1. 7. 2011 ve věci S.A.S. proti Francii, stížnost č. 43835/11. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145466>

zasáhl však zákon v době nabytí účinnosti pouze několik stovek, maximálně tisíců žen, což se v kontextu několikamilionové muslimské populace ve Francii jeví jako zanedbatelné.¹³²

Právě v tuto dobu obdržel Evropský soud pro lidská práva stížnost francouzské občanky původem z Pákistánu, která namítala, že zákon o zákazu zahalování porušuje její právo na soukromí obsažené v článku 8, právo na svobodu náboženského vyznání podle článku 9, právo na svobodu projevu podle článku 10 a rovněž v něm spatřuje diskriminaci podle článku 14 Úmluvy. Podle svého tvrzení nosila burku a nikáb z důvodu svého náboženského a kulturního přesvědčení, rozhodně ne jako důsledek jakéhokoliv tlaku ze strany manžela nebo člena rodiny. Nikáb nosila v soukromí i na veřejnosti, až na výjimky jako návštěva lékaře nebo socializace s přáteli. Faktem je, že nikdy nebyla za zahalování sankcionována, chtěla by si však ponechat možnost volit, co si vezme na sebe na základě svých vnitřních pocitů.

Soud se proto musel nejprve vypořádat s faktem, zda je vůbec možné stížnost považovat za přípustnou za předpokladu, že stěžovatelka je pouze „potenciální oběť“ takového zákazu. To byl koneckonců i jeden z argumentů francouzské vlády, neboť na základě zjištění nebyla stěžovatelka přímo dotčena žádnou sankcí za nerespektování zákazu. Soud přesto dospěl na základě své dřívější judikatury k závěru, že jednotlivec, jenž má možnost volit pouze mezi podobením se sankci nebo vzdáním se svého základního práva, se nachází v postavení, ve kterém se dá označit za možnou oběť. Z tohoto důvodu na případ ani nebyl aplikován obligátní požadavek na vyčerpání domácích opravných prostředků.

Vzhledem k významnosti tohoto případu byl případ postoupen rovnou Velkému senátu ESLP. Ten přistoupil k posuzování porušení článku 8 v kombinaci s článkem 9 Úmluvy, přičemž největší prostor věnoval právě dimenzi náboženské svobody. Soud konstatoval, že se jedná o tzv. „trvajícím zásah“, přičemž souhlasil s oběma stranami, že byl dostatečně stanoven zákonem. Protože o tom ani nebylo mezi stranami sporu, přistoupil soud dále ke zhodnocení legitimacy cíle takového opatření. V tomto směru odmítl, že by jím mohlo být dosažení rovnosti mezi muži a ženami, protože pokud některé ženy chtějí svůj obličej zahalovat, nelze jim pod záminkou rovnosti pohlaví tuto možnost odpírat. Naopak se soud ztotožňuje s tvrzením vlády, že zákon sleduje legitimní cíl ochrany práv a svobod jiných, konkrétně v podobě určitého akceptování „minima požadavků na život ve společnosti“. Tvář hraje totiž podstatnou roli v sociální interakci a překážka vytvořená jejím zahalením může být chápána

---

¹³² SCHEU, Harald Christian. *Zákaz zahalování žen a náboženská svoboda v Evropě*. Jurisprudence. 2014, 23(4), s. 22. ISSN 1802-3843.

jako porušení práva ostatních na život ve společenství. Předmětný zákaz by navíc dle soudu mohl sledovat též legitimní cíle směřující k zajištění veřejného pořádku a veřejné bezpečnosti.

Ve vztahu k nezbytnosti tohoto opatření v demokratické společnosti soud respektoval, že stát může považovat za důležité mít možnost identifikace osob za účelem ochrany bezpečnosti. Avšak takový „blanketní zákaz“, o který se beze sporu jednalo, může být brán jako přiměřený pouze za situace obecného ohrožení veřejné bezpečnosti. Takové bezprostřední ohrožení však francouzská vláda údajně neprokázala. Ve vztahu k druhému cíli namítanému vládou, soud shledal, že napadený zákaz byl odůvodněným pouze co se týká podmínek „společného soužití“. Pro posouzení přiměřenosti vzal soud do úvahy mimo jiné i fakt, že zákaz nesměřoval vůči konkrétnímu náboženskému vyznání a nebylo jeho hlavním účelem sankcionovat nošení náboženských oděvů. Hlavním důvodem bylo totiž prosté zabránění zahalování tváře. S přihlédnutím k prostoru uvážení měl tento fakt pro ESLP dostatečnou váhu, aby rozhodl, že takové opatření naplňuje i požadavky proporcionality. Potvrdil proto nezbytnost napadeného omezení v demokratické společnosti a rozhodl poměrem patnácti hlasů ku dvěma, že nedošlo k porušení žádného z článků namítaných stěžovatelkou.

Odlišné stanovisko k případu poskytly dvě nesouhlasící soudkyně Nußbergerová a Jäderblomová. Společně zaujaly názor, že v tomto případě se jejich kolegové uchýlili k obětování individuálního práva ve prospěch abstraktních principů. Upozorňovaly na fakt, že koncept společného soužití je příliš abstraktní a nemůže spadat přímo pod rámeček legitimního cíle ochrany práv a svobod druhých. Samotný blanketní zákaz by pak podle nich mohl nést znaky selektivního pluralismu a omezené tolerance, neboť Francie se podle nich nerozhodla zajistit toleranci mezi menšinou a většinou, ale raději zakázat věc, která napětí mohla způsobovat. Podle tohoto stanoviska se především jednalo s ohledem na cíl společného soužití o nepřiměřený zásah, neboť stanovisko většiny akceptovalo v případě Francie příliš široký prostor k uvážení.

K tomuto judikátu existuje mezi odbornou veřejností celá řada různých názorů. Například D. Bartoň v jednom ze svých článků oceňuje přísný přístup soudu k nepodložené argumentaci bezpečnostní hrozbou, neboť takové stanovisko nutí státy skutečně prokázat, že k ohrožení již dochází nebo existují závažné důvody pro závěr, že k němu může dojít v blízké budoucnosti.¹³³ Tím se však do jisté míry odklání od dřívějších rozhodnutí, kde soud takové prokázání existence bezpečnostní hrozby nepožadoval.¹³⁴ Ve svém jiném pojednání doceňuje

¹³³ BARTOŇ, Daniel. *Omezení náboženské svobody za účelem dosažení lepšího vzájemného soužití*. Revue církevního práva. 2015, 21(2). s. 59.

¹³⁴ Srov. Rozsudek ESLP ve věci Leyla Şahin proti Turecku ze dne 10. 11. 2005, stížnost

Bartoň i to, že soud odmítl argumentaci vlády rovností pohlaví, neboť to by skutečně mohlo vést k absurdním závěrům, kdy by stát „chránil“ jednotlivce před výkonem jeho základních práv.¹³⁵ To může značit jistý posun v přístupu ESLP k muslimským oděvům, neboť ještě v rozhodování ve věci Dahlab proti Švýcarsku považovali soudci nošení muslimských šátků skutečně za neslučitelné s rovností pohlaví, za což byli podrobeni značné kritice.¹³⁶

Obdobně jako disentující soudkyně, poukazuje například i Teresa Sanaderová na fakt, že výklad pojmu „společného soužití“ by mohl vnést napětí do oblasti ochrany náboženských a jiných menšin. Podle jejího názoru to totiž je téměř vždy většina, kdo ve státě diktuje obecně přijatelný a správný způsob žití svého života a soužití s ostatními.¹³⁷ Podle mého názoru je širší pojmů vzájemného soužití jen těžko uchopitelná a skýtá velké možnosti k rozšíření na nejrůznější případy. Souhlasím v tomto ohledu s D. Bartoněm, který se v podstatě domnívá, že *ad absurdum* by argumentace tímto pojmem umožňovala možná i separaci určité menšiny, pokud by v zájmu vzájemného soužití bylo lépe, kdyby příslušníci většiny s touto menšinou vůbec nemuseli přicházet do styku.¹³⁸ Pochopitelně je takový závěr možná přehnaný, ale je otázkou, jak asi bude soud postupovat příště, až bude nějaké počínání náboženské nebo jiné menšiny připadat většinové společnosti nevhodné – a tedy v rozporu s požadavky vzájemného soužití?

Zajímavým úhlem pohledu je i názor E. Howardové, že ze zákazu je i navzdory neutrálnímu znění cítit, že jasně míří především na muslimy. To může v důsledku vést k posilování náboženské identity muslimů a zvětšovat polarizaci či rozdělení ve společnosti. To podle ní vede jen k větší segregaci a radikalizaci.¹³⁹ Netroufám si hodnotit záminky muslimů k radikalizaci, neboť těmi, jak se zdá z nedávného vývoje, může být téměř cokoliv. Ale jsem toho názoru, že v případě zákazu zahalování obličejů jde o zcela legitimní a přiměřený nástroj v rukou státu a vidím i jasné důvody, pro které chtějí státy k těmto krokům přistoupit. Bohužel se dostáváme do poněkud schizofrenní situace, kdy se musíme tvářit, že reálná hrozba neexistuje. To ale není tak úplně pravda, především když připustíme, že právě v případě Francie jde o zemi, která je v rámci Evropy sužována terorismem snad nejvíce.

č. 4774/98.

¹³⁵ BARTOŇ, Daniel. *Is the French Burka Ban Compatible with International Human Rights Law Standards?*, Essex Human Rights Review. 2012, (1). s. 15–18.

¹³⁶ Srov. Rozhodnutí ESLP ve věci Dahlab proti Švýcarsku ze dne 15. 2. 2001, stížnost č. 42393/98

¹³⁷ SANADER, Teresa. *Religious Symbols and Garments in Public Places: A Theory for the Understanding of S.A.S. v France*. Vienna Journal on International Constitutional Law. 2015, 9(2), 186-212

¹³⁸ BARTOŇ, Daniel. *Omezení náboženské svobody za účelem dosažení lepšího vzájemného soužití*. Revue církevního práva. 2015, 21(2). s. 63.

¹³⁹ HOWARD, Erica. *S.A.S. v France: Living Together or Increased Social Division?* EJIL: Talk! [online]. 2014 [cit. 2020-03-29]. Dostupné z: <https://www.ejiltalk.org/s-a-s-v-france-living-together-or-increased-social-division/>.

Připomeňme si krvavé útoky na redakci časopisu Charlie Hebdo, klub Bataclan a nesčetné množství případů tzv. osamělých útočníků. Za takové situace nemohu tudíž souhlasit s názorem Evropského soudu pro lidská práva, který nespatřuje jakékoliv ohrožení bezpečnosti a hodlá nyní po státech požadovat prokázání přímého ohrožení. Je zřejmě na místě si položit otázku, jak akutní by takové ohrožení muselo nyní být nebo kolik lidí by muselo zemřít, aby soud akceptoval ochranu veřejné bezpečnosti jako legitimní cíl? Místo toho se raději soudci rozhodli akceptovat poněkud abstraktní koncepci společného soužití, což sice vedlo ke stejnému výsledku v podobě shledání, že v závěru nedošlo k porušení Úmluvy, avšak otázka bezpečnosti podle mě zůstává stále stejně živá a nemělo by se jí vyhýbat, obzvláště ne v době, kdy je terorismus v Evropě opět na vzestupu.

5.1.4. Lachiri proti Belgii¹⁴⁰

Dalším z případů, které se týkají náboženského odívání je poměrně čerstvě rozhodnutá kauza Lachiri, ve které šlo o možnost mít na hlavě muslimský šátek během soudního líčení. Na jejím začátku byla stěžovatelka, která se spolu s dalšími členy své rodiny měla účastnit trestního řízení, které projednávalo smrt jejího bratra. Roku 2007 byla vyzvána k účasti na soudním jednání, avšak před vstupem do soudní síně byla předsedou senátu s odkazem na procesní předpisy vyzvána, aby odložila svůj šátek. Byla upozorněna, že pokud výzvy neuposlechne, nebude jí umožněn vstup do soudní síně. Stěžovatelka přesto odmítla šátek odložit, a proto jí byl vstup do soudní síně odepřen. To pocítovala jako osobní křivdu a učinila právní kroky. Bránila se nejdříve u odvolacího soudu, následně u soudu kasačního, až nakonec podala stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva, před kterým namítala porušení její svobody projevat své náboženské vyznání dle článku 9 Úmluvy.

K existenci zásahu soud nejprve poznamenal, že nošení hidžábu lze považovat za „jednání motivované nebo inspirované náboženským vyznáním či přesvědčením“, jak už ostatně potvrdil ve své dřívější judikatuře. Shledal proto, že nevpustění do soudní síně bylo nepochybně zásahem do jejích práv, ve smyslu, jak je zaručuje článek 9 Úmluvy. Jak už víme, tak pro to, aby byl v souladu s druhým odstavcem článku 9 Úmluvy, musí být tento zásah stanoven zákonem, založen na legitimním cíli a nezbytný v demokratické společnosti.

K otázce zákonnosti soud shledal, že k zásahu skutečně došlo na zákonném základě, konkrétně na základě článku 759 belgického trestního zákoníku. Toto ustanovení obsahuje požadavek, aby žádný účastník jednání nemohl mít v soudní síni zahalenou tvář. ESLP akceptoval, že daný článek sleduje cíl zachování autority soudní moci, především v něm však

---

¹⁴⁰ Rozsudek ESLP ze dne 18. září 2018 ve věci Lachiri proti Belgii, stížnost č. 3413/09. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-198929>

spatřoval legitimní cíl ochrany pořádku, jelikož toto ustanovení má předcházet neuctivému chování vůči soudu a zajišťovat bezproblémový průběh jednání. Zbývalo zodpovědět otázku, zda byl zásah nezbytný v demokratické společnosti. Na základě dostupných zjištění nevyplývalo, že by stěžovatelka dosud vystupovala při vstupu do soudní síně neuctivě nebo by chtěla ohrozit řádný průběh jednání. Proto senát dospěl k závěru, že takové opatření nebylo nezbytné ke splnění cíle zachování veřejného pořádku. S ohledem na výše uvedené proto soud konečně v roce 2018 rozhodl, že předmětný zásah nebyl nezbytný v demokratické společnosti, tudíž došlo porušení článku 9 Úmluvy.

K této kauze je třeba poznamenat, že představuje do jisté míry obrat v rozhodovací praxi ESLP, neboť na rozdíl od dřívější judikatury se soud zastal práva muslimky nosit hidžáb a vstupovat s ním i do prostor veřejné instituce, konkrétně soudu. Vysílá proto jistý nový signál, že ne všechny zákazy zahalování jsou za všech okolností přípustné. Lze si pouze domýšlet, jaký vliv na rozhodování měly okolnosti případu a fakt, že paní Lachiri užívala pouze hidžáb, který zahaloval jen vlasy, nikoliv burku nebo nikáb. Pokud jde o můj názor, tak mě závěry soudu v tomto případě poměrně překvapily a osobně nemohu naleznout natolik podstatné odlišnosti, které by odůvodňovaly takový obrat oproti starší judikatuře. Obdobného názoru je koneckonců i soudkyně Mourou-Vikström, která ve svém odlišném stanovisku nesdílela názor svých kolegů o porušení článku 9 Úmluvy. Především zdůrazňovala, že by ESLP měl být v hodnocení vnitrostátní úpravy zdrženlivější. Předmětné procesní ustanovení podle ní nemířilo v první řadě k omezení práva na svobodu vyznání, ale k zachování důstojnosti soudního jednání. Uzavřela navíc, že v případě soudu se jedná o veřejnou instituci, kde úcta k nestrannosti vůči víře může převažovat nad svobodou projevovat náboženské vyznání, přičemž vycházela ze starší judikatury soudu.¹⁴¹

5.2. Nábožensky přijatelné stravování a porážky

Za jeden z projevů náboženského vyznání je v praxi považována také konzumace nábožensky přijatelných potravin. Některé požitaviny jsou věřícím zapovězeny zcela, jiné musí projít speciální přípravou. Zřejmě nejvíce výrazné bývají požadavky na přípravu a konzumaci masa. Specifickými pravidly pro zabíjení zvířat na jatkách je znám především judaismus a islám. V případě islámu se jedná o tzv. *halal* maso, což bývá v poslední době velmi často zmiňováno i v mediálním prostoru. Slovo *halal* lze přeložit jako „přípustný“, označuje tedy v širším slova smyslu veškeré věci a činnosti, které muslimům dovoluje tradice jejich náboženství.¹⁴² Samotnou rituální porážku potom označuje slovo *zabiha*. Islám však

¹⁴¹ Srov. Rozsudek ESLP ze dne 10. 11. 2005, ve věci Leyla Sahin proti Turecku, stížnost č. 44774/98.

¹⁴² MOLLIN, Pavel. *Halál certifikace*. *Noviny Precheza*. 2015, 8, s. 3.

není prvním náboženstvím, které by zavedlo podobný proces porážek. V podstatě se dá říci, že až na drobné odlišnosti vychází v tomto směru islám z tradičního pojetí porážek v judaismu. Právě na základě židovských náboženských předpisů (halachy) je už po tisíciletí praktikována tzv. šchita, neboli porážka podříznutím v oblasti krku a následným vykrvácením. Tuto porážku vykonává tzv. *šochet*, jakýsi specializovaný řezník, který musí splňovat přísná kritéria. Především má jít o praktikujícího žida a musí složit zkoušku, kterou prokáže náležitě znalosti a dovednosti.¹⁴³ Po splnění podmínek usmrcení zvířete je poté jeho maso považováno za *košer* neboli vyhovující požadavkům *kašrut*.

Oba tyto náboženské způsoby porážek zvířat vzbuzují značné kontroverze. Představa toho, že zvíře je podříznuto a ponecháno k vykrvácení bez jakéhokoliv omráčení vyvolává v mnoha lidech nelibé pocity. Častým argumentem jejich zastánců je, že správně provedená rituální porážka nezpůsobuje zvířeti o nic větší utrpení než běžná porážka s omráčením. Na podporu svého tvrzení používají zastánci rituálních porážek studii Dr. Wilhelma Schulze uvedenou v Týdeníku německých veterinářů roku 1978.¹⁴⁴ V této studii prováděné především na ovcích dospěl Dr. Schulz na základě měření EEG usmrcovaných zvířat dokonce k závěru, že by mohlo jít o humánnější způsob, než jaký je praktikován na běžných jatkách. Jiní odborníci jsou však opačného názoru, a proto jsou porážky zvířat bez omráčení ve většině států Evropy zakázány. To vychází i z evropské úpravy, konkrétně nařízení Rady č. 1099/2009 o ochraně zvířat při usmrcování. Existuje však výjimka, kterou mohou členské státy udělit, a tou jsou právě porážky jako součást projevu náboženského vyznání v mezích čl. 10 Listiny základních práv Evropské unie. Zákonodárci rozličných zemí se tedy snaží naleznout rovnováhu mezi ochranou zvířat proti týrání a respektováním náboženských svobod, na které se židé a muslimové při obhajobě rituálních porážek odkazují. Přesto se některé země se rozhodly *halál* a *košer* porážky postavit zcela mimo zákon. K těm patří například Švýcarsko, Švédsko, Norsko, Island, Dánsko a Slovinsko. Nejnověji došlo k velké nelibosti muslimů i židů k úplnému zákazu porážek bez omráčení i v Belgii a v letošním roce by mohlo v seznamu přibýt také Finsko, pokud vejde v platnost zákon, který vyžaduje podat zvířatům před rituální porážkou sedativa.¹⁴⁵

---

¹⁴³ STEINSALTZ, Adin. *The Essential Talmud*. New York: Basic Books, 2006. s. 224–225. ISBN: 9780465082735

¹⁴⁴ EL-AWADY, Aisha: *Is Islamic Slaughtering Cruel to Animals?* [online]. 2003 [cit. 2020-03-09]. Dostupné z: <https://archive.islamonline.net/?p=15608>

¹⁴⁵ *Vásně kolem košer a halál. Rituální porážka loni ukončila i životy 80 tisíc zvířat v Česku* [online]. 2019 [cit. 2020-03-10]. Dostupné z: <https://www.info.cz/svet/vasne-kolem-koser-a-halal-ritualni-porazka-loni-ukoncila-i-zivoty-80-tisic-zvirat-v-cesku-39474.html>

V České republice platí úprava podobná jako ve většině ostatních států Evropy, tedy obecný zákaz porážek bez omráčení s možností udělení výjimek. Takovou porážku lze provádět pouze pro potřeby církví a náboženských společností, jejichž náboženské obřady stanoví zvláštní metody porážky zvířat, a jen na jatkách. O udělení povolení k rituální porážce může požádat na Ministerstvu zemědělství pouze církev nebo náboženská společnost, přičemž rozhodnutí o povolení se vydává nejdéle na jeden rok. V současnosti těchto výsad požívá jak obec židovská, tak muslimská. V roce 2019 měly povolení k provozování *halal* a *košer* porážek jen 3 jatka, ještě v roce 2017 jich však bylo 7.¹⁴⁶ Ze statistik Státní veterinární správy navíc vyplývá, že sestupná je i tendence v počtu samotných porážek.

Bez zajímavosti není ani to, že roku 2016 byl projednáván návrh na změnu zákona č. 246/1992 Sb. na ochranu zvířat proti týrání, přičemž mělo dojít k plošnému zákazu všech zvláštních metod porážky pro náboženské účely. V důvodové zprávě se lze dopátrat třech hlavních argumentů pro zákaz těchto porážek. Kromě utrpení zvířete se můžeme dočíst ještě poněkud obskurní argumentace, že peníze ze zpoplatněných *halal* certifikací jsou častým příjmem islámských teroristů. A konečně v posledním bodě je zpochybňována hygienická stránka takové porážky a namítána možná kontaminace masa obsahem žaludku a střev zvířete.¹⁴⁷ Za těchto okolností asi není překvapivé, že návrh poslanců z hnutí Úsvit nenašel potřebnou podporu. Přesto se v souvislosti se změnami nálad ve společnosti objevují další a další tendence omezit nebo zcela zakázat rituální porážky bez omráčení v nejrůznějších státech.

5.2.1 Cha'are Shalom Ve Tsedek proti Francii¹⁴⁸

Na evropské úrovni je k věci rituálních porážek zajímavý případ Cha'are Shalom Ve Tsedek proti Francii. V této kauze jde o výše zmíněnou židovskou *schitu*. Tento způsob porážky by byl ve Francii jinak nezákonný, nicméně stejně jako celá řada jiných států poskytuje i Francie výjimku náboženským společnostem. Podmínkou však je, že takové porážky lze ve Francii provozovat pouze na jatkách. Druhou podmínkou je, že ji mohou provádět výhradně *šochetové* pověřeni náboženskými společnostmi, které dostaly k této činnosti povolení od ministerstva zemědělství, a to na základě návrhu ministra vnitra.

¹⁴⁶ *Soumrak košer a halal porážek. V Česku zůstala jen tři jatka* [online]. 2019 [cit. 2020-03-10]. Dostupné z: <https://www.euro.cz/byznys/soumrak-koser-a-halal-porazek-v-cesku-zustala-jen-tri-jatka-1464925>

¹⁴⁷ *Sněmovní tisk 713/0, Návrh zákona o zákazu halal porážek* [online]. 2016 [cit. 2020-03-10]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=7&CT=713&CT1=0>.

¹⁴⁸ Rozsudek ESLP ze dne 27. 6. 2000, ve věci Cha'are Shalom Ve Tsedek, stížnost č. 27417/95. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58738>

V dotyčné době bylo v platnosti povolení nezbytné k pověření šochetů udělené rabínské komisi pro spolupráci mezi obcemi, která je napojena na Pařížskou konzistoriální židovskou obec (ACIP). Tento stav ovšem nevyhovoval ortodoxní obci Cha'are Shalom Ve Tsedek. Její stoupenci totiž požadovali možnost konzumovat maso poražené ještě přísnějším způsobem, tzv. *glatt*. To spočívá konkrétně v kontrole zdraví plic zvířete. Podle zástupců této náboženské obce však pověření šochetové nejsou dostatečně důslední a maso, které je podle nich košer, považují členové této náboženské obce dokonce za nevhodné ke konzumaci. Roku 1987 po předchozí zkušenosti požádala proto obec, aby jí bylo umožněno vykonávat rituální porážky podle svého. Tato žádost byla však na ministerstvu vnitra zamítnuta s odůvodněním, že se tato obec netěší v rámci francouzské židovské obce dostatečné podpoře a že ji navíc nelze považovat za náboženskou obci ve smyslu zákona o oddělení církve od státu z roku 1905. Po vyčerpání všech vnitrostátních alternativ se obec roku 1995 obrátila na Evropskou komisi pro lidská práva s tím, že ze strany francouzských orgánů mělo dojít k porušení článků 9 a 14 EÚLP. Podle názoru stěžovatelky došlo konkrétně k zásahu do práva vyznávat své náboženství prostřednictvím náboženských rituálů, mezi které lze zařadit i provádění rituálních porážek.

Soud ve své argumentaci nemá pochyb, že se v případě rituální porážky jedná o rituál, který má věřícím poskytnout maso vyhovující jejich náboženským předpisům, což představuje zásadní prvek v praktikování židovského náboženství. Má však za to, že režim výjimek vyhrazující rituální porážku pouze oprávněným šochetům, nelze v žádném případě považovat za zásah do svobody projevu vyznání.

Soud dospěl k názoru, že o zásah by se mohlo jednat pouze v případě, že by členům obce bylo zcela znemožněno opatřovat si vyhovující *glatt* maso jakýmkoliv způsobem. K ničemu takovému však reálně nedošlo, neboť jak obec, tak i její členové si mohli vyhovující maso nechat dovážet například z Belgie. Ze spisu navíc vyplynulo, že i samotná ACIP již v některých řeznictvích začala *glatt* maso nabízet. Kromě toho teoreticky nic nebránilo tomu, aby se obec Cha'are Shalom Ve Tsedek dohodla s ACIP na provádění porážek pod její záštitou.

Soud nakonec případ uzavřel hlasováním, dvanácti hlasy proti pěti bylo rozhodnuto, že k porušení čl. 9 Úmluvy nedošlo. Nesouhlasné společné stanovisko oněch pěti ostatních soudců však neopomíná zmínit rozdíl mezi vztahem francouzských orgánů k ACIP, jakožto velké organizaci na straně jedné a malé náboženské obci na straně druhé. Proto podle nich považují jednání francouzských orgánů za neproporcionální a diskriminační na základě článku 14 v kombinaci s článkem 9 Úmluvy.

5.2.2 II.ÚS 227/97 – košer stravování v pankrácké věznici¹⁴⁹

V oblasti nábožensky motivovaného stravování uvádím jeden případ i z domácího prostředí. Roku 1997 se na Ústavní soud obrátil stěžovatel, jenž se nacházel ve výkonu vazby ve vazební věznici Praha Pankrác. Stěžovatel byl sice ke dni 3. 2. 1998 na základě amnestie prezidenta republiky z vazby propuštěn, nicméně i přesto požadoval vydání nálezu, ve kterém bude výslovně uvedeno, že byl nucen přijímat potravu, která byla v rozporu s jeho židovským náboženským vyznáním. Na základě toho měl být údajně vystaven strádání a ohrožen smrtí hladověním, čímž podle něj došlo mimo čl. 6 odst. 1 a 2, čl. 7 odst. 2 i k porušení čl. 16 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, tedy zásahu do jeho práva svobodně projevovat své náboženství. Stěžovatel uvedl, že z důvodu svého židovského náboženského vyznání smí konzumovat pouze tzv. košer stravu, nadto se dobrovolně zřekl konzumace jakéhokoliv masa kromě rybiho. Tento fakt ale podle něj správa vazební věznice nerespektovala a v důsledku hladovění ztratil na váze celých 12 kg, čímž byl ohrožen na životě. Ze spisu však vyšly najevo nové skutečnosti, například že požadavek na podávání košer stravy vznesl stěžovatel až dodatečně a že v červenci 1997 bylo po jednání s konzulem USA vyhověno možnosti dovozu košer stravy, stejně jako nabídce na dovoz vhodné stravy za pomoci Židovské obce v Praze.

Ústavní soud na základě známých skutečností dospěl k závěru, že uvedená práva ve vztahu ke stěžovateli porušena nebyla, a tudíž jeho ústavní stížnost je zjevně neopodstatněná. Pokud jde o vztah k prvnímu odstavci článku 16, vykládá ho soud tak, že jde o svobodu, která zajišťuje každému možnost projevovat své náboženství bez zásahu státu. Není však povinen vyznavačům jakéhokoliv náboženství něco opatřovat. To mu navíc přímo zapovídá čl. 2 odst. 1 Listiny, jenž zdůrazňuje požadavek na náboženskou neutralitu státu. V dané kauze se nicméně stěžovatel nedomáhal zachování svých náboženských svobod nebo ochrany před zásahem, nýbrž požadavku na jakési plnění ze strany státu, jehož obsah není stát ani schopen ovlivnit a je určeno jen náboženskou představou stěžovatele.

Protože v daném případě došla správa Vazební věznice Pankrác ke způsobu, jak zajistit stěžovateli svobodu projevu jeho vyznání, když mu bylo umožněno dostávat požadovanou stravu zvenku, nedošlo tím v žádném případě k porušení ustanovení čl. 16 odst. 1 Listiny. Soud se pokusil najít i odpověď na hypotetickou otázku, kdyby věznice ani takový způsob neumožnila, například z důvodu nebezpečí ohrožení účelu vazby. V tomto ohledu dospěl k odpovědi, že v takovém případě by bylo nezbytně posoudit možnosti státu zajistit

¹⁴⁹ Usnesení Ústavního soudu ze dne 10. 4. 1998, sp. zn. II.ÚS 227/97. Dostupné z: <https://nalus.usoud.cz:443/Search/GetText.aspx?sz=2-227-97>

jiný způsob košer stravování. V daném případě to však nezbytné nebylo, neboť byla cesta dopravy jídla zvenčí dovolena, čímž správa vazební věznice dostatečně umožnila stěžovateli přístup k vyhovující stravě. Z těchto důvodů k zásahu do projevu náboženské svobody podle soudu nedošlo, protože tato svoboda obecně nevyžaduje ze strany státu pozitivní plnění.

5.3. Odmítání léčby nebo očkování

Velmi ožehavým tématem jsou zajisté otázky odmítání léčby nebo zdravotnického zákroku z náboženských důvodů. U dospělých svéprávných osob jde nepochybně o legitimní postoj, avšak jinak je k této věci nutno přistupovat, pokud se jedná o děti. Rozhodovací praxe soudů nám nabízí několik případů, kde došlo k výskytu tohoto fenoménu, byť u některých šlo jen o jeden z aspektů celé konkrétní kauzy.

5.3.1. Moskevští Svědkové Jehovovi proti Rusku¹⁵⁰

V tomto případě rozhodoval ESLP o stížnosti, jejíž podstatou bylo v první řadě rozpuštění náboženské společnosti, avšak k tomuto rozhodnutí vedla ruskou stranu celá řada namítaných důvodů. V popředí všech důvodů, pro které měla být tato náboženská společnost zakázána, stálo obvinění, že své členy nabádala k odmítání lékařské pomoci v situacích ohrožujících zdraví a život. Z rozsudků ruských soudů lze dokonce vyvodit, že rozhodnutí o odmítnutí krevní transfuze je stavěno na roveň se sebevraždou. Senát ESLP však namítá, že taková analogie není správná, neboť není možné srovnávat pacienta, který žádá o uspíšení své smrti prostřednictvím nepokračování v léčbě, se Svědky Jehovovými, kteří si na základě svého přesvědčení pouze vybírají jiné lékařské postupy, ale chtějí směřovat léčbu k uzdravení a neodmítají ji jako celek. Je všeobecně známým faktem, že Svědkové Jehovovi věří, že Písmo svaté zakazuje požívání krve, neboť všechna krev náleží pouze Bohu. Je součástí jejich vnímání, že tento zákaz se vztahuje rovněž na proces transfuze krve a krevních derivátů, které nepochází z vlastního těla. Tento nábožensky motivovaný zákaz nepřipouští žádnou výjimku a je aplikován i na případy, kdy lékaři transfuzi považují za nutnou pro prevenci nenávratného poškození pacientova zdraví nebo záchranu života.

Někteří stoupenci Svědků Jehovových, mezi nimi i členové moskevské společnosti nosí při sobě psaný pokyn pro lékaře, který je známý též jako kartička „Žádnou krev“. Ta v našem případě obsahovala formulaci, která za jakýchkoli okolností zapovídá osobě, jejíž jméno a údaje byly na kartě uvedeny, přijmout transfuzi krve. V kartě bylo taktéž uvedeno, že tento fakt odráží pevné a vědomé rozhodnutí jejího nositele, a i kdyby lékaři měli za to, že je transfuze nutná k záchraně jeho života či zdraví, nesmí za žádnou cenu k transfuzi dojít.

¹⁵⁰ Rozsudek ESLP ze dne 22. 11 2010, ve věci Moskevští Svědkové Jehovovi proti Ruské federaci, stížnost č. 302/02. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99221>

Naopak užití krevních substitutů, přípravků na ředění krve nebo nekrevních metod léčby znění karty umožňovalo.

Karta obsahovala i formulaci, že se jedná o právní pokyn, kterým její nositel vykonává své právo odmítnout lékařské ošetření nebo s ním souhlasit v souladu s jeho přesvědčením a Božími příkázáními. Zároveň v dalším odstavci karta obsahovala zproštění lékařského personálu odpovědnosti za jakékoli následky odmítnutí krve, za předpokladu, že bude nositeli poskytnuta řádná alternativní péče. Završena byla vlastnoručním podpisem nositele, kontaktními údaji, podpisy dvou svědků a kontaktem na zástupce pro případ nutnosti.

Odmítnutí lékařského zákroku z náboženských důvodů i navzdory tomu, že by mohl zachránit život, je komplexním právním problémem, kdy přichází do konfliktu zájem státu na ochraně zdraví a života svých občanů a právo jednotlivců, aby byla respektována jejich osobní autonomie v oblasti fyzické integrity a náboženského vyznání. Evropský soud pro lidská práva tedy musel položit tyto dva zájmy na misky vah, přičemž vycházel ze základních principů Úmluvy, jimiž jsou respektování lidské důstojnosti a svobody. Na tomto podkladě dospěl k závěru, že možnost vést svobodně vlastní život v sobě zahrnuje i svobodu dělat věci, které jsou pro daného jedince nebezpečné nebo škodlivé. V oblasti zdravotnictví je pak právo k odmítnutí konkrétního zákroku nebo výběr z navrhovaných možností léčby základním projevem sebeurčení a osobní autonomie. Dospělý svéprávný jednatel je plně způsobilý se rozhodnout, zda například podstoupí či nepodstoupí operaci. Stejně tak by měl mít možnost se rozhodnout, zda chce či nechce podstoupit krevní transfuzi. Aby tato rozhodovací volnost jednotlivce měla smysl, je potřeba, aby měl právo vybrat si možnost, která je v souladu s jeho přesvědčením a hodnotami, bez ohledu na to, jak iracionální či nerozvážené se může taková volba někomu jevit.

Případy, v nichž Svědkové Jehovovi odmítali krevní transfuze, byly projednávány už u mnoha soudů. Praxe je taková, že navzdory nezpochybnitelné legitimitě zájmu států na ochraně života a zdraví svých občanů, musí jeho zájem ustoupit zájmu jednotlivce na určení směřování vlastního života. Dá se říci, že existuje shoda na tom, že právě možnost volby a sebeurčení jsou samy o sobě základním prvkem života a tudíž, pokud neexistuje důvod v podobě ochrany třetí strany, stát by se měl zásahů do svobod jednotlivce v oblasti poskytování zdravotní péče zdržet.

Podobný přístup se odrážel i v tehdejší ruském právním řádu, neboť vnitrostátní právní předpisy o ochraně zdraví výslovně uváděly, že pacient má právo k odmítnutí lékařského zákroku nebo žádat ukončení léčby pod podmínkou, že byl plně informován o možných důsledcích svého rozhodnutí. Podle těchto ustanovení dokonce

pacient ani neměl povinnost sdělovat důvody takového rozhodnutí. Platná právní úprava připouštěla pouze tři výjimky. První spočívala v zabránění šíření nakažlivé choroby, druhá v léčbě závažné duševní poruchy a třetí v případě nařízení ochranné léčby. Pokud by šlo o nezletilé, tak může být navíc rozhodnutí rodičů zvráceno soudním rozhodnutím.

V našem případě se sice všechny případy odmítnutí krevní transfuze popsané v dotyčných rozsudcích týkaly dospělých osob schopných činit taková rozhodnutí, přesto je však možno závěry ruských soudů chápat tak, že tato rozhodnutí nemusela být učiněna na základě svobodné vůle, ale pod nátlakem náboženské společnosti. Otázka autenticity a vážnosti rozhodnutí nepochybně hraje v rozhodování o bytí a nebytí důležitou roli, ale aby se jednalo o nepřijatelné ovlivňování, které by pacienta přimělo ke změně názoru, muselo by existovat v takovém rozsahu, který by zákon považoval za nepřijatelný. Soud se odkazuje i na případy Kokinakkis a Larissis a připomíná, že jistá míra ovlivnění náboženskými názory je běžná a přípustná, přičemž v případě moskevských Svědků Jehovových neshledává žádnou formu nepřijatelného nátlaku. Protože se navíc řada členů dobrovolně a s předstihem rozhodla vyplnit své kartičky „*Žádnou krev*“ a nosit je při sobě, nic nenasvědčuje tomu, že by tak učinili pod tlakem. Naopak jejich přesvědčení se jevílo pevné i během hospitalizace, z čehož rozhodně nelze vypožorovat, že by odmítnutí transfuze nebylo jejich upřímným přáním.

Skutečnost, že Svědkové Jehovovi veřejně hovořili o nutnosti vyhýbat se krevním transfuzím a že mezi svými členy rozdávali kartičku „*Žádnou krev*“ bez vyplněných údajů, stačila ruským orgánům k zahájení řízení o rozpuštění sama o sobě. To podle závěrů ESLP znamená, že část náboženského učení Svědků Jehovových, které se týkalo odmítání lékařské péče, byla postavena mimo zákon a náboženské přesvědčení o posvátném charakteru krve za nelegitimní. Stalo se tak i navzdory faktu, že stát nemá podle Úmluvy oprávnění rozhodovat, zda se některé náboženské učení smí nebo nesmí hlásat. Svoboda náboženství, jež je garantovaná Úmluvou totiž ze své podstaty vylučuje jakékoliv posuzování ze strany státu, zda je některé náboženské přesvědčení legitimní nebo není.

Evropský soud pro lidská práva navíc poukazuje na fakt, že obřady a rituály v rámci nejrozličnějších náboženství mohou vést a v praxi často vedou k tělesnému poškozování. Jako typický příklad lze chápat například dodržování dlouhotrvajících půstů u některých ortodoxních křesťanských církví nebo obřízka u židovských a muslimských chlapců. Nauka Svědků Jehovových takové metody ani neobsahuje. Za důležitější však ESLP pokládá, že zákon v případě tvrzeného způsobení škody na zdraví občanů vyžadoval i její skutečné

prokázání. Rozsudky ruských soudů však neukázaly, že by existoval, byť jediný člen, u něhož by došlo k poškození zdraví na základě odmítnutí transfuze.

Kromě tohoto aspektu se ESLP zabýval i ostatními důvody pro rozpuštění moskevské organizace Svědků Jehovových (například zásah do osobnostní integrity, ovlivňování nezletilých ke vstupu do společnosti, podněcování občanů k odmítání plnění svých občanských povinností nebo donucování opouštět rodinu). Dá se říci, že všechny výše zmíněné důvody na straně státu, včetně stěžejní argumentace ohledně transfuzí, shledal soud jako neprokázané nebo je přímo odmítl. Na základě těchto zjištění dospěl senát k závěru, že zásah do práva stěžovatelů na svobodu náboženství a sdružování nebyl řádně odůvodněn, a proto byla sankce uložená vnitrostátními soudy zjevně nepřiměřená k žádnému legitimnímu cíli, který by takovým zásahem mohl být sledován. Proto soud jednomyslně rozhodl, že došlo k porušení čl. 9 (ve spojení s čl. 11 Úmluvy).

Byť můžeme polemizovat o správnosti jednání Svědků Jehovových hned v několika rovinách, jsem v tomto ohledu podobného názoru jako ESLP, totiž že rozhodování o svém vlastním zdraví je přece jen v první řadě věcí jednotlivce. Samozřejmě existují jisté výjimky, ale na ty zákon obvykle pamatuje, proto nevidím důvod omezovat upřímné rozhodnutí kohokoliv, že dobrovolně nechce postoupit určitý typ léčby, alespoň za předpokladu, že byl o následcích svého rozhodnutí řádně poučen. Jiná situace samozřejmě panuje, pokud se jedná o osoby, které nejsou plně svéprávné nebo o nezletilé děti. Potom je potřeba volit poněkud jiný přístup, ale ten už se nám pokusí osvětlit následující judikát z domácího prostředí.

5.3.2. III. ÚS 459/03 – aplikace krevních derivátů¹⁵¹

Český ústavní soud se s takovou záležitostí vyrovnával roku 2004 v případě ústavní stížnosti manželů, jejichž nezletilý syn byl léčen pro závažné onemocnění onkologického charakteru. Podstatné je, že současné léčebné metody poskytovaly pacientovi šanci na uzdravení, avšak pro léčbu byla nezbytná aplikace krevních derivátů. Protože však oba rodiče byli Svědkové Jehovovi, jevil se takový postup problematický. Již od samého počátku léčby totiž projevovali nesouhlas s aplikací krevních derivátů z náboženských důvodů. Z těchto důvodů trvali na tom, aby byly nezletilému podávány pouze prostředky zmírňující bolest a aby byl převezen do jiného zařízení. Protože rodiče nadále odmítali léčbu chemoterapií spojenou s transfuzemi krve, ke které neexistovala jakákoliv alternativa, závažně svým počínáním ohrožovali zdravotní stav a život nezletilého. Z tohoto důvodu bylo okresním soudem v Karviné vydáno předběžné opatření, na jehož základě byl nezletilý předán do péče

¹⁵¹ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 20. 8. 2004, sp. zn. III. ÚS 459/03. Dostupné z: <https://nalus.usoud.cz:443/Search/GetText.aspx?sz=3-459-03>

Kliniky dětské onkologie Fakultní nemocnice Brno, přičemž mu byl zároveň stanoven opatrovník.

Ve své ústavní stížnosti stěžovatelé namítali, že požadovali pro své dítě pouze alternativní léčbu *de lege artis*, ovšem bez rizik transfuze, čímž se soud zabýval zcela nedostatečně. Podle jejich názoru lze z postupu soudu vyčíst, že jakýkoliv názor odlišný od názoru ošetřujícího lékaře, byť by byl v souladu s vědeckými poznatky, se téměř automaticky stává důvodem k omezení práv rodičů předběžným opatřením.

Ústavnímu soudu na základě zjištěného stavu nezbylo než konstatovat, že skutečně došlo k zásahu do práv rodičů ve smyslu, jak je zaručuje čl. 32 odst. 4 Listiny. Pokud však jde o posouzení přípustnosti zásahu do práv a svobod stěžovatelů, nabyt Ústavní soud toho názoru, že v daném případě není pochyb o smyslu a cíli vydání předběžného opatření, kterým byla ochrana práv nezletilé osoby. Konkrétně mělo jít o právo na ochranu zdraví podle čl. 31 Listiny a rovněž ochranu práva na život zakotveného v čl. 6 Listiny. Ústavní soud se zabýval i otázkou, zda existovaly pro takový zásah ospravedlnitelné důvody, tedy zda se jednalo o zásah nezbytný v demokratické společnosti. V tomto směru došel Ústavní soud k tomu, že ochrana zdraví a života dítěte je zcela relevantním a více než dostačujícím důvodem pro zásah do práv rodičů. Jde dokonce o hodnoty, které v systému základních práv a svobod stojí nad jinými. Co se týče úlohy obecných soudů, tak ty jsou především povinny nalézt spravedlivou rovnováhu mezi zájmy dítěte a zájmy rodičů. Přesto však zájem dítěte může v závislosti na své povaze a závažnosti převážet, přičemž především nelze dopustit, aby rodiče činili kroky škodlivé pro zdraví a rozvoj dítěte.

Podle právního názoru Ústavního soudu navíc obecné soudy postupovaly správně i s přihlédnutím k důvodům, na jejichž základě došlo k odmítnutí léčby. V případě primárního důvodu, tedy náboženského přesvědčení, senát správně konstatoval, že u práva, jež je zakotveno v čl. 16 odst. 1 Listiny je možné za určitých podmínek přistoupit k omezení jeho výkonu, přičemž podmínky pro takové omezení považuje za splněné. Jde-li pak o rodiči namítané zdravotní důvody, postrádá senát konkrétnější vymezení domnělých rizik a nepovažuje za dostatečné konstatování, že krevní transfuze je riskantní postup. Ústavní soud tak došel k závěru, že ústavní stížnost rodičů nebyla důvodná a přistoupil k jejímu zamítnutí.

Na rozhodnutí Ústavního soudu se dá nahlížet jako na potvrzení nadřazenosti zdraví či života dítěte nad náboženským přesvědčením jeho rodičů. Nutno ale podotknout, že v tomto případě šlo o dítě, u kterého jeho nízký věk neumožňoval vzhledem k jeho volní vyspělosti činit samostatně rozhodnutí ve věcech svého zdravotního stavu. Nelze proto vyloučit, že v

případě starších nezletilých osob by se věci mohly ubírat jiným směrem, neboť by se dalo v mnohem větší míře přihlížet přímo k jejich názoru.

5.3.3. III.ÚS 449/06 – povinné očkování

Druhý případ z českého prostředí, který nese některé podobné znaky, se týká odmítání povinného očkování. Publikován byl pod spisovou značkou III. ÚS 449/06 a jelikož se jedná o případ novější, jde z něj zřetelně vyčíst, že Ústavní soud při svém rozhodování vycházel z výše zmíněného rozhodnutí sp. zn. III. ÚS 459/03 ze dne 20. srpna 2004. Na rozdíl od něj ale nešlo přímo o odmítání lékařského zákroku v situaci ohrožující život, nýbrž původně o uložení pokuty za přestupek na úseku zdravotnictví, kterého se stěžovatel měl dopustit tím, že se v určeném termínu se svými nezletilými nedostavil k povinnému očkování proti dětské obrně, hepatitidě typu B a tetanu.¹⁵²

Tím, že byl stěžovatel uznán vinným z výše zmíněného přestupku, což bylo potvrzeno i Nejvyšším správním soudem, došlo prý podle něj mimo jiné k zásahu do jeho práva svobodně projevovat své náboženství a víru zaručeného v prvním odstavci článku 16 Listiny.

Ústavní soud upozornil na své stanovisko, které zaujal už v předchozí judikatuře, že rodičovská autonomie v rozhodování o zdravotních zákrocích, které mají být provedeny na jejich dětech, není absolutní. Naopak může být podrobena určitým omezením, a to i v případech, kdy rodiče nesouhlasí se zákrokem z náboženských důvodů. Takovým omezením je i povinnost účastnit se povinného očkování proti nakažlivým nemocem, které v tomto případě přichází do konfliktu se základním právem stěžovatele svobodně projevovat své náboženství a víru.

Na otázku přípustnosti takového omezení poskytnul Ústavní soud odpověď, že jde nepochybně o opatření, které je v demokratické společnosti nezbytné za účelem ochrany veřejné bezpečnosti, zdraví i práv a svobod druhých ve smyslu článku 16 odst. 4 Listiny. Dospěl tedy k závěru, že takové omezení základního práva stěžovatele přípustné bylo.

Zároveň však Ústavní soud připustil existenci výjimečných okolností, za kterých orgán veřejné moci nesmí očkovací povinnost sankcionovat nebo jinak vynucovat. Podstatu ústavně konformního omezení spatřuje Ústavní soud v posouzení individuálních specifík jednotlivých případů s přihlédnutím k motivaci, kterou daná osoba má ke svému rozhodnutí povinné očkování nepodstoupit. Jinak řečeno by měl orgán veřejné moci vzít v úvahu všechna specifika případu, zejména naléhavost důvodů a jeho ústavněprávní relevanci. V neposlední

---

¹⁵² Nález Ústavního soudu ČR ze dne 3. 2. 2011, sp. zn. III. ÚS 449/06. Dostupné z: https://nalus.usoud.cz:443/Search/GetText.aspx?sz=3-449-06_2

řadě má být bráno v potaz i možné nebezpečí pro společnost, které by jednání dané osoby mohlo vyvolat.

Důraz má být kladen také na přesvědčivost a konzistentnost daného tvrzení. V tomto ohledu se úvaha Ústavního soudu ubírá tím směrem, že v situacích, kdy někdo s příslušným orgánem od počátku vůbec nekomunikuje a teprve dodatečně ospravedlní svůj postoj k očkování v pozdější fázi řízení, nelze zpravidla předpokládat konzistentnost postoje této osoby, a tudíž ani naléhavost ústavního zájmu na ochraně její autonomie. Protože podle názoru Ústavního soudu se těmito aspekty ve vztahu ke stěžovateli Nejvyšší správní soud zabýval nedostatečně, bylo rozhodnuto o zrušení předmětného rozsudku a konstatován zásah do práva stěžovatele svobodně projevovat své náboženství či víru ve smyslu ustanovení článku 16 Listiny.

Na úskalí takového posuzování poukázal v rámci svého odlišného stanoviska soudce Jan Musil, který ne zcela souhlasil s kritikou Nejvyššího správního soudu. V případě natolik subjektivních a hodnot, jako je náboženství a víra, nelze podle něj v praxi zjistit jejich obsah jiným způsobem, než že tyto informace poskytne samotná osoba, která se oněch chráněných hodnot dovolává. Z toho plyne, že takovou praxi považuje za značně problematickou a upozorňuje na nedostatky úvahy o výjimečném nesankcionování. Musil připomíná existenci ústavního požadavku, aby podmínky odpovědnosti za veškeré delikty byly stanoveny předem, přičemž toto pravidlo by mělo platit i pro ustanovení o beztrestnosti. Podle jeho názoru by v případě volného posuzování správními orgány nebo soudy mohlo hrozit porušení základního principu rovnosti před zákonem.

V jádru se však Musil ztotožňuje alespoň se závěrem třetího senátu, že očkování je přípustným omezením základního práva na projev náboženství a zdůrazňuje, že s individuálním zájmem stěžovatele na ochraně jeho náboženského vyznání a víry přichází do kolize silný zájem na ochraně veřejného zdraví. Přenos nebezpečných infekčních nemocí, jemuž má být bráněno systémem povinného očkování, totiž neohrožuje pouze děti stěžovatele. Pokud by došlo k jejich nákaze, stávají se možným zdrojem nákazy i pro osoby ve svém okolí, pokud tyto nemohly projít očkováním, například z důvodu zdravotní kontraindikace.

Pokud jde o můj subjektivní pohled na věc, tak při studiu tohoto případu jsem se nemohl ubránit dojmu jisté rozporuplnosti. I přesto, že Ústavní soud do jisté míry vycházel z toho, co už sám v minulosti judikoval, přišel nyní s jakýmsi přezkoumáváním konzistence a přesvědčivosti tvrzených náboženských důvodů. Musím dát z velké části za pravdu soudci Janu Musilovi ve věci obtížné přezkoumatelnosti opravdových pohnutek jedince. Na základě

toho, k čemu jsem při psaní této práce došel, nelze podle mého názoru už z podstaty věci dost dobře přezkoumávat otázky náboženského přesvědčení na jejich konzistentnost nebo přesvědčivost. Co se týče vnitřního přesvědčení jedince, v podstatě nezbývá než se spoléhat na jeho tvrzení. Oproti tomu vnější projevy sice mají seznatelnou formu, ale přezkoumávat jejich přesvědčivost je podobně problematické. Ani nemluvě o tom, že posuzovat „upřímnost“ přesvědčení kohokoliv před soudem by bylo poněkud absurdní. Domnívám se, že pokud existuje jakákoliv skulina v zákonech, která k tomu zavádá důvod, může jedinec náboženské přesvědčení předstírat, ať už je to za účelem vyhnoutí se očkování nebo třeba vojenské službě v rámci výhrady svědomí.¹⁵³

---

¹⁵³ Srov. Nález Ústavního soudu ČR ze dne 18. 9. 1995, sp. zn. IV.ÚS 81/95

6. Závěr

Přestože v našem středoevropském kontextu by se mohlo zdát, že náboženství už dávno ztratilo důležitost a že počet věřících klesá, opak je pravdou. V celosvětovém měřítku naopak zažívá renesanci jakožto znovunalezené východisko, kterak člověk může pohlížet na současný svět. Kromě toho jsou otázky náboženství neustále přetřásány v médiích zejména s ohledem na islám a jeho problémy. Právě toto náboženství zřejmě budí v současném světě největší kontroverze, neboť někteří jeho radikální vyznavači skutečně konají ve jménu Alláha nepředstavitelná zvěrstva. Netroufám si soudit nebezpečnost nějakého náboženského učení jako takového, neboť i ve jménu křesťanství se v minulosti dělo mnoho násilí, avšak rozhodně by se tento problém neměl bagatelizovat.

Mimo jiné i na základě těchto vjemů není divu, že v lidstvu přetrvává kolektivní povědomí o nebezpečí zneužití náboženství, obzvláště pokud se v jeho jménu přejde k násilí. Náboženský fanatismus, zdoluhavé náboženské spory a války mezi katolíky a protestanty měly na svědomí obrovské množství obětí, ani nemluvě o třecích plochách mezi velkými náboženstvími navzájem. Otázky náboženství jsou tak stále živé a pokud se lidstvo nepoučí z minulosti, hrozí že bude nuceno ji opakovat. Nebuďme ale pesimisté a věrme, že dnešní státy se budou schopny s otázkami náboženství včas vyrovnat a využít přitom demokratické instituty, které jim současný právní stát nabízí.

V průběhu psaní této práce zasáhla svět pandemie koronaviru, která s sebou přinesla v našich končinách bezprecedentní omezení práv a svobod. Přestože můžeme o určitých opatřeních vést polemiku, zřejmě nikdo si nedovolí zpochybnit nutnost omezení některých práv a svobod ve stavu nouze. Nicméně i v běžné situaci se musí demokratické státy bránit nejruznějším hrozbám a fungovat jako garant bezpečnosti, pořádku a rovnosti pro všechny své občany. Za nevyhnutelných podmínek k zajištění těchto hodnot mají legitimní možnosti omezení základních práv a svobod.

Jak už bylo předestřeno výše, právě náboženská svoboda a na ní navazující omezení svobody projevat své náboženské vyznání jsou v dnešní době velmi diskutovatelným problémem. Jedním z nástrojů, které v tomto směru mají demokratické státy v rukou, jsou zákonnou formou daná omezení projevů náboženského vyznání. Tato svoboda projevat své vyznání totiž spadá to tzv. *fora externa* a na rozdíl od vnitřního rozměru náboženské svobody (*forum internum*) již není absolutní a stejně jako některá jiná práva a svobody má své meze. Samotný fakt, že tyto projevy náboženského vyznání navenek podléhají určitým možnostem omezení považují v demokratické společnosti nejen za správné, ale i za nevyhnutelné

k zachování demokratických hodnot. Demokracie, která by se nebránila, by totiž byla předem předurčena k zániku.

V moderní demokracii musíme zdůraznit fakt pluralismu, a to platí zejména pro demokracie liberální. Troufám si říci, že liberalismus je na pluralitě přímo založený. Právě požadavek plurality nás však tlačí do sekularizace, aby se dalo dosáhnout vyváženého přístupu ke všem náboženstvím a kulturám. Nemyslím si však, že takový postup je aplikovatelný na všechny státy. Je značný rozdíl mezi státy, kde již v minulosti došlo k plné odluce, a státy které si pořád zachovávají tradiční roli národního náboženství. Tento fakt je koneckonců i do jisté míry respektován Evropským soudem pro lidská práva, který ponechává státům jistý prostor pro uvážení a posuzuje případy týkající se článku 9 Úmluvy značně individuálně. To je podle mého názoru dobře, na druhou stranu by však přesto mohl více chránit určitou společnou evropskou identitu, která, ať už chceme nebo ne, vychází z křesťansko-židovské tradice. Respektuji náboženskou svobodu kohokoliv, avšak sleduji s jistými obavami, kam až mohou zajít některé ústupky vůči menšinám.

Právě práce s judikaturou mi při vypracování této práce pomáhala nahlédnout do praxe a zjistit, jak jsou teoretické principy z lidskoprávních dokumentů aplikovány na jednotlivé případy. Došel jsem k závěru, že v podstatě veškeré současné dokumenty, které upravují náboženskou svobodu a omezení jejích projevů vycházejí ze společných základů. Ty položila mimo jiné Deklarace práv člověka a občana, která už v roce 1789 zmiňovala podmínku omezení základního práva pouze na základě zákona. Mezi moderními dokumenty jde pak především o stále platnou Všeobecnou deklaraci lidských práv z pera OSN, na jejíž znění se v podstatě odkazují všechny další úmluvy v oblasti lidských práv, a obdobné znění včetně podmínek omezení nalezneme koneckonců i v české Listině základních práv a svobod.

V tomto faktu lze shledávat jistý konsensus na tom, jak by měla být náboženská svoboda chráněna a zároveň za jakých okolností lze přistoupit k omezení náboženských projevů. Určité principy lze tedy považovat za univerzální napříč všemi demokratickými státy a v tom podle mého názoru spočívá kouzlo demokracie – v možnosti očekávat určitou základní úroveň zacházení v kterémkoliv opravdu demokratickém státě kdekoliv na světě.

Resumé

The topic of my master's thesis is „Limits of Religious Expression in Contemporary Democratic States“. During recent decades, the protection of religious freedom and limitations to manifesting a religion have become a topical issue, accompanied by the rise of various international judicial decisions. That is why I found important to focus on this topic and to understand it more closely.

My thesis is divided into introduction, four chapters of text, conclusion, English resume and bibliography. The introduction acquaints the reader with several reasons why I chose this topic and what a main goal of my thesis is. Last but not least I also mentioned which methodology will be used to achieve the goal of my work.

The second chapter can be understood as an introduction to the issue of the relationship between state and religion. First, I tried to define the concept of religion and in the second subchapter I have provided a brief excursion into the history of these relations. In the third subchapter I continued with describing various models of relations between state and religion.

The third chapter is dedicated to the freedom of religion in general and is subdivided into three parts. The first part of it deals with the older history, which I consider essential for a proper understanding of the issue of religious freedom. After all, even in the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen we can find modern elements, which are also found in today's human rights documents. The second part, on the other hand, deals with the most important modern documents which are the legal grounds for the contemporary freedom of religion. We cannot omit the role of the United Nations during the second half of the 20th century or the European Convention on Human Rights. However, I have also tried to give a reader a brief insight into the protection of religious freedom in other regions of the world. Finally, the third part is dedicated to status of religious freedom in domestic Czech legal order.

The fourth chapter has two important goals – to define what can be considered a manifestation of religion and to find out how the European and Czech legislation treats them and limits them.

In the fifth chapter I decided to clarify the importance of manifestation of religion on one hand and the necessary limits to this right on the other hand by using the case law. I am well aware that case law of the Constitutional Court of the Czech Republic is not very rich in judgements dealing with freedom of religion and especially with limits of manifestation of

religion. That is why I focused mostly on judgements of the European Court of Human Rights or the decisions of former European Commission of Human Rights. I consider these sources to be a standard in the field of religious freedom not only valid for the European courts, but for the courts of all democratic states around the world.

I divided this chapter into three subchapters with regard to different character of each manifestation of religion and examined how the court applied the principles of limitation to individual cases. Given the limited space of my diploma thesis, I decided to pay particular attention to religious symbols and veiling, religiously motivated diet and refusing medical treatment.

To be honest, writing this thesis made me think deeper about the necessity of legal limits to religious freedom. Although I am not a supporter of strict limitations, I consider setting legal limits in accordance with situation in today's world very necessary.

Seznam použitých zdrojů

Knížní zdroje

- DEMJANČUKOVÁ, Dagmar. Religionistika pro právníky. Plzeň: Západočeská univerzita, 1998. s. 20. ISBN 80-7082-397-6.
- KANT, Immanuel. Náboženství v hranicích pouhého rozumu. Přeložil Karel ŠPRUNK. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-350-4.
- ŠTAMPACH, Ivan. Malý přehled náboženství. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. s. 10. ISBN 80-04-26123-X.
- KMEC, Jiří, David KOSAŘ, Jan KRATOCHVÍL a Michal BOBEK. Evropská úmluva o lidských právech: komentář. Praha: C.H. Beck, 2012, Velké komentáře. s. 972. ISBN 978-80-7400-365-3.
- ROUX, Jean-Paul. Král: mýty a symboly. Praha: Argo, 2009. Historické myšlení. s. 117. ISBN 978-80-257-0205-5.
- SUCHÁNEK, Drahomír a DRŠKA Václav. Církevní dějiny. Praha: Grada, 2013. s. 104. ISBN 978-80-247-3719-5.
- ŠIMSA, Martin, ed. Náboženství a filosofie v sekulární demokracii. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J.E. Purkyně v Ústí n. Labem, 2016. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis philosophicae. s. 69. ISBN 978-80-7561-001-0.
- RORTY, Richard a Gianni VATTIMO, ZABALA, Santiago, ed. Budoucnost náboženství. Praha: Karolinum, 2007. s. 38. ISBN 978-80-246-1310-9.
- TRETERA, Rajmund Jiří a Záboj HORÁK. Konfesní právo. Praha: Leges, 2015. Teoretik. s. 41. ISBN 978-807-5021-182.
- CHOL-HWAN Kang, RIGOULOT Pierre. The Aquariums of Pyongyang: Ten Years in the North Korean Gulag, Basic Books, s. 3. ISBN 0-465-01104-7.
- KRUKOWSKI, Józef: Wstep do nauki o państwie i prawie. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2002, s. 47-52. ISBN 978-83-7306-202-3
- VALEŠ, Václav. Konfesní právo: průvodce studiem. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2008. s. 15. ISBN 978-80-7380-135-9.
- TALBOTT, W. J. Which rights should be universal?. New York: Oxford University Press, 2005. s. 40. ISBN 978-0-19-517347-5
- SPRATEK, Daniel. Evropská ochrana náboženské svobody. Brno: L. Marek, 2008. Deus et gentes. s. 26. ISBN 978-80-87127-13-1.
- HRDINA, Ignác Antonín: Texty ke studiu konfesního práva I. – Evropa a USA. Praha: Karolinum, 2006. s.28. ISBN 80-246-1095-7
- JOHNSON, Luke T.: Religious Rights and Christian Texts. Religious Human Rights in Global Perspective. Part 2. Religious Perspectives. Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1996, s. 91
- CARR, Matthew. Blood and faith: the purging of Muslim Spain. New York: New Press, 2009. New Press. s. 51–57. ISBN 978-1-59558-361-1
- ŠMAHEL, František. Basilejská kompaktáta: příběh deseti listin. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012. s. 182. ISBN 978-80-7422-155-2.
- MELMUKOVÁ, Eva. Patent zvaný toleranční. 2., dopl. vyd. Neratovice: Verbum, 2013. s. 43. ISBN 978-80-903920-4-5.
- KUBA, Jaroslav. Filosofie lidských práv. 2. Plzeň: ZČU Plzeň, 1999. s. 31. ISBN 80-7082-540-5.
- KMEC, Jiří, David KOSAŘ, Jan KRATOCHVÍL a Michal BOBEK. Evropská úmluva o lidských právech: komentář. Praha: C.H. Beck, 2012, Velké komentáře. s. 6. ISBN 978-80-7400-365-3.

- Úmluva o právech dítěte a související dokumenty. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2016. ISBN 978-80-7421-120-1.
- SIMPSON, A.W.B. Human Rights and the End of Empire. Britain and the Genesis of the European Convention. Oxford: Oxford University Press, 2001, s.605.
- BLAHOŽ, Josef, Josef SKÁLA a Karel KLÍMA. Ústavní právo Evropské unie. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003. s. 485. ISBN 80-864-734-81.
- KREJČÍ, Oskar. Lidská práva. Praha: Professional Publishing, 2011. s. 40. ISBN 978-80-7431-056-0
- FLÉGL, Vladimír: Významné mezinárodní dokumenty k ochraně lidských práv. Praha: C.H. Beck, 1998, s. 304. ISBN 80-7179-204-7
- The Arab Court of Human Rights: A Flawed Statute for an Ineffective Court. Ženeva: International Commission of Jurists 2015. s. 26
- SUDRE, Frédéric. Mezinárodní a evropské právo lidských práv. Brno: Masarykova univerzita 1997, s. 92-93. ISBN 80-210-1485-7.
- WAGNEROVÁ, Eliška, Vojtěch ŠIMÍČEK, Tomáš LANGÁŠEK a Ivo POSPÍŠIL a kol. Listina základních práv a svobod: komentář. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. s. 371. ISBN 978-807-3577-506.
- PAVLÍČEK, Václav. Ústava a ústavní řád České republiky: komentář. 2., dopl. a podstatně rozš. vyd. Praha: Linde, 1999. Zákony s poznámkami (Linde). s. 164. ISBN 80-7201-170-7.
- KŘÍŽ, Jakub. Zákon o církvích a náboženských společnostech: komentář. Praha: C. H. Beck, 2010, ISBN 978-807-4003-622, str. 11
- Kodex kanonického práva: úřední znění textu a překlad do češtiny: latinsko-české vyd. s věc. rejstř. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-082-6.
- PAVLÍČEK, Václav. Ústavní právo a státověda. Praha: Linde, 2004. Vysokoškolské právnícké učebnice. s. 118. ISBN 80-7201-472-2.
- HRDINA, Ignác Antonín. Náboženská svoboda v právu České republiky Praha: Eurolex Bohemia, 2004. s. 106. ISBN 80-864-3267-X.
- BARTOŇ, Michal, Jan KRATOCHVÍL, Martin KOPA, Maxim TOMOSZEK, Jiří JIRÁSEK a Ondřej SVAČEK. Základní práva. Praha: Leges, 2016. Student (Leges). s. 337. ISBN 9788075021281.
- MURDOCH, JIM. Protecting the right to freedom of thought, conscience and religion under the European Convention on Human Rights. Štrasburk: Council of Europe Publishing, 2012. s. 22
- EVANS, Carolyn: Freedom of Religion Under the European Convention of Human Rights. Oxford: Oxford University Press. 2001, s. 159
- SPIELMANN, Dean. Allowing the Right Margin the European Court of Human Rights and the National Margin of Appreciation Doctrine: Waiver or Subsidiarity of European Review? CELS Working Paper Series, 2012, s. 3.
- KLÍMA, Karel. Komentář k Ústavě a Listině. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. s. 713. ISBN 80-86898-44-X.
- PAVLÍČEK, Václav. Ústavní právo a státověda. Praha: Linde, 2004. Vysokoškolské právnícké učebnice. s. 113. ISBN 80-7201-472-2.
- KALVODOVÁ, Věra. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody: Komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 83
- EVANS, Malcolm. Manual on the Wearing of Religious Symbols in Public Areas. Strasbourg: Council of Europe, 2009, 63 s. ISBN 978-92-871-6616-6.
- STEINSALTZ, Adin. The Essential Talmud. New York: Basic Books, 2006. s. 224–225. ISBN: 978-04-6508-2735

Odborné články

- SCHEU, Harald Christian. Zákaz zahalování žen a náboženská svoboda v Evropě. *Jurisprudence*. 2014, 23(4), s. 22. ISSN 1802-3843.
- BARTOŇ, Daniel. Omezení náboženské svobody za účelem dosažení lepšího vzájemného soužití. *Revue církevního práva*. 2015, 21(2).
- BARTOŇ, Daniel. Is the French Burka Ban Compatible with International Human Rights Law Standards? *Essex Human Rights Review*. 2012, (1). s. 15–18.
- SANADER, Teresa. Religious Symbols and Garments in Public Places: A Theory for the Understanding of S.A.S. v. France. *Vienna Journal on International Constitutional Law*. 2015, 9(2), s.186-212
- MOLLIN, Pavel. Halál certifikace. *Noviny Precheza*. 2015, 8, s. 3.

Internetové zdroje

- Freedom of Religion or Belief [online]. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2016 [cit. 2020-01-02]. Dostupné z: <http://hrlibrary.umn.edu/edumat/studyguides/religion.html>
- MACGREGOR, Neil. The whole world in our hands [online]. *The Guardian*, 2007-07-24 [cit. 2020-02-08]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2004/jul/24/heritage.art>
- The Address of Q. Sept. Tertullian, To Scapula Tertullus, Proconsul of Africa. [online]. 2003 [cit. 2020-02-15]. Přeložil Sir David Dalrymple. Dostupné z: http://www.tertullian.org/articles/dalrymple_scapula.htm
- Meziamerický soud pro lidská práva - mladší a méně zkušený kolega Evropského soudu pro lidská práva [online]. *Epravo*, 2018 [cit. 2020-02-01]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/meziamericky-soud-pro-lidska-prava-mladsi-a-mene-zkuseny-kolega-evropskeho-soudu-pro-lidska-prava-107141.html>
- ZBOŘIL, Josef: Káhirska "Deklarace lidských práv v islámu" z roku 1990, [online]. *Ihned.cz* 2015, [cit. 2020-01-02]. Dostupné z: <https://ihned.cz/c1-63944160-kahirska-deklarace-lidskych-prav-v-islamu-z-roku-1990>
- Slovník spisovného jazyka českého [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2011 [cit. 2020-01-15]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>
- Divadla se nemusejí omlouvat Dukovi, jemuž inscenace zasáhly do vyznání. *Lidovky.cz* [online]. 2018-07-12 [cit. 2020-02-02]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/duka-se-omluvy-za-kontroverzni-brnenske-inscenace-nedocka-40304243>
- Strafgesetzbuch. Legal Information System of the Republic of Austria. [online]. [cit. 2020-02-02]. Dostupné z: <https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Dokumentnummer=NOR12029737>
- CCPR General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion), ze dne 30. 7. 1993. [online] 1993 [cit. 2020-01-02]. Dostupné z: <https://www.refworld.org/docid/453883fb22.html>
- UNTC: International Covenant on Civil and Political Rights. [online]. [cit. 2020-02-01]. Dostupné z: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&lang=en

- Posudek Soudního dvora 2/13 ze dne 18. prosince 2014 [online]. [cit. 2020-02-01]. Dostupné z: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?doclang=CS&text=&pageIndex=0&part=1&mode=DOC&docid=160882&occ=first&dir=&cid=240894>
- HOWARD, Erica. S.A.S. v France: Living Together or Increased Social Division? EJIL: Talk! [online]. 2014. [cit. 2020-03-29]. Dostupné z: <https://www.ejiltalk.org/s-a-s-v-france-living-together-or-increased-social-division/>.
- EL-AWADY, Aisha: Is Islamic Slaughtering Cruel to Animals? [online]. 2003 [cit. 2020-03-09]. Dostupné z: <https://archive.islamonline.net/?p=15608>
- Sněmovní tisk 713/0, Návrh zákona o zákazu halál porážek [online]. 2016 [cit. 2020-03-10]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=7&CT=713&CT1=0>.
- Vášně kolem košer a halál. Rituální porážka loni ukončila i životy 80 tisíc zvířat v Česku [online]. 2019 [cit. 2020-03-10]. Dostupné z: <https://www.info.cz/svet/vasne-kolem-koser-a-halal-ritualni-porazka-loni-ukoncila-i-zivoty-80-tisic-zvirat-v-cesku-39474.html>
- Soumrak košer a halal porážek. V Česku zůstala jen tři jatka [online]. 2019 [cit. 2020-03-10]. Dostupné z: <https://www.euro.cz/byznys/soumrak-koser-a-halal-porazek-v-cesku-zustala-jen-tri-jatka-1464925>

Judikatura Ústavního soudu ČR

- Nález Ústavního soudu ze dne 1. 7. 2010, sp. zn. Pl. ÚS 9/07. Dostupné z: https://nalus.usoud.cz:443/Search/GetText.aspx?sz=PI-9-07_2
- Nález Ústavního soudu ČR ze dne 2. 6. 1999, sp. zn. Pl. ÚS 18/98. Dostupné z: <https://nalus.usoud.cz:443/Search/GetText.aspx?sz=PI-18-98>
- Usnesení Ústavního soudu ze dne 10. 4. 1998, sp. zn. II.ÚS 227/97. Dostupné z: <https://nalus.usoud.cz:443/Search/GetText.aspx?sz=2-227-97>
- Nález Ústavního soudu ČR ze dne 20. 8. 2004, sp. zn. III.ÚS 459/03. Dostupné z: <https://nalus.usoud.cz:443/Search/GetText.aspx?sz=3-459-03>
- Nález Ústavního soudu ČR ze dne 3. 2. 2011, sp. zn. III.ÚS 449/06. Dostupné z: https://nalus.usoud.cz:443/Search/GetText.aspx?sz=3-449-06_2
- Nález Ústavního soudu ČR ze dne 18. 9. 1995, sp. zn. IV.ÚS 81/95. Dostupné z: <https://nalus.usoud.cz:443/Search/GetText.aspx?sz=4-81-95>

Judikatura ESLP a EKLP

- Rozsudek ESLP ze dne 25. 5. 1993, ve věci Kokkinakis proti Řecku, stížnost č. 14307/88. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827>
- Rozhodnutí EKLP ze dne 12. 10. 1978, ve věci Arrowmith proti Spojenému království, stížnost č. 7050/75. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104188>
- Rozsudek ESLP ze dne 13. 4. 2006, ve věci Kosteski proti Makedonii, stížnosti č. 55170/00. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73342>
- Rozsudek ESLP ze dne 26. 4. 1979, ve věci Sunday Times proti Spojenému království, stížnost č. 6538/74. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>
- Rozsudek ESLP ze dne 26. 10. 2000, ve věci Hasan a Chaush proti Bulharsku, stížnost č. 30985/96. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58921>
- Rozhodnutí EKLP ze dne 1. 3. 1983, ve věci Childs proti Spojenému království, stížnost č. 9813/82

- Rozhodnutí ESLP ze dne 10. 11. 2005, ve věci Leyla Sahin proti Turecku, stížnost č. 44774/98. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70956>
- Rozhodnutí EKLP ze dne 14. 7. 1987, ve věci Chappell proti Spojenému království, stížnost č. 12587/86 Dostupné z <http://echr.ketse.com/doc/12587.86-en-19870714>
- Rozsudek ESLP ze dne 11. 1. 2005, ve věci Phull proti Francii, stížnost č. 35753/03
- Rozsudek ESLP ze dne 13. 12. 2001, ve věci Metropolitní církev Besarábie proti Moldavsku, stížnost č. 45701/99. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59985>
- Rozhodnutí EKLP ze dne 6. 3. 1982, ve věci X. proti Spojenému království, stížnost č. 8231/78
- Rozsudek ESLP ze dne 23. 6. 1993, ve věci Hoffmann proti Rakousku, stížnost č. 12875/87. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57825>
- Rozhodnutí EKLP ze dne 12. 7. 1978, ve věci X. proti Spojenému království, stížnost č. 7992/77. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73598>
- Rozhodnutí EKLP ze dne 19. 5. 1992, ve věci H. proti Norsku, stížnost č. 17004/90
- Rozsudek ESLP ze dne 24. 2. 1998, ve věci Larris a další proti Řecku, stížnost č. 23372/94. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58139>
- Rozsudek ESLP ze dne 14. 12. 1999, ve věci Serif proti Řecku, stížnost č. 38178/97. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58518>
- Rozsudek ESLP ze dne 25. 11. 1996, ve věci Wingrove proti Spojenému království, stížnost č. 17419/90. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58080>
- Rozhodnutí ESLP ze dne 15. 2. 2001, ve věci Dahlab proti Švýcarsku, stížnost č. 42393/98. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22643>
- Rozhodnutí ESLP ze dne 18. 3. 2009, ve věci Lautsi proti Itálii, stížnost č. 30814/06. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95589>
- Rozsudek ESLP ze dne 1. 7. 2011 ve věci S.A.S. proti Francii, stížnost č. 43835/11. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145466>
- Rozsudek ESLP ze dne 18. září 2018 ve věci Lachiri proti Belgii, stížnost č. 3413/09. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-198929>
- Rozsudek ESLP ze dne 27. 6. 2000, ve věci Cha'are Shalom Ve Tsedek, stížnost č. 27417/95. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58738>
- Rozsudek ESLP ze dne 22. 11 2010, ve věci Moskevští Svědkové Jehovovi proti Ruské federaci, stížnost č. 302/02. Dostupné z: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99221>

Právní předpisy a mezinárodní smlouvy

- Ústava Spojených států amerických. Dostupné z: <http://klempera.tripod.com/usustava.htm>
- OSN: Všeobecná deklarace lidských práv. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf>.
- Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství či víře [cit. 2020-01-02]. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/de01-81.htm>
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. Dostupné z: http://www.lidskaprava.cz/uploads/03_dokumenty/04_uvod/01_ICCPR.pdf
- Deklarace lidských práv ASEAN. Dostupné z: https://www.asean.org/storage/images/ASEAN_RTK_2014/6_AHRD_Booklet.pdf
- Arabská charta lidských práv. Dostupné z: <http://www.humanrights.se/wp-content/uploads/2012/01/Arab-Charter-on-Human-Rights.pdf>

- Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf
- Listina základních práv Evropské unie. Dostupné z: https://cs.wikisource.org/wiki/Listina_z%C3%A1kladn%C3%ADch_pr%C3%A1v_Evropsk%C3%A9_unie
- Usnesení předsednictva ČNR o vyhlášení Listiny základních práv a svobod (Úst. zák. č. 2/1993 Sb.), Listina základních práv a svobod. Dostupné z: <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>
- Zákon č. 3/2002 Sb. o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech) ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 221/1999 Sb. o vojácích z povolání ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody ve znění pozdějších předpisů.